

c r e d o

evangélikus folyóirat | XVIII. évfolyam, 2012/1.

DONNE ⊕ SHAKESPEARE ⊕ GRYNÆUS

Credo Evangélikus Folyóirat

A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata
XVIII. évfolyam, 2012/1.

A szerkesztőbizottság tagjai

Zászkaliczky Zsuzsanna szerkesztő

Fabiny Tibor

Fábri György

Gadó György Pál

Ittés Gábor

Potzner Ferenc

Pröhle Gergely

Réthelyi Orsolya

Szabó T. Anna

Szebik Imre, ifj.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház

Luther Kiadója

Felelős kiadó: Kendeh K. Péter

Olvasó- és tördelőszerkesztő: Petri Gábor

Szöveggyongozó: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Kurdi István

Szerkesztőség és kiadóhivatal

1085 Budapest, Üllői út 24.

Tel.: 317-5478, 486-1228, fax: 486-1229

Előfizetés egy évre: 2320 Ft. Fél évre: 1160 Ft.

Egy szám ára: 580 Ft

Előfizetés külföldre: 6840 Ft.

Kapható a gyülekezeti iratterjesztésben, a kiadó könyvesboltjában (1085 Budapest, Üllői út 24.) és a Huszár Gál Papír- és Könyvkereskedésben (1052 Budapest, Deák tér 4.)

A Credo digitálisan is olvasható, előfizethető a www.digitalstand.hu oldalon.

Digitális előfizetés egy évre: 1152 Ft. Fél évre: 608 Ft.

Egy digitális lapszám ára: 320 Ft.

Nyomdai kivitelezés: Mondat Kft. www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 1219-6800

Illusztrációk jegyzéke

A borítón, Kamarás István cikkében és Sumonyi Zoltán versei alatt Szőnyi István fotói láthatók.

A gödöllői Kátholikus templom felújítás előtt (borító)

A ruszti Halász-templom boltozata (16–17. o.)

A vajai református templom (33. o.)

Az aszói evangélikus templom (34. o.)

Az egri bazilika (37. o.)

A nagygyeresdi Szent István-templom szentélyboltozata (43. o.)

A tartalomjegyzéket angolra Petri Gábor, németre Zombory Katalin és Sipos Tamás fordította.

A természet értékeinek védelme közös ügyünk és keresztény felelősségünk.

Ebből a megfontolásból a Credo Evangélikus Folyóirat Cyclus ofset környezetbarát papíron jelenik meg.

Szabadon, sóként a világban

Aktuális töprengés lutheránus szemmel

Elmélkedjünk az egyház, a világ és a politika kapcsolatáról! Gyakori felfogás, hogy az egyház a társadalomban él, tehát „része” a társadalomnak és a világnak. E logika mentén egy egyház annál értékeesebb, minél többet, felemelőbbet, hasznosabbat tud nyújtani a világnak és a társadalomnak, ha minél inkább gazdagítja egy kor kultúráját. A „rész” az „egész”. Mert hát – emberileg nézve – úgy tűnik, a minket körülvevő világ, a politika, a társadalom, a kultúra az „egész”, az igazi „valóság”, s az egyház csak kicsi „rész” ebben a nagyobb valóságban. Ahogy egy család, úgy az egyház is gyakran „büszke” arra, ha a közéletben, a médiában és a társadalomban válik ismertté egy-egy tagja.

Mi van azonban, ha megfordítjuk ezt a logikát, s hitünk fényében merészen azt állítjuk, hogy az egyház, Krisztus uralma az igazi, a „végső” valóság? Mennyivel magasabb és mélyebb, tágasabb és szélesebb valóság lehet ez, mint a kor, a világ, a kultúra vagy a politika! Ha ezt tényleg hisszük, akkor – bármennyire is igaz, hogy az egyháznak válaszolnia kell a kor kihívásaira – arra kell törekednünk, hogy ne csak a kor, a világ, a kultúra és a politika tematizálja az egyházat, hanem az egyház is bátran tematizálja a kort, a világot, a kultúrát és a politikát! Hogy az egyház só legyen ebben a világban, vagy – ahogy Ordass püspök nevezete – „a nemzet lelkiismerete”. Ne hatalommal, a politika erejével, hanem az evangélium egyszerre nyugtalanító és nyugtató isteni hangjával.

Mondjuk, hogy „minden politika”, hiszen az emberi történelmet, a világot, hétköznapjainkat, munkánkat, magánéletünket is át- meg átszövi a politika – egyszer simogató selymes szálaival, máskor a pók kellemetlenül fojtogató hálójával, s ebben a folyamatban akarva-akaratlanul mi magunk is szőjük, szövögetjük tovább e szálatokat, akár hálóban, akár hálón kívül. Igen, „minden politika”, ám keresztény hívőként azonnal hozzá kell tennünk: „a politika nem minden!”

Pedig emberileg újra és újra az tűnik evidensnek, hogy mégis a politika az erősebb, hiszen az minden korban oly könnyedén magába gyűrhet hitet, közösséget, egyházat, s azokat elképesztő gyorsasággal képes a maga arcára formálni. A 4. században az addig birodalombomlasztó szektának tartott keresztényekre pillantva Nagy Konstantin császár azt a sugallatot kapta: „E jelben győzni fogsz.” Aztán szinte az egyik percről a másikra az addig üldözött egyház, a vértanúk egyháza uralkodó egyház lett, a császári hatalom nemcsak befogadta, hanem a maga képére is formálta azt.

Ám amikor a kereszténység privilégiumokat, külső erőt kapott, benső erejét gyorsan elveszítette, a só megízeltlenül. Máig érvényes tanulság, hogy a kereszténység elveszíti benső szabadságát, ha „használni” engedi magát, bármilyen nemes cél érdekében is teszi ezt. A lelkiismereti és vallásszabadság középkori fogságát jól látta később a szabadság puritán költője, John Milton (1608–1674), aki az *Elveszett paradicsom* utolsó könyvének látomásában írt azokról, akik „oly lelki törvényt / erőszakkalnak testi hatalommal / a lelkiismeretre, sanda parancsot, / amely nincs írva Bibliába, melyet / nem vés szívbe a Lélek...”

Az ágostai hitvallású evangélikusok majdnem félévezred óta vallják, hogy Isten Luther Márton munkásságán keresztül kiszabadította az emberi lelket a középkori egyház „babiloni fogságából”, s ezért is írhatta Luther oly szépen *A keresztény ember szabadságáról* írt kis könyvében: „A keresztény ember szabad ura mindennek, és nincs alávetve senkiknek. A keresztény ember készséges szolgálja mindennek, és alá van vetve mindenkinek.”

Hadd hozzak egy másik – talán kevésbé ismert – példát az egyház szabadságharcának történetéből! Az anglikán egyház benső megújulására szerveződő, az ősegyházi apostoliságot újra felfedező Oxford-mozgalom akkor indult, amikor 1833-ban a brit parlament megszavazta kilenc ír püspökség megszüntetését.

A mozgalmat elindító oxfordi lelkész kimondta, hogy az állam nem dönthet egyházi ügyekben, mert az angol egyház feje és fenntartója Krisztus, és nem a brit parlament. A mozgalom legnagyobb alakja (a később katolizált) John Henry Newman (1801–1890) az egyházzól szóló híres traktátusában írta, hogy életveszélyes, ha az állam beavatkozik az egyház dolgába és jogaiba. Newman ebben az írásában kérdések záporát zúdítja az olvasóra: „Talan az állam teremtett minket”? „Joga van eltörölni bennünket”? Az államnak – mondja Newman – nincs joga spirituális dolgokba beavatkozni, hiszen mit szolt volna Pál apostol, ha a római birodalom nevezte volna ki mellé Timóteust? Ugyanúgy a brit birodalomnak sincs jogában püspökségeket létrehozni vagy pláne eltörölni.

Nem tisztem politizálni, napi (párt)politikai kérdésekben nyilvánosan állást foglalni, de hitemről kötelességem mindig, mindenütt számot adni, azt megvallani. Néhány hónapja, 2012. január 18-án egy ilyen hitvalló, nyílt levél jelent meg egyházunk honlapján a Magyarországi Evangélikus Egyház történetét jól ismerő, a kommunista elnyomás évtizedeiről könyvet is író, magyarul jól tudó amerikai evangélikus teológustól, David Baer professzortól.

A levél egy része nyílt politizálás is volt, amely sokaknak nem tetszett. Nem várt vihart kavart a nyílt levél, nem is elsősorban a megszólított evangélikus egyház berkeiben, hanem egy római katolikus érsek és a jelenlegi kereszténydemokrata miniszterelnök-helyettes válaszelevele nyomán. Oly mértékben, hogy még az egykori szocialista miniszterelnök is hozzászólt. Sajnálatosan *csak* politikai téma lett a felvetett kérdésekből, noha a levél, amelyik egyházunk lelkiismeretére akart hatni, hitvallási alapon fogalmazta meg a vallásszabadság gondolatát. Csak az alábbi mondataira emlékeztetek: „Keresztény szempontból különösen is aggasztó a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló alaptörvény. A szabad lelkiismeret a keresztény hit egyik alapértéke, ahogyan Luther mondta: »se nem biztos, se nem üdvös a lelkiismeret ellen cselekedni.« A lelkiismeret szabadságából következik a vallásszabadság, [...] Hogyan hozzam [...] a hivatalos keresztény tanítást összhangba azzal az alaptörvénnyel, amely egyenlőtlen jogi különbséget tesz egyházak és vallási közösségek között? [...] Hogy van az, hogy a nyilvántartásba vétel az Országgyűlés kétharmados szavazásától függ, és nem a bíróság jogi értelmezésétől, holott a vallásszabadság nem politikai, hanem jogi kérdés?”

Úgy gondolom, hogy politikai pártállásunktól, egyéni szimpátiánktól és antipátiánktól mentesen, egyszerűen a keresztény testvériség nevében kellene nekünk – a most éppen politikai biztonságot élvező egyháznak – legalább a szolidaritás szóbeli gesztusát kifejezni azon testvéreink felé, akik minket megszégyenítő módon sokat tesznek a hajléktalanokért, a hátrányos helyzetűekért, az oktatásért, ám e politikai döntés alapján egyházi státusukat elveszítették.

Nemcsak a józan értelem, a szívünkbe írt lelkiismeret, hanem a törvényt és az evangéliumot megkülönböztető lutheri teológia is segíthet bennünket abban, hogy eligazodjunk a hétköznapok zavaros kuszaságában. Állampolgárként természetesen éljünk jogainkkal és kötelezettségeinkkel, ám keresztényként, a dolgokat megkülönböztetni tudó lutheránusként, egyháztagként járjunk éberén és vigyázva, nehogy a korhoz kötött politikai (akár konzervatív, akár liberális) szenvedélyek ragadják el a lelkünket! Ne mossuk egybe a hitet és a politikát, s a felismert igazságról legyünk készek számot adni! Ha erről tanúskodunk, akkor szabadon, sóként élhetünk ebben a világban, s nekünk erre van küldetésünk.

Fabiny Tibor

Fabiny Tibor angol szakos irodalomtörténész, teológus a Károli Gáspár Református Egyetem Anglisztika Intézetének igazgatója, tanszékvezető egyetemi tanár. Tanít az Eperjesi Egyetemen is. Korábbi munkahelyei a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a szegedi József Attila Tudományegyetem voltak. Az 1993 óta működő Hermeneutikai Kutatóközpont vezetője, a Magyarországi Luther Szövetség elnöke. Evangélikus teológiát végzett. Az Evangélikus Hittudományi Egyetemen habilitált 2003-ban. Alkalmilag szolgál a budakeszi gyülekezetben.

Az erőtlenek ereje

Fabiny
Tamás

A világ közel száz országában olvassák rendszeresen a Bibliát az úgynevezett *Losungen* alapján, amely magyarul *Bibliaolvasó útmutató* címmel jelenik meg. Ebben nemcsak minden napnak, hétnek és hónapnak, hanem minden esztendőnek is megvan a kijelölt szentírási igéje. 2012-ben szerte a világban egy Pál apostolnál olvasható mondat alapján próbálunk tájékozódni: „...az én erőm erőtlenség által ér célhoz.” (2Kor 12,9b) Az apostol úgy örökíti ránk ezt a mondatot, mint amelyet ő – élete egy válságos szakaszában – vigasztalóan kapott a feltámadott Jézustól. Erő a gyengeségben.

Jézus önmagáról mondja ezt. Ezt láthattuk karácsonykor: a hatalmas Isten fia istállóban jött a világra. Szülőszoba a trágyán, barmok között. És Jézus ágyán nem volt paplan, jaj, de fázott az ártatlan. Ám az ő ereje éppen ebben az erőtlenségében nyilvánult meg. Mint ahogy a felnőtt Jézus is merte vállalni gyengeségét. Fáradtan és elgyötörtten roskadt le a sikári kúthoz, és egy samaritánus asszonytól kért inni. Máskor meg kimerülten aludt a csónak mélyén, amikor tanítványai a viharral küzdöttek. Nem szégyellte gyengeségét, amikor sírt barátja, Lázár haláláról értesülve. És ereje erőtlenségben nyilvánult meg, amikor a golgotai kereszten a testi és lelki fájdalmak közepette vállalta a szenvedést. Hagyta, hogy korbácsolják, leköpdössék, megcsúfolják. Eltúrte, hogy karikatúrakirályt csináljanak belőle: kezébe a pribékek jogar helyett nádszálat adtak, testére bíborruha helyett egy köntöst dobtak, fejére korona helyett tövist raktak, közben pedig magukat mórrikálva hajlongtak: „Üdvöz légy, zsidók királya...” És neki kiszáradt a torka, és cserepes volt az ajka. Valóságosan szenvedett, nem valami „isteni színjátékot” élt át. Isten fia, akinek hatalma lett volna ég és föld felett, valóságosan szomjazott! Ezzel pedig megszentelt minden szomjúságot és éhezést, megszentelt minden erőtlenséget. Így is azonosult minden szenvedővel, fizikailag vagy lelkileg szomjazóval.

Az erőtlenséget vállaló és a gyengét segítő Jézusban teljesedtek be Ézsaiás próféciai a szenvedő szolgálóról:

„Nem kiált, nem lármáz,
nem hallatja szavát az utcán.
A megrepedt nádszálat nem töri össze,
a füstölgő méceszt nem oltja el...” (Ézs 42,2–3)

„Nem volt neki szép alakja,
amiben gyönyörködhattünk volna,
sem olyan külseje, amiért kedvelhettük volna.
Megvetett volt, és emberektől elhagyatott,
fájdalmak férfia, betegség ismerője.
Eltakartuk arcunkat előle,
megvetett volt, nem törődtünk vele.
Pedig a mi betegségeinket viselte,
a mi fájdalmainkat hordozta.” (Ézs 53,2–4)

Ő a Golgotán ezt is mondta: „*Atyám, a te kezébe teszem le az én lelkemet.*” (Lk 23,46b) Ez volt Jézus hetedik szava a kereszten. A végső. Az utolsó szó jogán is imádkozott. Úgy, amint zsidó kisfiúk este végigmondták ezt a zsoltárt. Képzelnék el, mintha azt imádkozta volna: „Én Istenem, jó Istenem, becsukódik már a szemem...” Jézus nemcsak beszélt arról, hogy gyermekké kell lenni, de a kereszten maga is újra kisfiú lett. Vállalva a gyengeséget, a kiszolgáltatottságot – ám éppen ezért a nála erősebbre, a mennyei Atyára hagyatkozva.

2012 igéje a mi gyengeségeinkre és a mi emberi korlátainkra is utal. Sokat jelentett nekem, amikor először találkoztam egyik püspök elődöm, Szabó József *Áldott fáradság* című írásával: „Fáradt vagyok. Ó, az a nyomorult emberi fáradság, amelyet olyan jól ismerek. Mellém telepszik alkonyatkor; nagy, nehéz zsákot tesz a vállamra, súlyos ólmot kezembe-lábamba, s húz-húz lefelé... Miért nem lehet az ember mindig friss, eleven, tette kész, ruganyos akaratú, hogy így állhatna mindig Isten audienciájára...?! Úgy találtam, hogy ha az ember elég alázatos tud lenni, akkor még a fáradság is evangéliumi örömhírt tud jelenteni. Igen, mert Jézus is elfáradt. Aki világokat tart a kezében, és a csillagokkal labdázhatik, egyszer úgy elfáradt az úton, hogy »azonmód« leült. Elcsigázott teste restelkedés nélkül azonmód leroskadt Jákób kútjának kávjára... Ez azt jelenti, hogy amikor fáradt vagyok, akkor Jézushoz hasonlítok.”

Nem kell tehát szégyellnünk gyengeségünket. Amikor fogytán az erőnk. Estére ólmos fáradság lesz úrrá rajtunk, és kimerülten zuhanunk az ágyba. Amikor fel sem tudunk onnan kelni, mert betegek vagyunk. Amikor kezünkben a tárgyak, fejünkben, mint rostán át, a gondolatok hullanak ki. A korinthusi levélből tudjuk, hogy Pál, a népek apostola ismerte a gyengeségnek ezt az állapotát. Tövis adatott a testébe, és folyamatosan gyötörte őt a Sátán angyala. Ezért háromszor kérte az Urat, hogy a kísértő távozzék el tőle. Ekkor kapta Jézustól ezt a vigasztaló üzenetet: „*Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz.*”

Mivel mind Jézus, mind Pál apostol tudott gyenge lenni, mintegy megszentelődött az erőtlenség. Ezért egy olyan világban, amely újra és újra az erőseknek kedvez, mi vegyük észre az erőtlent. Akinek Jézushoz hasonlóan nincsen ágyán paplan, sőt akinek már ágya sincsen. Aki elveszítette munkáját, szeretteit, hitét. Aki az örök vesztes. Aki napról napra tengeti életét. Aki nem szoláriumban, hanem vastüdőben fekszik. Aki nem teljesítménynövelő doppingszert szed, hanem életmentő gyógyszert. Aki számára a „való világ” nem egy mesterségesen létrehozott, álságosan laza környezetet jelent pezsgőfürdővel, hanem a kórházi ágyat a lélegeztetőgéppel. Akit magára hagynak pártok, és akit nem képviselnek a szakszervezetek. Ám akihez mélyre hajol a feltámadott Jézus, és ezt mondja neki: „*Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz.*”

2012 igéje decentrál, vagyis segít abban, hogy saját gyöngeségeinktől mások erőtlenségéhez forduljunk. Feltáruhat előttünk egy egészen új világ, például a halmozottan fogyatékosok között, ahol már az is óriási eredménynek számít, ha a túlmozgásos kisfiú az evőkanállal megtalálja a száját. Hidrokefál gyermekek mellett. Befogadva a brutális férj miatt otthonról menekülő fiatalasszonyt és gyermekeit. Cigányok között. A hajléktalanoknak nappali melegedőt, meleg ebédet és éjjeli menedéket biztosítva. Távoli tanyákon élőknek ebédet és gyógyszert szállítva. Idős testvérek alkonyi éveit szebbé téve.

Napról napra megtapasztalva, hogy mit jelent a gyengeségben megmutakozó erő.

Fabiny Tamás az Északi Evangélikus Egyházkerület püspöke.

Nagyböjti prédikáció

John
Donne

Elhangzott a Király előtt, Whitehallban 1629. február 12-én

„Mert a hol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is.” (Mt 6,21; Károli-ford.)¹

Láttam már olyan kicsiny homokórát, mely egy perc alatt lejár. Ha erről a textusról prédikálnék, és ilyen óra mérné, bizony, mialatt a homok egyszer leperegne, fele prédikációmát elmondanám, és megmutatnám a földhözragadt embernek az ő kincsét és szívének vágyát (merthogy „a hol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is”). Tekintetét a homokórára irányítva mondanám neki: ott pereg, ott folyik el kincsed és veled együtt szíved is. De ha egy századra szóló homokórám lenne, olyan órám, melyen egy korszak alatt fut át a homok, ha a világ két féltekéjéből formálhatnám ezt az órát, és az egész világ felemésződne s hamuvá égne, majd a világ minden hamuja, homokja s atomja belekerülne ebbe az órába, még az is kevés idő lenne, hogy az istenfélő embernek elzengjem, mi az ő kincse, szívének vágya. Egy papagáj vagy más, az utánzásban járatos szelídített madár inkább képes arra, hogy számot adjon nekünk egy tanácskozással körül elhangzott bölcsességekről, mint hogy egy *Ambrus* vagy *Aranyaszájú Szent János* – bár mindkettő olyan férfi, kinek arany és méz szerepel nevében – elregélje nekünk a mennyek édességét és kincsét, valamint az olyan ember békéjét, aki szívét erre a kincstre feltette. Amint a természet bizonyos elemeket ajándékozott nekünk, s minden test ezekből épül fel, és amint az emberi kultúra ábécét alkotott számunkra, s minden szó ezekből a betűkből áll, úgy a mi áldott Megváltónknak az evangéliumnak három fejezetében olyan textusokból álló prédikációt hagyott ránk, melyekre minden prédikációnkat alapozhatjuk. Vallásunk minden cikkelye, egyházunk minden kánona, hercegeink minden utasítása, atyáink minden homíliája, az isteni tudomány teljessége a Hegyi beszéd három fejezetében bennefoglaltatik. Miként a prédikátor, mikor prédikációja végére ér, cselekvésre buzdítja hallgatóságát („*Valaki azért hallja én tőlem e beszédeket, és megcselekszi azokat*”; Mt 7,24), és prédikációját saját gyakorlatával támasztja alá (valóban áldásos és hathatós módszer ez), így Jézus szószerűből kilépve a hegyről lejutott (Mt 8,1), és meggyógyította az első leprást, aki útját keresztezte, s ezeket minden dicsvágy nélkül tette, hiszen megtiltotta neki, hogy bárki emberfiának elmondja gyógyulása történetét.

Divisio

Az isteni tudomány e nemes testének egy végtagja ez a textus, miszerint „a hol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is”. Közvetlenül ez előtt áldott Megváltónk megtiltotta nekünk a *kincsek gyűjtését ebben a világban*, mondván, hogy itt „a rozsda és a moly megemészti, és a tolvajok kiássák és elloppják” [Mt 6,19].² Az előző versben ennek indoklása

¹ A fordításban szereplő bibliai idézetek a Károli-Bibliából valók.

² A szögletes zárójelben szereplő igehekelyek a fordító betoldásai, a kritikai kiadásban nem szerepelnek.

az, hogy a gyűjtött pénz elveszhet, itt pedig, hogy maga a gyűjtő veszhet el, „mert a hol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is”. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de az ő lelkében kárt vall?” (Mt 16,26) Textusunk tehát úgy áll, mint az a híressé vált hieroglifa, Püthagorasz Y-ja, melynek először is szára van, melynek segítségével stabilan áll, aztán pedig kétfelé ágazik. Az Y-nak pedig a szára s töve nem más, mint az argumentumnak az a fele, mely úgy kezdődik: mert. Vigyázz, hová rejtetted kincsedet, hiszen nagyon is fontos neked, hogy hol horgonyozik le a szíved, és „a hol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is”. És akkor szétnyílik ez a szimbolikus, didaktikus betű, ez az Y, két szarvra, két ágra: az egyik széles, de bal felől van, ez jelképezi az e világi lét kincseit, a másik keskeny és jobb felől található, ez pedig az a kincs, mely az eljövendő világban ránk vár.

Cor fixum

Először tehát ragaszkodjunk eme szimbolikus betű rúdájához, szárához, törzséhez, tövéhez, és ezen belül fordítsuk figyelmünket a szívnek azon rögzítettsége felé, amelyet Isten tőlünk elvár. Isten az embertől nem kér olyat, ami a természettel

John Donne

ellenkezne. Minden, amit Isten az embertől kér, mintegy bele van pecsételve a természetébe és rá van írva a szívére. Ez az állhatatosság tehát, a szívnek ez a rögzítettsége az emberi természet szerint való. Minden ember felteszi a szívét valamire, és Krisztus ezen a helyen nem arra kéri az embert, hogy valamire ráirányítsa a szívét, hanem sokkal inkább arra szólítja fel, hogy megfelelő dolog után vágyakozzék. De az igazat megvallva, már az első feladat is, hogy összeszedjük magunkat, újraépítsük, összegyűjtsük, mustrára hívjuk magunkat, és hogy szívünket teljesen és intenzíven, közvetlenül, őszintén, emfaticusan és energikusan egyvalamire irányítsuk, az is oly nehéz. Saját természetünk ugyanis romlottságában kavargó, meg aztán a dolgok végtelen sokasága vesz körül minket. Ezért van szükség Urunk felszólítására és buzdítására: ezért van, hogy a Szentírásban a szív mellett leginkább olyan melléknév áll, mely annak teljességét, egységét jelzi, úgymint *toto corde, omni corde, pleno corde*: egész szívből, teljes szívből, teli szívvel. Ugyanis ami oszthatatlan, egyben mozdíthatatlan is, egy pontot, mivel nem lehet szétbontani, el sem lehet mozdítani. Minden középpont, a pólusok, Isten maga, mivel oszthatatlan, ezért egyben mozdíthatatlan is. Amikor az ember szíve teljes egészében egyvalamihez ragaszkodik, olyan módon, hogy nem szórja szét és osztja

meg magát, csak akkor lesz rögzített. Ez Dávid öröme, melyből erőt merít, nem a *cor paratum*, „Kész az én szívem, oh Isten, kész az én szívem” (Zsolt 57,7) – hiszen Isten is előkészítheti a szívét, de mi azt szétszórhatjuk és megoszthatjuk –, hanem a *cor fixum*, „Kész az én szívem, oh Isten, hadd énekeljek és zengedezzek; az én dicsőségem is kész. Serkenj fel, te lant és hárfá, hadd keltem fel a hajnalt! Hálat adok néked a népek között, Uram!” (Zsolt 108,1–3)³ Ez olyan dicsőség, melyhez Dávid újból és újból visszatér: hiszen ugyanazokat a szavakat ismétli újra és újra, ugyanazon érzelmi töltettel. Úgyhogy az ő dicsősége, győzelme, diadala, békéje, megnyugvása és magára hagyatkozása mind onnan eredt, hogy szíve rögzített volt. Hiszen szívének ez a rögzítettsége jele volt oszthatatlanságának. Amikor Isten így szól: „Fili, da mihi cor”, „Adjad, fiam, a te szívedet nekem” [Péld 23,26], ez alatt az egész embert érti. Bár az apostol szerint, „A szem nem az egész ember, sem a fül

³ Bár Károli fordításában a „kész” szó szerepel, a *cor fixum* tulajdonképpen ’rögzített szív’ jelent.

nem az egész ember” (1Kor 12,17),⁴ nem úgy érti, hogy a szív nem egyenlő az emberrel, hiszen a szív maga az ember, a szív minden. Ahogy Mózes sem elégedett meg azzal a megbízással, melyet a fáraó adott neki, hanem mindenre igényt tartott, a fiatalokra és az idősekre, fiaikra és lányaikra, minden nyájukra és csordájukra, mindenre, ugyanígy amikor Isten így szól: „*Fili, da mihi cor*”, „*Adjad, fiam, a te szívedet nékem*”, Isten nem elégszik meg a szememmel, hogy pusztán szemléljem őt műveiben (a kinyilatkoztatás előtti ember istenessége csupán ebből áll), sem a fülemmel, ha számos prédikációt meghallgatnék is (ez nem más, mint új találmány, új rózsafüzér, hiszen amint a pápista is, miután elimádkozott egy sorozat Ave Mariát, úgy érzi, jól végezte dolgát, talán én is hasonlóan vélekedem, ha elég prédikációt hallottam), hanem Istennek a szív kell, és azon keresztül az embernek minden érzékszerve, mert csak akkor lesz a szív teljes, oszthatatlan és mozdíthatatlan. Ezt kéri tehát Isten, és erre törekszünk mi is, amikor szemléljük Püthagorasz szimbolikus betűjének szárát és a szív mozdíthatatlanságát és rögzítettségét. Mégis, bár a szív összeszedettségre hivatott, ennek sok akadálya van. Szűkítsük most le ezeket háromra: először is, *cor nullum*, a szívtelenség, amikor valakinek szíve sincs, tudatlan és érzéketlen, aztán akadály még a *cor & cor*, *cor duplex*, a kettős szív, a kétkedő, megosztott szív, mely nem tudatlan, sem nem érzéketlen, hanem inkább zavarodott és határozatlan, és végül a *cor vagum*, a csatangoló, állandóan úton lévő, fáradt szív, mely nem érzéketlen, sem nem határozatlan, hanem inkább állhatatlan. Ez a „háromság” veszélyezteti a mi egységünket; a szív rögzítettségét és teljességét, amelyet Isten szeret: az érzéketlenség, amikor nem mérlegelünk, a határozatlanság, amikor nem döntünk, és az állhatatlanság, amikor nem tartunk ki, és ezek mindegyikére egyenként szeretném ráirányítani imádságos tekinteteket.

Cor nullum

Az első a *cor nullum*, a szívtelenség, az értelem és gondolkozás hiánya. Egy semmittevő test betegség az államban, a semmittevő lélek pedig szörnyeteg az emberben. „*Ha valaki nem akar dolgozni, ne is egyék*” (2Thessz 3,10), ám akkor éhen hal. Az a lélek, mely nem gondolkodik, nem mérlegel, és nem is összpontosít (ami a lélek rendes feladata), hamar elillan. Az ilyen lélek nem dolgozik a testen belül, hanem sokkal inkább csak lélegzik, és mint a füst, tovaszáll. Ahogy a magánemberek birtoka egyaránt tönkremehet a hanyagság vagy a kapzsi felélés miatt, ugyanúgy a lélek is elveszhet nemcsak a rossz gondolatok, hanem a gondolkozás hiánya miatt is. Istennek ugyanolyan rosszullesik, ha mellőzik, mint ha megbántják, és ugyanúgy megsértjük őt *in corde nullo*, hanyagságunkban, mint ahogy provokáljuk őt és ellenszegülünk neki *in corde maligno*, szívünk lázadásával. A szív megsemmisülése, semmivé válása is lehet jó. Isten lelkének tüze ugyanis elragadhat engem, és (amint tette azt a tanítványok lelke az emmausi úton) *gerjedezhet bennem az én szívem* (Lk 24,32), amikor megnyílik számomra a Szentírás. Ilyenkor Isten kihirdeti végzését az én bűnöm ellen, és ez a tűz legyőzheti korábbi ridegségemet és hűvösségemet, valamint az ezt követő langyosságomat és respektuságomat, és meglágyíthatja, gyengéddé teheti szívemet. Ezt Jób is így érti, amikor kijelenti: „*Mert Isten félemlítette meg az én szívemet, a Mindenható tette ernyedtté szívemet.*” (Jób 23,16)⁵ Ugyanis vannak agyagszívek és viaszszívek. Van, akinek szívét megkeményíti Isten tüze, azaz büntetése. De ha Isten tüze győz az én hűvösségemen és utána langyosságomon, és megpuhítja szívemet, hogy alakíthatóbb legyen, akkor a munka már előrehaladt, de be nem fejeződött. A fémmel is megeshet, hogy lágy, de még nem alakítható, a vas is lehet izzó vörös, de nem kész arra, hogy formába öntsék. Isten tüze által megolvad a szív, folyékonyvá válik és kiöntetik. Erről szól Ráháb Józsué kémjeinek („*És a mint hallottuk, megolvadott a mi szívünk, és nem*

⁴ Donne szóhasználatát követtem. Károli fordításában: „*Ha az egész test szem, hol a hallás? Ha az egész hallás, hol a szaglás?*”

⁵ Donne szóhasználatát követtem. Károlinál: „*...a Mindenható rettentett meg engem.*”

maradt bennük lélek”; Józ 2,11; 5,1).⁶ Amikor Isten csodálatos végzéseit vagy irgalmát szemlélve az én szívem is megolvad és kiöntetik, és lélek sem marad bennem, amikor így kimerítettem és kiüresítettem magam, megszabadulva minden magamra hagyatkozástól, úgy kerülök az Isten kezébe, olyan képlékenyen és engedékenyen, mint az első földgöngy, melyből Ádámot (s benne engem) megformált. Ez a göngy egy cseppet sem vonakodott Istennel szemben, ilyen hát a szív áldott megsemmisülése. Úgy szólok magamhoz, ahogy az apostol is tette: „*Semmi vagyok*” (2Kor 12,11), és utána Istenhez: Uram, bár semmi vagyok, épp annyi vagyok, mint amiből az egész világot alkottad. Oh, Te, aki az egész világot semmiből alkottad, alkoss belőlem, aki saját szememben semmi vagyok, új teremtményt Krisztus Jézusban! Ez a szív áldott felemésztődése és dicsőséges megsemmisülése. Abban is áldott megsemmisülés rejlik, amikor bűneimet megbánom. Miként az erős szél koptatja a márványszobrot vagy egy folyamatos csöpögés a márványkövezetet, úgy a szent okból folyó könnyeim, melyeket az ő vére színez meg, és megszentelt sóhajtásaim, melyeket a bennem fúvó Szentlélek szentelt meg, kikoptatják márványszívemet, vagyis szívem márványkeménységét, és kivájják szívemet, Istennek ezáltal ürességet biztosítva, és helyet, hogy új szívet teremtsen bennem. De ha Isten ily módon már új szívet teremtett bennem, azaz képessé tett rendelése által egy szent feladatra, akkor ezt a szívet megsemmisíteni, semminek gondolni s tartani – korunkat a keresztlevéll szerint számítani, és nem tetteink szerint, melyeket Istenért, Hercegünkért, Hazánkért, Felebarátunkért, Magunkért (azaz lelkünkért) cselekedtünk, az évszakokat csak a megevett gyümölcsök szerint és nem Isten nyilvános és a nemzetre kiáradó áldásai szerint ismerni, vallásunkat csak rajta keresztül minket ért előnyökről ismerni vagy a másik oldalról itt ülni és nem tudni, hogy mit is hallottunk legutóbb, imát, prédikációt vagy éneket – mindez a szívnek olyan megsemmisülése, olyan kiüresedése és felemésztődése, amely Istenünkre vet rossz fényt. Tudjuk ugyanis, hogy *Respuit datorem, qui datum deserit*, aki nem használja az ajándékot, megveti az ajándékozót (Tertullianus).⁷ És ezért „*a vessző pedig a bolond hátának való*” (Péld 10,13), tehát annak jutalma, *qui indiget corde*, aki szív nélkül van, azaz nem fontolja meg, mit kellene cselekednie, vagy hogy mit cselekszik. És ez a szív állhatatosságának és rögzítettségének első ellensége, mely állhatatosság nélkül kincsünk sem lesz. Most pedig végeztünk első részünkkel, a *cor nullummal*, és haladunk tovább a második részhez, mely *cor & cor, cor duplex*, a kettős szív, a kétkedő, megosztott szív, mely nem tudatlan, hanem határozatlan.

Cor Duplex

Ez a határozatlanság és tanácstalanság Isten azon fenyegetéséből származik, mely úgy hangzik: „*rettegő (ti. remegő) szívet, epedő szemeket és sóvárgó lelket ad ott néked az Úr.*” (5Móz 28,65) Ez nem az a *cor nullum*, vagyis olvadozó szív, mint Józsué idejében volt, amikor *nem maradt bennük lélek*, hanem *cor pavidum*, olyan szív, mely nem tudja, hol állapotjon meg, és mi után vágyakozzon, ahogy a Szentírásban áll: „*Reggel azt mondd: Bárcsak estve volna! Estve pedig azt mondd: Bárcsak reggel volna!*” (2Móz 28,67) Talán erre gondolt Salamon, amikor így imádkozott: „*Adj azért a te szolgádnak értelmes szívet!*” (1Kir 3,9) Szent Jeromos olvasatában a *cor docile* jó tanácsra nyitott szív, mely a jó természet jele. De ez nem minden, hiszen az eredetiben az áll, hogy *leb shemmeani*, azaz *cor audiens*, egy szív, mely hajlandó meghallgatni a jó tanácsot. De Salamon még ennél is többet kér, olyan szívet, amely tud *választást tenni jó és gonosz között*, kéri a belátás, döntés és határozottság lelkét, olyan szívet kér Istentől, mely elfogadja a jó tanácsot, mely különbséget tesz a tanácsok közt, és el tudja magát határozni, tud mérlegelni és döntésre jutni. A türelemnek igencsak furcsa megnyilvánulása lenne, ha egy ember meglepéssel elfogadná, hogy mindennap nyújtják a kínpadon, hogy egy-két hüvelykkel növekedjen a magassága. Nekem ugyan-

⁶ Donne szóhasználatát követtem. Károlinál: „*nem támadt többé bátorság senkiben sem miattatok.*”

⁷ A kritikai kiadásban a patrisztikus idézeteknél csak a szerző neve szerepel.

olyan furcsa úgy vágni bölcsességem növekedésére, hogy szívemre vegyek minden féltékenységet, kételyt, zavart és aggályt, mely felmerül saját keblemben vagy családom körében. Mindez kínpad lelkemnek. Az ellentmondás lelkiülete hasznos lehet a nagytanácsok életében, ahol a dolgok további megvitatására késztet. De az ellentmondás lelke a saját keblemben visszatart attól, hogy belássak, döntsek és határozott legyek, akár vallásomban, akár viselkedésemben és alkalomadtán vészhelyzetekben. Mindez a léleknek egy beteges arculata, veszélyes erőtlenség és komoly, baljóslatú helyzet. Ha Józsué várt volna az Úr szolgálatával, amíg minden szomszédja és családjaik, a körülötte élő királyok és országuk lakosai is ugyanúgy vélekednek, mikor jelenthette volna ki Józsué: „én azonban és az én házam az Úrnak szolgálunk?” [Józs 24,15] És ha Eszter nemzete életben maradása érdekében nem kért volna meghallgatást a királynál mindaddig, míg minden akadály elhárul, mikor érkezett volna el ahhoz az elhatározáshoz, „megyek [...], ha azután elveszek, hát elveszek”? [Esz 4,16c] Ha egy malomkő az északi sarktól kezdene zuhanni, egy pedig a délitől, a föld középpontjánál találkoznának, és ott nyugodnának, a természet rendezné őket így. Ha én pedig nem vagyok arra képes, hogy saját kételyeimet vallásos és erkölcsös cselekedetek segítségével elcsitítsam, ez inkább szédülés és ingatagság, mint bölcs körültekintés és óvatosság. Amikor Isten nagy hadseregeket készített fel csatára, amint a Szentírásban is olvashatjuk, „*tanquam unus vir*”, „egy férfiként vonultak ki” (1Sám 11,7).⁸ Amikor Isten megerősítette az ő szeretett Dávidját, hogy király legyen, ezt *Uno corde tette*, „egész Izráel egy szívvel azon volt, hogy Dávidot királlyá válasszák” (1Krón 12,38). Amikor Isten felgyorsította az Egyház gyarapodását, ezt így fejezi ki a Szentírás: *una anima*, „A hívők sokaságának pedig szíve-lelke egy vala” (ApCsel 4,32). Ha Isten nemzeteket, hadseregeket és egyházakat egyetlen szívként tud egyesíteni, a mi egyetlen szívünkben ne csináljunk kettőt: ne legyen a mi szívünk megosztott, kétkedő, zavarodott, határozatlan szív, hanem minden esetben jelentsük ki magunk előtt: ezt kell tennem. Isten a szívet kéri, egységes és teljes szívet, mert amíg ilyen a szív, Isten remél benne. De amikor szívünk két szív,

Anthonis van Dyck: Tövískoronázás

Amikor Isten nagy hadseregeket készített fel csatára, amint a Szentírásban is olvashatjuk, „*tanquam unus vir*”, „egy férfiként vonultak ki” (1Sám 11,7).⁸ Amikor Isten megerősítette az ő szeretett Dávidját, hogy király legyen, ezt *Uno corde tette*, „egész Izráel egy szívvel azon volt, hogy Dávidot királlyá válasszák” (1Krón 12,38). Amikor Isten felgyorsította az Egyház gyarapodását, ezt így fejezi ki a Szentírás: *una anima*, „A hívők sokaságának pedig szíve-lelke egy vala” (ApCsel 4,32). Ha Isten nemzeteket, hadseregeket és egyházakat egyetlen szívként tud egyesíteni, a mi egyetlen szívünkben ne csináljunk kettőt: ne legyen a mi szívünk megosztott, kétkedő, zavarodott, határozatlan szív, hanem minden esetben jelentsük ki magunk előtt: ezt kell tennem. Isten a szívet kéri, egységes és teljes szívet, mert amíg ilyen a szív, Isten remél benne. De amikor szívünk két szív,

⁸ Donne szóhasználat. Károlinál: „*kivonulának mind egy szálíg.*”

melyek közül egyik Istent, másik a Mammont imádja, akkor is, ha egyenlőnek tűnik a felosztás, mégiscsak a Mammon oldala győz majd Isten ellen, mert az előbbi vagyont ajánl, és az e világi dolgok biztos birtoklását, míg Isten az eljövendőt ajánlja, melyek még csak reményben a mieink. Így tehát a *cor nullum*, a szívtelesség, érthetlenség, tudatlanság, érzéketlenség és a *cor duplex*, a zavart, tévovázó és határozatlan szív egyaránt ellensége annak a szívbeli rögzítettségnek és szilárdságnak, melyeket Isten szeret, és melyeket Püthagorasz szimbolikus betűjének száránál vizsgáltunk meg. Ugyancsak ellensége a szív szilárdságának a harmadik állapota, amely a *cor vagum*, a csatangoló, mindig úton lévő, állhatatlan szív.

Cor vagum

Sokszor saját tetteinkben és lelkiismeretünk vizsgálata és megrostálása közben (mert ennél magasabbra nem jutunk) győzedelmeskedünk az első nehézség, az értetlenség felett, ha értelmesen átgondolunk valamit, és a másik nehézség, a határozatlanság felett is győzedelmeskedünk, amikor magabiztosan határozunk, de a harmadik nehézség felett, mely az állhatatlanság, sohasem sikerül győznünk, hiszen ha sikerül is szent elhatározásunkat tettekre váltani, ezekből a tettekből jó szokást kovácsolni már annál nehezebb. A Szentírásban az áll: csalárd („*Csalárdabb a szív mindennél, és gonosz az; kicsoda ismerhetné azt?*”; Jer 17,9), eredetiben *gnacob*, nemcsak arra utal, hogy a szív *fraudentum*,⁹ hanem *versipelle*¹⁰ is, tehát úgy csalárd, hogy különböző alakokat ölt, és ezeket állandóan változtatja. Ilyen módon nemcsak másokat csapunk be (amikor egyik napról a másikra valakitől elfordul a szívünk), hanem magunkat is, hiszen nem tudjuk, szívünk egyik napról a másikra milyenné változik és hová lesz. Szent Gergely Ézsaiás szavaira, „*Redite praevaricatores ad cor*”, „*Térj vissza, bűnös, saját szívedhez*” (Ézs 46,8),¹¹ a következőket mondja: „*Longe eos mittit*”,¹² azaz Isten tudja, hová tér meg az a bűnös, akit saját szíve után küld. Hol van a szíved? Talán emlékszel, tegnap hol volt: ebben és ebben a hivatalban vagy kamarában. Amint a tegnap érzelmei mára megváltoztak, úgy változnak a ma érzelmei is holnapra. „*Törvényeimet megvetették*” (Ez 20,16), így panaszkodik Isten Ezékiel által, azaz nem hatnak rájuk az én büntetésem, hiszen természetes baleseteknek magyarázzák őket, utána pedig azt mondja: „*szombataimat megfertéztették*”, azaz vallásosságukban haloványra, langyossá és közömbössé váltak. Mi okozta vajon Isten törvényeinek elhagyását és ezt a langyosságot, közömbösséget? Az, ami ezután az írásban következik, azaz hogy „*bálványaik után járt vala szívök*”. Járt-e? Vajon merre járt? Mindenfelé, „*Quot vitia tot recentes deos*” (Jeromos), mert ahány bűnös szokás, annyi bálvány.¹³ Így hát minden embernek van egy bálványa, egy bűne, és egyik bálvány után a másikat követi, egyik bűnből a másikba esik, hiszen minden bűnnek szüksége van egy másik bűnre, hogy palástolja és kisebbnek láttassa azt. Még bűneinkben sem vagyunk állhatatosak, nemhogy szent elhatározásainkban. Panaszkodunk ugyan a római egyházra, hogy nem engedi az *in utraque*, azaz a két szín alatti úrvacsorát, de vajon közülünk ki az, aki valóban *in utraque*, két szín alatt járul úrvacsorához, oly módon, hogy egyszerre bánja a múltban elkövetett bűneit, és el is határozza, hogy a jövőben megjavul? Hacsak a mennyek Ura nem teremt bennünk új szívet, a mienk *cor nullum*, s megsemmisül az értelmetlenségben. Hacsak a mennyek Ura nem egységesíti szívünket, a mi szívünk bizony *cor & cor*, egy kettéhasított, megosztott szív, az állhatatlanság szíve. Hacsak a mennyek Ura nem rögzíti elhatározásainkat, a mi szívünk nem más, mint *cor vagum*, egy

⁹ Lat. 'csaló'. – *A szerk.*

¹⁰ Lat. 'kaméleon'. – *A szerk.*

¹¹ Donne szóhasználat. Károlinál: „*vegyétek eszetekbe, pártütők!*”

¹² Szó szerint „messziről/messze küldi őket” (ti. az Úr).

¹³ Szó szerint „ahány bűnös szokás, annyi új bálvány”.

sokféle, csatangoló szív, mely füstként elillan és állhatatlan. És e három állapot mind ellensége a szív szilárdságának és rögzítettségének, melyet Isten szeret és melyet mi keresünk. Ugyanakkor bármennyire is elcsatangol a szív, és bármily rövid ideig is állapotodik meg egy-egy helyen, mégis, ahol megállapodik, Krisztus szerint ott van a szív kincse, hiszen a textus szavai, „*Mert a hol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is*”, fordítva is igazak, miszerint ahol a szíved, ott a te kincsed. És így lépünk tovább Püthagorasz szimbolikus betűjének zárától, mely a szív szilárdsága és rögzítettsége, a betű szarvaihoz és ágaihoz. A baloldali ág szélesebb, és az e világi lét romlandó kincseit jelképezi, míg a jobboldali, keskeny ág az eljövendő világ örökkévaló kincseire mutat. Mindkét oldalon igaz, hogy ahol a szíved, ott a te kincsed is.

Thesaurus

Szó szerint, elsődlegesen és lényegében a *thesaurus*, azaz kincs szó nem jelent mást, mint *depositum in crastinum*, a holnapról való gondoskodást. Ez is mutatja, hogy már jelentéktelenné tűnő dolgok, mint egy rendezett elme és egy megelégedett szív, kincset érnek. De mi kibővítettük e szavak jelentését: a gondoskodás immár mindent jelent, ami csak elérhető, beszerezhető, a holnap pedig minden időt magába foglal, amíg csak nap nappal váltakozik az idők végezetéig. De ha ezekről a végtelen dimenzióktól és örökkévalóságtól eltekintünk, vajon létezik-e olyan dolog a természetben (most a kincs szót legszűkebben értelmezzük mint a holnapról való gondoskodást), mely holnap is biztosan létezni fog? Ül-e köztünk olyan ember, aki biztosra veheti, hogy holnap is az lesz, aki ma? Vannak ugyan kitüntetéseitek, hivatalaitok, vagyonotok, talán mindez pecsét alatt, a pecsét azonban viaszból van. Ez a viasz egyrészt tartós, ragaszkodik és simul, hogy megmutassa annak a szívnek állhatóságát, mely mindezt nektek adja és bizakodik, hogy a tiétek is marad elválaszthatatlanul. De a viasz, ha melegítik, természete szerint olvadozó, képlékeny, szétfolyó, és így a ti kitüntetéseitek, hivatalaitok, vagyonotok is, ha túlságosan belemelegedtek ezekbe, vagy elbizzátok magatokat, esetleg másokon kívántok uralkodni általuk. Ezekhez a kitüntetésekhez, hivatalokhoz és vagyonokhoz pecsétetek is van, de vajon lepecsételtek-e ezek is titeket, hogy így biztosítsák holnapig való megmaradásotokat? Áldott Megváltónk adott-e annak a férfinak akárcsak egy napot is vagy a holnaphoz való reményt, akihez így szólt: „*Bolond, ez éjjel elkéri a te lelkedet te tőled*” [Lk 12,20]? Van-e köztünk olyan, akinek ne mondta volna ezt Krisztus?

Thesaurus malorum

De kincse mindenkinek van, hiszen „*a gonosz ember az ő szívének gonosz kincseiből hoz elő gonoszt*” (Lk 6,46), mondja a mi Megváltónk. Minden embernek van olyan bűne, melyre feltette szívét, és ahol a szíved van, ott van a te kincsed is. „*Nem használnak a gonoszság kincsei*” (Péld 10,2), mondja Jób.¹⁴ Ez igaz ugyan, de a gonoszságnak is vannak kincsei. „*Vannak-é még a gonosznak házában hamissággal gyűjtött kincsek?*” (Mik 6,10a) Gondolkozz csak el a még szócska súlyán. Bár még óv téged egy éber herceg ereje, akit igazságos tanácsadók vesznek körül, bár még őriz egy vallásos herceg jámborsága, akit szorgalmas klérus vesz körül, bár még sok olyan támaszban van részed, melyet atyáid élveztek, és amely után felebarátaid vágyakoznak, és ennek a sok támasznak Isten kegyelmével a gyümölcse is kezd beérni, de mindemellett nem igaz-e, hogy „*vannak még a gonosznak házában kincsek?*” Nem így van-e? Nincs-e „*ösztövérvéka, a mely útálatos?*” [Mik 6,10b] – kérdi a próféta ugyanott; olyan véka, mely nemcsak az árut méri hamisan, hanem az embert is? Mert amikor Isten ezt az igét mondta, úgy értette: nincs-e a királyi udvarban hamis mértéke az embernek? Salamon is, aki egyszerre átlátta azokat az

¹⁴ Donne hibásan emlékszik a textus helyére. Jóbna tulajdonítja, míg az a Példabeszédek könyvéből való.

alacsonyabb hivatalokat, melyek tőle származtak, és a magasabbakat is, melyeket ő maga birtokolt, tapasztalatból beszél a jelenről és profetikusan a jövőről, amikor így szól: „*A mely uralkodó (magas pozícióban lévő ember) a hamisságnak beszédire hallgat, annak minden szolgálói latrok.*” (Péld 29,12) Vajon helyesen becsülik-e az udvarban az embereket? Nincs-e elnyomás az országban? A kutyákat nem kényeztetik-e, miközben emberek halnak éhen? „*Nem veszik-e meg a szegényt pénzen? És a szűkölködőt egy öltő saruért? És a szegénynek nem hulladék gabonát árulnak-e?*” (Ám 8,5–6) Nincs-e elnyomás az országban? Nem folyik-e zsarolás Westminsterben? „*Nem mondják-e a gonoszt ajándékért igaznak, és az igazak igazságát nem fordítják-e el tőlük?*” (Ézs 5,23) Nem folyik-e zsarolás Westminsterben? Hát összeesküvés és törvénykerülés London

Anthonis van Dyck: Keresztre feszítés

városában? Nem akar-e mindenki gazdagabbnak tűnni, mint amilyen, amikor a másikkal üzletet köt? És szegényebbnek, amikor a köz javára kellene adakoznia? Nem gazdagodtak-e meg az emberek a kereskedelem által, és nem fuvalkodtak-e fel szívükben gazdagságuk miatt? (Ez 28,5) Nem hagyták-e el munkájukat, hogy zálogos ruhákon nyújtózkodjanak minden oltár mellett (Ám 2,8), és nem lustaságban és aljas módon szerzett vagyonból vették-e meg nemesi címüket? Nincs-e összeesküvés és törvénykerülés London városában? Nincs-e demagógia az egyházban? És annak minden tagjában? Felemás igehirdetés és annak felemás hallgatása? Vagy hallgatás és igehirdetés helyes cselekedetek nélkül? Nincs elég saját nemzeti bűnünk, hogy mint szigetország még azokat is importáljuk? És bár a behozott árut nem javítjuk és nem is magunk gyártjuk, a más nemzetek bűnét bizony finomítjuk. Amint a Rajna menti gyengébb szőlő a Kanári-szigeteken megerősödik, úgy virulnak más nemzetek bűnei, amikor hazánkba plántáljuk őket. Nincsenek-e meg korunk bűnei, hogy a múltba nyúlunk vissza példákért és a jövőnek készítünk kárhozatos precedenst? Amint nemcsak ezüstöt és aranyat, hanem réz- és vasedényeket is behoztak az Úr szentélyébe (Józs 6,19), úgy nem csupán a magas pozíciókban lévők dicső bűnei, nemzetünk és korunk bűnei járulnak hozzá ehhez a kincshez, hanem a legnyomorultabb koldus az utcáinkon is adakozik a bűnnek e nagy kincstárához. Adományával ő is támogatja a gonosz ügyet. Jézus nevében kér alamizsnát, és Jézus nevében átkozza meg azt, aki nem ad. Tetteti a sántaságot, vagy úgy ragaszkodik hozzá, hogy már nem is vágyik gyógyulásra, mert az ő sántasága az ő áruja, az ő mestersége, hogy

városi szóhasználatl éljünk. „*Vannak-é még a gonosznak házában hamissággal gyűjtött kincsek*”, amikor azok, akiknek nincsen háza, hanem az utcán fekszenek, dúskálnak ezekben a kincsekben?

Thesaurus Dei hic

Vannak bizony, és amint a kincs természete szerint osztódik és sokasodik, a bűn kincstára ugyanígy gyarapszik. *Thesaurizamus iram*, haragot gyűjtünk magunknak „*a haragnak és az Isten igaz ítélete kijelentésének napjára*” (Róm 2,5), ugyanis a nép bűneiről beszél az Úr, amikor így szól: „*Nincsen-é ez elrejtve nálam, lepecsételve az én kincseim között?*” (5Móz 32,34) Összegyűjti az engedetlenek bűnét. Vajon hová? Ítéletének kincstárába. És akkor még ezen a világon megnyitja ellenünk a hó és jégeső kincsét (Jób 28,22), azaz a szabálytalan időjárását, a terméketlenség és

éhínség kincsét, és szeleket is kihoz az ő kincstárából (Zsolt 135,7), ellenséges szeleket, viharokat és égzengést, hogy keresztezze terveinket. Amint Círusnak mondja, Néked adom (még neki, Círusnak is, akit ostorává tett ugyan, de nem szeretett), „néked adom a sötétségnek kincseit és a rejték helyek gazdagságait” (Ézs 45,3), Isten felhatalmazza az ellenséget (akkor is, ha nem szereti), hogy büntesse a népet, amely eltávolodott tőle. A háború, szükség és betegség Isten ellenszenvének a fegyverei, és ezeket árasztja kincstárából erre a világra.

Thesaurus Dei in futuro

Isten az eljövendő világban is megnyitja kincstárát. (Fordítóink fegyvertárnak fordították ezt a szót, és nem kincstárnak, pedig mindenképp kincstárnak fordítandó az *otzar* szó,¹⁵ amint azt Jónánál, Dávidnál és Ézsaiásnál márt több versben láttuk.) „*Felnyitotta az Úr az ő tárházát, és előhozta az ő haragjának szereit*” (Jer 50,25), mondja a próféta, és itt már nem az Úr ellenszenvéről van szó, hanem sokkal súlyosabb szó szerepel itt, az *Úr haragja*. Isten irgalmának kincstárából és rejtékéből hadd kérjelek benneteket, ne nevezétek szatírának vagy szónoki bravúroskodásnak, ha az Úr haragjáról szólok. Amint Salamon is megmondta, „*Mindennek rendelt ideje van*” [Préd 3,1] – annak is, hogy a felfuvalkodott szívek vágyai meghiúsuljanak, annak is, hogy a megtört szívek összeforrijanak –, és most a bűnbánat ideje érkezett el. Hadd mondjam hát el, hogy Isten haragjának említésétől, sőt már pusztá ismeretétől is félelem kellene hogy eltöltse az ember szívét. Isten haragját csak az ismeri, aki érezte és átélte azt. Csak tapasztalat útján ismerhetjük meg, és ez a tudás szerzésnek igencsak szomorú és nyomorúságos módja. Emlékezzünk, a kincs nem más, mint gondoskodás a holnapról. Így semmi világi dolog nem bizonyul kincsnek, hiszen még jövőnk sincs biztosítva. Ugyanis ennek a világnak a dolgai éppúgy eltávolodnak tőlünk, mint ahogy mi eltávolodunk tőlük, maga a világ is elmúlik és semmivé lesz. De mi azért megtaláltuk a módját, hogy kincset gyűjtsünk, amikor bűneinket halmozzuk. Istent is okos beosztásra és gondoskodásra tanítjuk, mert amikor mi bűnökkel fegyverkezünk fel, ő is felfegyverkezik: a bosszúság kincseivel ebben a világban és a harag kincseivel az eljövendőben. De amint „*a gonosz ember az ő szívének gonosz kincseiből hoz elő gonoszt*”, ugyanúgy (mondja a mi Megváltónk) „*a jó ember az ő szívének jó kincseiből hoz elő jót*” (Lk 6,45). Ez az utolsó tollvonás egészíti ki Püthagorasz szimbolikus betűjét. Ez az a szarv, az az ág, mely jobb felől található, és bár keskeny, de jobb vidékre vezet, földszorosokon keresztül ugyan, de egy valóban csendes óceánhoz, amely nem más, mint az istenes ember kincseinek szemlélése ezen a világon, és Isten neki szánt kincseinek szemlélése mind e világon, mind az eljövendőben.

Thesaurus Bonorum

Az Istennek szentelt dolgokat gyakran nevezik Isten kincseinek, *thesauri Dei* és *thesauri sanctorum Dei*.¹⁶ Isten kincsei és Isten szolgálóinak a kincsei a Szentírásban ugyanazt jelentik, így aki ispotályt lop meg, Istent magát lopja meg. Igaz, ha egy talentumot vagy ékkövet vagy nagy mennyiségű nemesfémeket a kincstárnak ajándékozunk, adományának számít, de mennyivel nagyobb adomány, ha valaki a kincstárnak egy egész kincstárát ajándékozik. Egy egész könyvtárnyi könyvet a könyvtárának ajándékozni is többet jelent, mint ha csak egy író kötetét adományozzuk oda. Az istenes ember maga is könyvtár és kincstár, és így méltó arra, hogy Istennek szenteljék. Töltsd el magad az istenesség kincsével! De mi is az

¹⁵ Az *otzar* szó héberül kincset jelent.

¹⁶ Szó szerint „Isten szentjeinek kincsei”.

istenesség? Legtágabb értelemben véve istenfélelem. Aki könyvének első fejezetében *Initium sapientiae*nek hívja, mondván, az „*Úrnak félelme feje a bölcsességnek*” (Péld 1,7), a huszonkettedik fejezetben más nevet ad neki, *finis modestiae*, „*az Úr félelme az alázatosság betetőzése*” (Péld 22,4).¹⁷ Az alázatban egy embernek sem kell mélyebbre hajolnia, mint hogy Istent féli. Amikor Isten a jó Ezékiásnak ígérte mindazt a boldogságot, bölcsességet, tudományt és üdvös erőt, amely

egész útján elkísérte, igaznak bizonyult, hogy az „*Úr félelme lesz kincse*” (Ézs 33,6). Ezért hát „*thesaurizate vobis fundamentum*”, „*gyűjtsetek magatoknak kincseket jó alapul a jövőre, hogy elnyerjétek az örök életet*” (1Tim 6,19). Mindent istenfélelemből tegyetek! Minden háborús előkészületben emlékezzetek meg a Seregek Uráról, és féljétek őt! Minden béketárgyalás közepette emlékezzetek meg a Béke Hercegéről, és féljétek őt! Minden tanácskozáskor emlékezzetek meg a nagy Tanács Angyaláról, és féljétek őt! Féld Istent ugyanúgy délben, mint éjfélkor, ugyanúgy napsütésének ragyogásában és dicsőségében, mint legsötétebb napfogyatkozásakor, féld Istent ugyanúgy gazdagságban és szegénységben, felemelkedéskor és elestedben! Gyűjts ezer fontot ma azáltal, hogy megvizsgálsz az elnyomottat, és tízezer fontot holnap, hogy az elnyomó karmait visszavágod! Gyűjts egymillió fontot ma, amikor Isten ügyét megszívleled, és több tízmilliót holnap, amikor kézbe veszed! Minden lélek gyűjtsön magának egy pennyt azáltal, hogy egy kis kísértésnek ellenáll, és később egy shillinget, ha ellenáll a nagyobbak is, és egyre csak gyűlik majd a kincs. És mindez annyi talentumot tesz majd ki, olyan sokat, hogy gyülekezetünk legszegényebb embere sem cserélné el egy egész ezüsttel megpakolt flotta kincséért, a *Terra Firma* flotta kincséért, sem pedig háromezermillióért (bár lehet, hogy az utóbbi több, mint ami Európa felszínén található száz év bányászat után), melyet Dávid a templom kincstárának szánt, amikor az felépült; az építkezés költségeit másból fizette. „*A mi országunk a mennyekben van.*” (Fil 3,20) Nehéz oda eljutnod? Akkor meglátod,

ahogy Szent János is (Jel 21,2), miként ereszkedik le a mennyország hozzád. Itt van már a mennyország, Isten egyházában, az ő igéjében, szentségeiben és rendeléseiben. Ezekre tedd fel szíved, az Evangélium ígéreteire, a kiengesztelődés pecsétjeire, és akkor tiéd lesz az a kincs, amely *viaticum*, útravaló arra az időre, amikor elhagyod ezt a világot, és belépsz abba a világba, mely felé tartasz. Mert ahogy a gonosz ember kincset kovácsol magának a bűnből és hiábavalóságból, és Isten kiárasztja rá saját kincseit, ebben a világban a bosszúságát, az eljövendőben pedig a haragját, ugyanígy azok számára, akik az istenfélelem kincsét gyűjtik, a kegyelem és béke kincsei nyílnak meg ebben az életben, és a dicsőség és öröm az eljövendőben. És miután ezekről a meglévő és eljövendő kincsekről is szóltam, berekesztem mondanivalómat.

Thesaurus Dei erga Bonos hic

„*Ez a kincsiünk pedig cserépedényekben van*”, mondja az apostol. Van kincsiünk, tehát miénk már a kegyelem és a béke, a hit, a megigazulás és a megszentelődés, „*de ezek cserépedényben vannak*” (2Kor 4,7), olyan edényben, mely könnyen eltörik. A béke megszűnhet, a kegyelemnek ellenállhatunk, a hit is meggyengülhet, a megigazulás félbemaradhat, és a megszentelődés is lehet tökéletlen. Mi azonban többre vágyunk. Várjuk az örömet és a dicsőséget, és olyan megigazulást és megszentelődést, mely kiteljesedik a megdicsőülésben. A manna megromlott, ha csak egy napig is félretette egy ember,

¹⁷ Vö. Károlinál: „*az alázatosságnak bére az Úr félelme.*”

de a frigyádában sohasem romlott meg. Az a kincs, amely manna a mennyből, tudniillik a kegyelem és a béke, avas ízű ugyan ebben a világban, de amikor a kegyelem és a béke örömmé és dicsőséggé változik a mennyben, akkor valóra válik. *Sordescit quod inferiori miscetur naturae, etsi in suo genere non sordidetur* (Augustinus), bár természete szerint az, amivel a tisztább fémét ötvözzük, nem szennyes, de mégis beszennyezi a tiszta fémét. [Augustinus] az ezüst és arany példájával él. Bár az ezüst maga is nemesfém, az aranyat mégis beszennyezi. A kegyelem, béke és hit nemes és értékes részei e világi kincsünknek, de ha keverjük őket, vagyis összehasonlítjuk őket a mennyország örömeivel és dicsőségével, ha azt gondoljuk, hogy a földi kegyelmet, békét és hitet itt ugyanúgy megőrizhetjük, mint odaát az örömet és dicsőséget, akkor beszennyezzük, túlságosan is ötvözzük azokat az örömeket és azt a dicsőséget. „*Hasonlatos a mennyeknek országa az elrejtett kincshez*” (Mt 13,44), mondja a mi Megváltónk. De ez lenne minden? Van-e hozzá fogható kincs? Nincs. Mert (hogy ott végezzünk, ahol elkezdünk) a kincs nem más, mint *depositum in crastinum*, gondoskodás a holnapról. A világi ember kincse nem ilyen, hiszen ő nem lehet biztos a holnap felől. Még az istenes ember kincse sem ilyen, legalábbis ezen a világon, hiszen nem tudhatja, hogy a kegyelem, béke és hit napjai holnapig is eltartanak-e. Amikor elértem örömöm és dicsőségem a mennyben, mindezt megtudom, akár már holnap. De milyen messze van az a holnap, hiszen előbb kell hogy beálljon az éjszaka, és van-e éjszaka a mennyben? Nincs, ugyanúgy, mint ahogy az alvilágban nincsen nappal. „*Nem lesz nap a mennyek országában*” (Jel 21,23), így nem fenyeget majd naplemente sem. És mit szóljunk magáról a kincsről? Hiszen a Szentlélek kinyilatkoztatta nekünk, hogy a város falai és utcái színaranyból vannak, hogy az alapzat drágakövekből, és minden kapu igazgyöngy. És a városban rejő kincsről mit szól a Szentlélek? Ez a kincs nem más, mint maga a Szentlélek és a benne való öröm. Amint a Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik, de én nem tudhatom, mi módon, ugyanígy ott lesz valami, ami az Atyától, Fiútól és Szentlélektől származik és reám hull, de nem tudhatom, ez mi lesz. És ez a valami nemcsak reám hull, hanem körbevesz és átölel, mert nem alattuk leszek, hanem egy széken ülök a Fiúval, az Atya jobbán és a Szentlélekkel egységben. Az Atya hatalma megigazulttá tesz, és elszáll minden gyengeségem, a Fiú bölcsessége megvilágosít, és megszűnik minden kétségem, a Szentlélek öröme eltölt, és nem érzek már féltékenységet. Ott találok majd az ósatyákat, akik már ötezer éve halottak, és nem mondhatják azt, hogy akár egy perccel régebben vannak ott, mint én. Ott találok az áldott és dicsőséges mártírokat, akik nem *per viam lacteam*, hanem *per viam sanguineam*, nem az ártatlan élet tejes útján léptek a mennyek országába, hanem az erőszakos halál véres útján, és nem versengenek majd velem elsőbbségért, mondván, hogy ők fizetség árán jutottak oda, én pedig csak a megbocsátás által. Ott találok majd a szüzeket is, akik nem vetnek meg engem, hogy én nem vagyok az, hanem a Krisztus Jézustól nyert megigazulásomat hívják majd szüzességnek és teljességnek. Ott minden könnyet letörölnek a szememről, nemcsak a bűnbánat könnyeit, melyeket magamért, vagy az együttérzés könnyeit, melyeket másokért hullattam, de az örömkönnyeket is, hiszen ott nem lesz hirtelen, addig meg nem tapasztalt öröm, hanem minden öröm az enyém lesz, teljesen és mindörökké. Ott Ábrahám nem örül jobban saját üdvösségének, mint az enyémmé, és én sem leszek biztosabb Isten örökkévalósága felől, mint a benne elrejtett örökkévalóságom felől. Ez az a kincs, amelyet a kincsek Istene adjon meg nekünk készpénzben, olyan formában, melyet a pénzverde kibocsát, vagyis ez a világ befogad. Adjon nekünk az Úr földi javakat és készségeket azok helyes használatára, kegyelmet, békét és hitet a lelki haszonra. És őrizzen meg minket e kincsek beteljesüléséig a mennyek örömeiben és dicsőségében Fiának, Krisztus Jézusnak közbenjárása és Szent Lelkének működése által.

Ámen.

Fordította Najbauer Noémi Mária¹⁸

¹⁸ Hálával tartozom Kiss Tamásnak a helyesírás ellenőrzésért és László Leventének a latin idézetek fordításánál nyújtott segítségért, valamint a prédikáció magyar változatának tüzetes és érdekes átolvasásáért, finomításáért.

Sumonyi Zoltán*

A visszautasított meghívás

(Lukács 14,16–24)

Halld: egy ember nagy lakomát készít,
Minden vendég kiveheti részit,
Hivatalos sok jó barát arra, –
S midőn minden készen állott,
Egy szolgálja körbe járt ott:
Jertek el, mert lakománknak
Felvirradt a napja!

Hanem azok mind egy-ember képpen
Mentegették magukat serényen;
Egyik mondta: szántóföldet vettem,
Azzal pedig annyi baj van:
Fele vízben, fele gazban,
A sok lusta béres miatt
Most oda kell mennem.

Másik mondta: vettem öt pár ökröt,
Rossz időben történik a jöttöd;
Azokat kell kipróbálnom sorra:
Hogy *csáléra* beforduljon,
Hogy a *hajsza* irányt tartson, –
Jószágtartó gazdának most
Nincs ráéró dolga.

A harmadik szabadkozva mondja:
Menyegzőm lesz, ma van első napja,
Hogy mehetnék feleségem mellől?
Fölöslegesen utaztál,
Kérlek, ments ki az uradnál,
Ő megérti, tudom, és nem
Neheztel meg ettől. –

Vendég nélkül tért haza a szolga,
A gazdája mit tehetett volna?
Menj ki, mondta haragos szavakkal,
Vakot ha látsz, csonkabonkát,
Sikátorok félbolondját,
Ide hozzad, megterítve
Rájuk vár az asztal!

Jött a szolga: Uram, minden meglett,
De még van hely az asztalok mellett. –
Menj az útra! Pásztort, jóst, parasztot,
Akit csak látsz, ide küldjed!
Mert én mondom: nem is ülhet
Vacsorámhoz hivatalos,
Csak a kiválasztott!

Szigliget, 2012. január 18.

* Sumonyi Zoltán itt és a 43. oldalon közölt versei Gryllus Dániel és Vilmos készülő, *Példabeszédek* című lemezének szövegvölgvényéből valók.

Lázár és a gazdag ember

(Lukács 16,19–31)

Élt egy gazdag ember egykor,
Bíbor a ruhája,
Lakomáin az étkeknek
Se szeri, se száma.
Kapujánál ült egy koldus,
Az ótvaros Lázár,
Örült, ha csak morzsát kapott
Dúsak asztalánál.

Rút sebeit kutyák nyalták,
Lázár ezt is tűrte. –
Midőn meghalt, Ábrahámhoz
Angyal-posta küldte.
És meghalt a gazdag is, de
Azt csak eltemették.
A pokolból sóvárogta
Ábrahám kegyelmét.

Fölemelve szemeit a
Pokol-sötét éjben,
Látta Lázárt, Ábrahámnak
Óvó kebelében;
Fölkiáltott: küldd le Lázárt
Csak egy percre hozzám,
Hús ujjával érintse meg
Tűzben égő orcám!

Ábrahám szólt: emlékezzél,
Te a földi létben
Elvetted a javaidat,
Elvetted egészen.
Lázár ott csak bajokat nyert,

Most hát fordítottan:
Vigasztalódik ő itt fenn,
Te meg gyötrődsz ottan.

Aztán tudjad, sorompó van
Közöttünk s közötted:
Ahogy innen senki nem megy,
Onnan sem jöhetnek! –
Atyám! – szólt a poklos – akkor
Engedd le a Földre,
Őt testvérem bizonyosságot
Meríthet belőle!

Szólt Ábrahám: van Mózesük,
Vannak prófétáik;
Őt hallgassák, és nem jutnak
El a gyeheháig! –
Atyám, nem úgy! Ha a holtak
Házából üzennek,
Bizonyosan megtérnek és
Hajlékodbba mennek.

Ábrahám meg azt felelte:
Ha a prófétákra,
Ha Mózesre nem hallgatnak,
Úgy minden hiába!
Mert azokat meg nem győzik
Sem üdvözült szájak,
Sem az Isten Báránya, ki
Testileg feltámad.

Szigliget, 2012. január 19.

Jobst
Schöne

A fundamentalizmus tévtanítása és a lutheránus írásértelmezés¹

A „fundamentalizmus” fogalma manapság gyakorta használt címke. Fundamentalizmusról beszélünk az iszlámban, a zsidóságban és más vallásokban. A kereszténységben belül bizonyos csoportosulások kapcsán használjuk, általában negatív felhanggal. A következőkben nem a tágabb értelemben vett fundamentalizmus és nem is a keresztény fundamentalizmus kimerítő tárgyalására vállalkozunk. A keretek sokkal szűkebbek.

A témamegjelölés kimondottan keménynek és durvának tűnik, amennyiben „tévtanításról”, a fundamentalizmus „eretnységéről” beszélünk. Lesznek, akik a megfogalmazást túlzónak találják, különösen azok, akik az írás tekintélyének titkát az „inspiráció”, a „csalhatatlanság” és a „tévedhetetlenség” fogalmainak tükrében tanulták megragadni. Amennyiben a fundamentalizmus nyelvezetében újra és újra ezekkel a fogalmakkal találkozunk, könnyen az a sejtésünk támad, hogy egy lutheránus keresztény, akinek számít a Szentírás tekintélye, a fundamentalizmusban támogatásra, szövetségesre lelhet, nemcsak a fogalmakat, hanem a lényegét tekintve is, ami a bibliai szóhoz való hozzáállást illeti. Ez a hozzáállás az, ami nem engedi meg, hogy kimondjuk az ítéletet: tévtan.

A fenti megfogalmazás azonban nem ok nélküli. A továbbiakban megkísérlem bemutatni, hogy – tekintet nélkül az azonos fogalmak használatára – a lutheránus teológia, illetve a fundamentalizmus pozíciói az Írás megközelítésében semmi esetre sem fedik ugyanazt a tartalmat, de még csak nem is hasonlítanak egymásra, hanem teljességgel különböznek tételeikben és következtetéseikben egyaránt. Ehhez szükséges, hogy egy pillantást vessünk a fundamentalizmus kialakulására és történetére.

A fundamentalizmus kialakulása és története

A fundamentalizmusról beszélünk, semmi másról. Nem beszélünk tehát bibeizmusról (arról a „teológiai felfogásról és módszerről, amely minden hitbéli tartalmat kizárólag a Bibliából merít, és a dogmatikát és az etikát nem tekinti többnek a bibliai gondolatok formailag illő utánérzéseinél”; az irányzat képviselője többek közt Bengel, Öttinger, J. T. Beck, Tholuck és M. Kähler – lásd WIESNER 1956). Nem beszélünk az evangélikalizmus egészéről, amely gyűjtőfogalom alá többféle fundamentalista nézőpont besorolható, sem pedig a konzervatívizmusról, amely nem ritkán kéz a kézben jár a fundamentalizmussal, ám mégsem azonos vele, s ugyanígy nem beszélünk bizonyos hitvalló teológiákról, amelyek időnként könnyű szívvel merítenek a fundamentalizmusból, és ezzel legfontosabb sajátosságait veszélyeztetik. E helyt nem mutathatjuk be az összes kapcsolódási pontot és az irányzatok közti kölcsönhatások rendszerét, és a szorosan értelmezett fundamentalizmus történelmi gyökereit sem firtatjuk, amelyek bizonyára elvezethetnének bennünket a korai bibeizmushoz vagy annál is tovább.

Témánk ugyanis – hogy precízen fogalmazzunk – „az az amerikai válfaja a protestantizmus történetében újra és új-

¹ Dr. Jobst Schöne püspök tanulmánya 1994-ben íródott. Első megjelenése: DIESTELMANN 1994, 171–183. o. Változatlan formában megjelent a következő kötetben: SCHÖNE 1996, 83–93. o.

ra ismétlődő kísérletnek, amely a bibliai megváltáshitet a liberális teológiával szemben a Szentírás verbálinspirációjához való visszatérésben és a közélet szekularizációjának megakadályozásában látja”, ahogyan a jelenséget H. KRÜGER (1956) – egyébként meglehetősen támadható és hiányos – definíciójában leírja. Mindenesetre *speciális* kísérletről van szó, amely speciális tanokra épül, és speciális célkitűzéssel rendelkezik – lényeg tehát a specifikum. Nem a verbálinspiráció tana teszi fundamentalizmussá a fundamentalizmust, valamint az sem, hogy síkra száll az Írás alapigazságaiért, hanem sokkal inkább azoknak a nézőpontoknak, végkövetkeztetéseknek és hangsúlyoknak a szövedéke, amelynek következtében az Írás bizonyos kijelentései éppen hogy kiesnek a rostán, míg mások igenlésre találnak, és amelyben az alapvetések már azelőtt eldőlnék, mielőtt az Írás inspirációjának kérdése egyáltalán felvetődne.

Térjünk vissza századunk első évtizedeihez! 1910 és 1915 között megjelenik az Egyesült Államokban egy tanulmányosorozat, amely végül tizenkét füzetnyire hízik, és majdnem hárommillió példányszámmal hatalmas tömegekre gyakorol hatást. Az olvasók lerohanása mögött két kulcsfigura áll: Lyman (a Union Oil Co. elnöke) és Milton Stewart. A tanulmányosorozat címe (amely később a fundamentalizmus mozgalmanak névadójává is válik) a következő: *The Fundamentals: A Testimony to the Truth*. Ezekben az írásokban heves támadások érik a természettudományokat és a bibliakritikát mint az újkori elvilágiasodás okozóit. A modernizmussal a kereszténység öt alapigazsága és azok értelmezése áll szemben: Krisztus szüztől való születése, az Úr testi feltámadása, a Biblia teljes tévedhetetlensége minden területen, Krisztus engesztelő áldozata mint a megváltás feltétele, az Úr előttünk álló újra eljövetele testben. Az öt alappillér egy másik – de lényegét tekintve azonos területeket érintő – összeállítása: 1. Verbálinspiráció; 2. Krisztus istensége; 3. szüztől való születés; 4. Krisztus engesztelő áldozata; 5. Krisztus testi feltámadása és újra eljövetele.

Máig is ez a fundamentalisták credója. A felsorolt öt pont önmagában azonban aligha támadható bibliai vagy teológiai szempontból – ha ezt tennénk, a liberálisok oldalára állnánk. Az öt „fundamentália” kiválasztása és összeállítása természetesen felvet bizonyos kérdéseket: például kimaradnak az emberrel, az ember bűnös természetével, az egyházzal, a hivatallal és a szentségekkel kapcsolatos kijelentések.

Összességében alapos kérdésfelvetésnek kell megelőznie egy ilyen tanító jellegű lista felállítását, amelyben az egyes „lényegi” pontok megszabják a határokat, és az egész lelki közösség számára érvényesek. A fontos tanításbeli és kinyilatkoztatási tartalmak kihagyása veszélyezteti a *sola Scriptura* elvet (mivel a másik oldalról, a tantételek irányából fogalmazódik meg, hogy mi is a döntő.) Olyan redukcióval találjuk szemben magunkat, amely nemcsak hogy a Bibliával ellentétes, de a téves elképzelések előtt is szélesre tárja a kaput, s ezek aztán mindent aláásnak, amit korábban védeni igyekeztünk.

A fundamentalizmus több, mint egy mozgalom, amely néhány alapigazság védelmét szorgalmazza az Írásra hivatkozva. A fundamentalizmus első terjesztői presbiteriánusok (azaz kálvinisták), baptisták, kongregacionalisták, Krisztus Tanítványai, metodisták voltak, akik mind magukkal hozták saját teológiai örökségüket, s beolvastották egy hatalmassá váló áramlatba. Küzdöttek a korabeli amerikai liberalizmus ellen, amelynek lényege leginkább az úgynevezett *social gospel*-mozgalomban mutatkozott meg. Fegyverként az egymástól különböző, lényegüket tekintve azonban mégis rokon, azonos, éppenséggel kálvinista gyökereken nyugvó teológiáik szolgáltak.

Jellegzetes vonás ugyanakkor, hogy a fundamentalisták test és lélek tipikusan kálvinista szétválasztását egyáltalán nem vallják, épp ellenkezőleg. Elutasítják Luther *Schmalkaldeni cikkek*ben szereplő megállapítását: „[Ezért kell nekünk erősen megmaradnunk amellet, hogy] Isten velünk, emberekkel csak a hirdetett igében és a szentségben akar találkozni. Maga az ördög mindaz, amit ilyen ige és szentség nélküli Lélek gyanánt magasztalnak.” (LUTHER 1957, 2: 39. o.) Sokkal inkább építenek a Lélek direkt, közvetlen hatására.

Az ige a hit tárgyait osztja meg velünk, de nem belőle fakad a hit, hiszen a Lélek ilyen „eszközök” nélkül is képes beavatkozni. A Szentlélek Írásban rejtőző hatalmát a fundamentalisták félreismerik. Az Ige és a Lélek közé furakodik egy logikai érvelés talaján álló (többnyire racionálisan meghatározott) „meggyőződés”, csak erre épülhet a továbbiakban a hit.

Noha a fundamentalizmusban központi helyet kap a Szentírás természetfölötti eredetének és a Krisztus személyében és művében megjelenő természetfölötti vonásoknak a hangsúlyozása, a „Biblia teljességének tévedhetetlensége” lesz a mottója mindannak, amit az Írásról mondani lehet. Emellett felbukkan egy sajátos eszkatológiaértelmezés is, mégpedig az ótestamentumi prófétai helyek betű szerinti értelmezésével összekapcsolódó, minden egyéb értelmezés lehetőségét elutasító milleniumi gondolat. Felismerhető a megszentelődési mozgalom sajátos etikájának kialakulása, megfigyelhető a szesztilalomért síkra szálló Deeper Life Movement, továbbá az újjászületés gondolatának feléledése – egy rosszul értelmezett újjászületésre való tipikus hivatkozás kíséretében. Látható a politikai konzervativizmus iránti vonzalom, amely azonosítja a kereszténységet az amerikai életmóddal, egyszersmind figyelmen kívül hagyja a keresztény üzenet társadalmi dimenzióját (ez a liberálisokéhoz képest egy másik, de nem kevésbé veszélyes ötvözete a két birodalomnak), jellemző a tudományellenesség, a burkolt antiintellektualizmusra alapozott kultúra előli menekülés, végül pedig az egyáltalán nem létező vagy hiányos ekkleziológia következtében kialakuló hajlam a függetlenségre és a szeparációra. Ilyen volt a korai fundamentalizmus körülbelül 1940-ig. Az 1910-ben útjára indult irodalmi vállalkozás hatalmas áramlattá nőtte ki magát az Egyesült Államokban, és bibliakonferenciák, klasszikus hitébresztő evangélicációk, bibliatársaságok (mint például a híres Moody Bible Institute), kiadók, szervezetek (például a World’s Christian Fundamental Association) és néhány bibliakiadás révén (például a Scofield Reference Bible) tette magát széles körben ismertté. Kisugárzása hamarosan az európai kontinensre és a ma harmadik világnak nevezett missziói terepre is áterjedt.

Az elmondottakból sok minden ma is tovább él az amerikai köztudatban, legalábbis a fundamentalizmushoz való kötődés formájában, mint például az egyházzal való minden kapcsolat elutasítása a teljesen fundamentalista beállítottságú Electronic Church részéről, a konzervatívok politikai állásfoglalásai a kereszténység nevében, az újjászületésre való hivatkozás az evangélicációban, az újjászületés hangsúlyozása és a hívők felosztása újjászületettekre és nem újjászületettekre. Más területeken ugyanakkor változás tapasztalható: részben például a korai fundamentalizmus antiintellektualizmusát, a kereszténység szociáletikai vetületeinek figyelmen kívül hagyását vagy az egyházi együttműködés megtagadását illetően. A régi fundamentalizmus „új evangélikalizmussá” fejlődött, amely olyan berkekben találja meg a maga formáját, mint például a National Association of Evangelicals, a Billy Graham fémjelzte mozgalom és a *Christianity Today* című folyóirat. E helyt az eredeti és a mai amerikai fundamentalizmusnak nem minden aspektusát, csak írásértelmezését vizsgáljuk és állítjuk szembe a lutheránus írásértelmezéssel.

Pillantás a fundamentalista New Evangelism egyik amerikai vezetőjére, Carl F. Henryre

Választásom nemcsak azért esett erre az Amerika-szerte ismert, baptista háttérből indult teológusra, mivel ő a *Christianity Today* című folyóiratnak – a mozgalom szócsövének – az alapítója és kiadója, akit a *Time Magazine* az „evangélikál irányzat vezető teológusának” nevezett, és akit követői „egy (vagy inkább a) kiváló amerikai evangélikál teológusnak” és „az egész hagyomány [a fundamentalista evangélikalizmus] nem hivatalos szóvivőjének” tekintenek.²

A fundamentalista hagyományban élő és a mozgalomnak elkötelezett Henry *God, Revelation and Authority* címmel írt hatkötetes művet, amelynek két utolsó kötete *God Who Speaks and Stands* címmel jelent meg 1982-ben és 1983-ban (HENRY 1982–1983). Ezeken keresztül mind a fundamentalista írásértelmezés, mind annak hatásai kiválóan bemutatathatók. E helyt mi is meglehetősen közel kerülünk voltaképpen tárgyunkhoz. A Henry által

² Carl F. H. Henryről szól Bob E. Patterson életrajza (nevezheténk akár hagiográfiának is), amely a *Makers of Modern Theological Mind* című sorozatban jelent meg, PATTERSON 1983, 9. o.

lefektetett tényállás vizsgálatához választott eljárás elsőre kerülő útnak tűnhet: nem saját írásértelmezését mint olyat vesszük górcső alá, hanem istenfogalmának példája alapján és abból kiindulva tárgyaljuk azt a kérdést, hogy írásértelmezése milyen jellegzetességekkel bír és milyen módon épül fel.

„Isten léte a bibliai alaptanítás – mondja Henry –, ebből ered minden keresztény alapelv és szabály.” (Uo. 5: 9. o.) Ő, azaz Isten, önmagában való (*self-sufficient*) transzcendens egyeduralkodóként áll a teremtett univerzum mögött, nem egy, a végső beteljesedés irányába haladó, a létezés folyamatában lévő Isten, hanem egy tökéletes, mindamellet megsemm inaktív Isten, aki cselekszik és beszél, kinyilatkoztatja magát, és Krisztusban megjelenik. Ott ismerhetjük meg, ahol megmutatja magát, és a róla szóló kijelentéseinkben kinyilatkoztatásának igazsága megjelenik.

Eddig rendben is volnánk. Henry azonban a következőként érvel: „Az értelmes teremő, aki a kozmikus természetben létezik, és az ember szellemében és szellemének nyilatkozatja ki magát, egy felfogható (*intelligible*) írásos kinyilatkoztatást is érvényre juttatott... Szellemi képességeink és aktivitásunk adják [Isten] megismerésének formális lehetőségét, de sem a megismerés tárgyát, sem belátható természetének ismeretét nem tudják megteremteni.”³ Mit is jelent ez? Isten maga lényege szerint és a kinyilatkoztatásban racionálisan felfogható, nem mi tesszük azzá, magától az, de szellemi képességeinket töretlenül alkalmazhatjuk a megismerés folyamatában, nem kell külső segítség, Istentől származó megvilágosodás. A Lélek közreműködése nem szükséges. Azt olvassuk Henrynél: „A keresztény teológia [Henry értelmezésében] ahhoz ragaszkodik, hogy Isten a teremtésben a logikus racionalitást (*logical rationality*) fenntartja, és az univerzumot belátható rendként kormányozza. Az isteni Logosz a realitás és az igazság normája és mércéje... Csak egy olyan létstruktúrát nevezhetünk egészséges keresztény filozófiának, amely önmagában értelmes (*implicitly rational*), amely Isten racionalitását képviseli, és amely az értelem ontológiai jelentőségét védelmezi.”⁴ „Újra érvényre kell jutnia az értelmes Istennek és értelmes kinyilatkoztatásának” (*a rational God and his rational revelation*), különben egyetlen teológia sem lehet valóban bibliai (uo. 5: 335. o.). A kinyilatkoztatás (mint Henry más írásaiban is) természetesen mindig az Írás igéjében megnyilvánuló kinyilatkoztatásra is vonatkozik. Isten megfoghatatlan, de nem megismerhetetlen,⁵ éppen ellenkezőleg. Isten az ember számára nagyon is megismerhető, és nem csak először Krisztusban, nem: „magából Isten saját racionalitásából és az ember Isten képére teremtségből következik, hogy az ember megismerheti Istent és az ő kinyilatkoztatott szándékait.”⁶ A bűnbeesés Henry szerint az ember istenképűségét, amelyet ő hasonló racionalitásként és értelmességgként fog fel, nem tette tönkre: az ember képes megragadni Istent. Igen, „az Isten és ember közötti kommunikációnak, amíg megérhető (*intelligible*), racionálisnak kell lennie. Isten önkinyilatkoztatásában állandó logika nyilvánul meg. Ha ezért Istent és akaratát meg akarjuk ismerni, emberi fogalmakat és szavakat kell használnunk.”⁷ Henrynél mindez azonban nem az isteni leereszkedés jegyében történik, Isten nem az elbukott ember kedvéért használ „emberi fogalmakat és szavakat”, ahhoz hasonlóan, ahogy a mi kedvün-

³ „The rational creator who exists and reveals himself in cosmic nature and in and to the mind of man, has also shaped intelligible scriptural revelation... Our mental capacities and activities supply the formal possibility of knowledge or its intelligible nature, but they do not constitute either the existence of the object of knowledge nor its intelligible nature.” HENRY 1982–1983, 5: 354. o.

⁴ „Christian theology insists that God maintains the logical rationality of his creation and rules the universe as an intelligible order. The divine logos is the norm and measure of reality and of truth... Only an ontological structure that is implicitly rational, that asserts the rationality of God and vindicates the ontological significance of reason, can be considered sound Christian philosophy.” Uo. 5: 335. o.

⁵ „God’s incomprehensibility in no way implies God’s unknowability.” Uo. 5: 375. o.

⁶ „The possibility of human knowledge of God himself and of his revealed purpose follows from God’s rationality and from man’s creation in the divine image.” Uo. 5: 380. o.

⁷ „Communication between God and man, insofar as it is intelligible, must be rational. God’s self-revelation has a logically consistent character. So, too, if we are to know God and his will for us, we must use human concepts and words.” Uo. 5: 381. o.

kért emberré lett – nem, Henry számára az emberi gondolkodás és közlés formái *per se* alkalmasak a kinyilatkoztatás tartalmának kifejezésére. „Ha Isten az embernek igazságokat akar kinyilatkoztatni, akkor ennek a kinyilatkoztatásnak érthető formában kell történnie. A kereszténység elismeri, hogy az isteni kinyilatkoztatás, az inspiráció és a megvilágosodás racionális tevékenységek... A bibliai teológia alapvető kikötése, hogy Isten megismerhető, hogy az isteni kinyilatkoztatás racionális módon adott és értelmezhető” – mondja Henry.⁸

Miről is van itt szó? Továbbá – az írásértelmezés kérdésére koncentrálna – a Biblia tekintélyének milyen felfogásával állunk szemben? Az értelmes Isten és az ő értelmes (racionális, felfogható) kinyilatkoztatása egyaránt a csorbítatlan értelmi képességekkel bíró emberhez szólnak. A két racionalitás, az Istené és az emberé, egymásnak megfelel. A bűnbeesés nem tette vakká az embert, megismerőképesége Isten irányában megmaradt. Az ember (eredendő) bűnössége elveszti mélységét és teljességét, a bűn fogalma erkölcsi értelemben ellaposodik. Nem érvényes tehát az *Ágostai hitvallás* második része az ember eredendő romlottságáról, azaz hogy a természettől fogva az emberben nem lehetne „istenfélelem és Istenbe vetett bizodalom”,⁹ és ezeket sokkal inkább az isteni Lélek adományának kellene tulajdonítani. Az *Ágostai hitvallás* azonban elítéli azokat, „akik tagadják, hogy az eredeti romlás bűn, és hogy kisebbsíték Krisztus érdemének és jótéteményeinek dicsőségét, azt állítják, hogy értelmének ereje által az ember megigazulhat Isten színe előtt.”¹⁰ Henry nem foglalkozik azzal, hogy „a nem lelki ember pedig nem fogadja el az Isten Lelkének dolgait” (1Kor 2,14). Számára mindennek nincs jelentősége az Írás és az Írás tekintélyének értelmezési kérdéseiben. Henry nem énekelheti a következőket: „Ádám vesztével megromlott az emberi természet és élet.” Hiszen azt állítja, hogy Isten kinyilatkoztatása nem a lelki értelemben halott, bűnös embert hívja és találja meg, hanem egy értelmi képességeiben Istennek megfelelő, egyenrangú partnernek szól. A kinyilatkoztatás formája is ennek felel meg: racionálisan megragadható, értelmes, logikus. Ilyen módon az Írás nem is tükröz semmit Isten leereszkedéséből. A téves antropológia téves istenképhez vezet. Ebben a képben Isten alakja sajátágosan merev marad, ez az ábrázolás sosem oldódik életteli, az irgalmas Isten profilját adó képpé. Henry elméletében a krisztológia szerepe is hasonló ehhez, egyértelműen kikerül a középpontból, semmi esetre sem az istenkép kulcsa (hiába hangzik el: „*aki lát engem, az azt látja, aki elküldött engem*”), sokkal inkább az Írás igéinek és a dogmatika definícióinak tükrében tárgyalandó racionális probléma. E helyt tekintsünk el az illusztrációk részletes bemutatásától. Az azonban jellegzetes, hogy Henrynél a krisztológia mindössze egy, a szentháromságtant tárgyaló, meg lehetőségen rövidke fejezetben, illetve az „Isten hasonlíthatatlan szeretete” címűben bukkan fel. Ott pedig ezt olvassuk: „Az isteni szeretet nem helyezi hatályon kívül az értelmet, hanem a lehető legmélyebben racionális marad; az Istenre irányuló emberi szeretet pedig elsődlegesen szintén nem emocionális, hanem akaratlagos.”¹¹ Íme egy kulcsmondat: az emberi értelem Istenhez csatolódik vissza, folyamatosan és állandóan. A talányos, minden logikának ellentmondó, kiszámíthatatlan Isten a hétköznapi embernek megfelelő istenképre redukálódik. Kimarad a *Deus absconditus*, akit Luther megtapasztalt, aki a kétségbeesésbe taszította, és aki elől a *Deus revelatus*-nál menedékre lelt (mert bepillantást engedett Isten szívébe). Isten szeretetének csodája ennek megfelelően eljelentéktelenedik. A kinyilatkoztatás titka, az inspiráció és a megvilágosodás ilyen módon mind besorolható a „racionális tevékenységek” közé. Az értelemmel

⁸ „...if God desires to reveal truths to man, that revelation must take intelligible form. Christianity affirms that divine revelation, inspiration and illumination are rational activities... That God can be known, that divine revelation is rationally given and is to be rationally understood, is a basic presupposition of biblical theology.” Uo. 5: 381. o.

⁹ A latin szövegben: „sine metu Dei, sine fiducia erga Deum...” CA II.1. BSLK 53. o.

¹⁰ A latin eredetiben: „...qui vitium originis negant esse peccatum et, ut extenuent gloriam meriti et beneficiorum Christi, disputant hominem propriis viribus rationis coram Deo iustificari posse.” CA II.3. BSLK 53. o. Magyarul: *Konkordia könyv*, 2: 21. o.

¹¹ God’s Incomparable Love: „Divine Love is (...) not destructive of reason but is intrinsically rational; man’s love for God, moreover, is not primarily emotional but volitional.” HENRY 1982–1983, 6: 341. o.

felfogható Írásnak mint Isten ígéjének, mint inspirált tekintélynek vagy mint a kinyilatkoztatás forrásának az ember Isten iránti szabad, belátáson alapuló döntése felel meg, csupán Isten jóindulatára kell hivatkozni. Aki ebben a „megtérésben” kudarcot vall, az az erőfeszítés hiányáról tesz tanúbizonytságot, amelyet adott esetben megfelelő eszközökkel támogatni lehetne: így kapcsolódik össze a racionalitás az érzelmekkel, végeredményben azonban – *horribile dictu* – továbbra is az emberen múlik, hogy megtalálja-e Istent, és végül üdvözül-e vagy sem. Lehetséges persze, hogy Henry számára nem tűnt fel ez a tanaiból szinte szükségszerűen adódó következtetés.

A kört azonban tovább lehet és kell tágítanunk. Henrynél a Biblia ígéjét nem tartalma, hanem keletkezése és látszólagos befogadhatósága teszi Isten ígéjévé, ebben mutatkozik meg tekintélye. Nincs tehát szükség a Szentlélekre és megvilágosító közreműködésére, és végképp nincs szükség arra, hogy Krisztus az Írás középpontja és kulcsa legyen.

Isten írott ígéjének nincs önálló hatóereje, nem rejlik benne meggyőző erő, amely hitet ébreszt *ubi et quando visum est Deo*. Sokkal inkább az emberi befogadás a meghatározó. Karl Barth erről hasonlóan gondolkodott. Az ítélet összekeveredik a megszenteléssel, ami félreértéshez vezet: az a veszély fenyeget, hogy az emberi együttműködés lehetséges, sőt egyenesen szükséges. Az evangélium pedig nem a megbocsátás és az üdvösség hatékony vigasztalásaként jelenik meg, hanem a törvény nyelvére lefordítva az Istennek tetsző élet elősegítésének eszközévé válik. A törvényről szóló prédikáció ezzel egyidejűleg elveszti fő célját, mégpedig hogy láthatóvá tegye a bűnt és a bűnöst, nem lesz egyéb, mint intés jó tettek véghezvitelére. Az Írást szerző „Istenről”, pontosabban egy róla előzetesen beállított, értelmes és értelemmel felfogható képből következtetünk a tartalomra, ahelyett, hogy fordítva tennénk, mivel a tartalomról eleve feltételezzük, hogy racionálisan felfogható. Ez a megközelítés ilyen módon az Írást – egy téves analógia mentén – természetudományos módszerekkel vizsgálja, létrejötté és tekintélye az inspirációelméletnek köszönhetően tartalmától látszólag függetlenül belátható. Vajon ugyanarról a dologról beszélünk-e, mikor ugyanazokat a fogalmakat használjuk? Zwingli mindenesetre tapsolna: *Deus nobis non proponit incomprehensibilia* – ami Luther szerint teljességgel ellentétes az Írással. Jól tesszük tehát, ha felidézzük a lutheri írásértelmezés alapvetéseit a következő rész öt pontjában foglaltak segítségével.

A lutheri írásértelmezés alapjai

1. Az Írással és annak keletkezésével kapcsolatban nem egy előre fabrikált, adott premisszákon nyugvó, az Írásra erőszakolt elmélet fogja megmutatni számunkra az Írás tekintélyének titkát, hanem az Írás *tartalma* tanúskodik arról, hogy mi köze is van az említett titokhoz. Más szavakkal: az értelmezés mikéntjét az Írásból tanuljuk meg, nem az Írás használata *előtt* vagy *mellett*. Az értelmezés kiindulópontja az Írás centruma, Krisztus. Hogy hogyan értsük, majd végül hogyan tanítsuk az Írást, arra abból következtethetünk, hogy *milyen módon* nyilatkoztatja ki Isten önmagát Krisztusban, és kinek mutatkozik mindeközben. A tartalom ad felvilágosítást a szerzőről, nem fordítva. A tartalom legitimálja a bibliai ígét mint isteni tekintéllyel rendelkező ígét, és nem valamely – mindig művi – emberi elmélet vagy filozófia. Így marad egyedül a *Deus revelatus* az Írás Ura.

2. Mivel az Írás értelme a középpontból, Krisztusból bomlik ki, és szándéka, hogy az embert Krisztushoz és a Krisztusban való üdvösségre vezesse, nem minden része egyformán jelentős és súlyos. Az Írás ennél sokkal strukturáltabb (másképpen, mint ahogy azt a fundamentalisták értik), mégpedig Krisztus tekintetében. Ezt fedezte fel

Martin Luther

újra a reformáció – a törvény és az evangélium alapvető megkülönböztetésével. Nem az a szándék vezérelte, hogy „kánont keressen a kánonban”, és nem is az Írás bizonyos (nem Isten közvetlen közléseit tartalmazó) részeinek leértékelése. Ami ennél sokkal fontosabb: az egész Írás Isten ígéje, bár Isten különböző dolgokat tűz ki célul és ér el az egyes részekben és kijelentésekben. Nem mindenütt egyformán végleges módon nyilatkoztatja ki magát, csak akkor, amikor az Írás Krisztus művét és személyét közvetíti számunkra.

3. Az Írás nem öncélú, nem valamiféle „szándékoltan” megnyilatkozása Istennek, hogy önmagát megjelenítse, ahogy azt a fundamentalista megközelítés alapján gondolhatnánk vagy gondolnunk kellene. A kegyelmi jelleg határozza meg, azaz az Írás Isten *nekünk szóló* ígéje, az ember megmentését szolgálja azzal, amit közöl és azzal, aki által közli: Krisztus által. Isten azt akarja, hogy az Íráson és önmagán mint az Írás szerzőjén keresztül hozzá térjünk. Ebből fakad az Írás megszólító hangvétele és eszköz funkciója. Csak az kerülhet kapcsolatba tekintélyével, aki hallja a megszólítást.

4. Az Írás tekintélyének leírásában ősidőktől fogva kitüntetett szerepet játszott az inspirációtan. Ez a lutheri írásértelmezés fényében csak formálisan mutat egyezést a fundamentalisták által képviselt inspirációtannal, mivel az inspiráció elnyerésére és értelmezésére vonatkozó elméletek teljességgel különböznek egymástól. A lutheri értelmezésben az Írás elválaszthatatlan centrumának, Krisztusnak a megvallásától, eszközként kell rá tekinteni, és a tekintély önigazolásának az Írás a benne foglalt kijelentések tartalma alapján ad utólagos teológiai nyomatékot. Mindettől elválasztva az inspirációtan mint az Írás tekintélyének egyedüli leírása ezért nem elegendő. Henrynél láthatjuk, hogy az inspirációtan lelkesen igenlő fundamentalista írásértelmezés egyáltalán nem óv meg attól, hogy kérdéses vagy egyenesen hamis istenképet alkossunk, és az Írás központi magját meg se közelítsük. Ezért (az inspirációtanban hangsúlyos) Lélek általi kezdeményezettség mellett a Lélekkel való eltöltöttséget is ki kell emelnünk, amely a maga hatóerejével életadó és egyházépítő kegyelmi eszközzé lép elő: Isten – ma is – *ígéjén keresztül* valósítja meg művét, magától, emberi közreműködés nélkül. Az élő tekintély alapja, hogy magától értetődik és önmagát igazolja, s ez a maga teljességében nem ragadható meg és nem írható körül csupán formális megokolásokkal, hanem az Írás folyamatos hitébresztő és egyházteremtő erejében nyilvánul meg. Az egyház mint *creatura verbi* léte maga is az Írás tekintélyének, teljhatalmának és hatóerejének bizonyítéka.

5. Végül pedig „az Írás tekintélye (...) Krisztus tekintélyének tükröződése. Az Írás tekintélye feltételezi, hogy Jézus Izrael Messiása és a világ Üdvözítője.” (BRUNNER 1962, 1: 40. o.) Az Írás Krisztus számára eszköz a megváltás üdvösségének szétosztására, hangjának jelenvalóvá tételére. Ahhoz, hogy hangját és megmentésünket szolgáló üzenetét hallhassuk, egyházteremtő és a szentségeket adományozó és betöltő ígét észrevegyük, az Írást kell faggatnunk, nem pedig egyéb, számunkra rejtett vagy az Írás célkitűzéseivel nem egyező tartalmakat. Mivel az Írásban közvetített és megjelenített üdvesemény és a Szentháromság egy Isten ehhez kapcsolódó kinyilatkoztatása Jézus Krisztus előtt, Jézus Krisztusban és Jézus Krisztus által (valamint Jézus Krisztusban a jövőre vonatkozóan, azaz az idők végezetéig) térben és időben lezajló történés, az egyháznak ezért ehhez a térben és időben behatárolt történéshez, tehát annak közvetített változatához kell visszakanyarodnia. A közvetítés szükségességéből nő ki a kánon szükségessége, amely meghatározza a kinyilatkoztatás egyszerűségét és lezártágát. A kánon a Szentlélek eszköze, amely felismerhetővé teszi az egyház számára, hogy megmaradt-e a forrásnál (vö. BRUNNER 1962). Ez a kritikai funkció az Írás tekintélyében nyilvánul meg. A tekintély meghatározó jellemzőit, a Lélek általi kezdeményezettséget (inspirációt) és a Lélektől való eltöltöttséget a kánonosság és az apostoliság jegyei egészítik ki. A tekintély azonban csak az Írással való állhatatos foglalkozás révén tapasztalható meg, ott tehát, ahol prédikálják, hallgatják, cselekszik és kifejtheti hatását. A lutheri írásértelmezés ezért elsősorban nem az Írásról szóló tanítás vagy az Írás *megértését célzó* tanítás, hanem az Írásból ered, a vele való foglalatosságból nő ki. Önmagában írásértelmezés, ahogyan az Írás elvezet a megértésre. Akkor értjük meg a legjobban, ami az Írásról megtanulható, ha meghalljuk, mit mond számunkra arról, aki a középpontja, Ura,

és akiben Isten megmutatja magát nekünk. Hogy ezt érthetőbbé tegyük, hadd idézzük Hermann Bezzelt, akinek az alábbiakban következő szavai témánkat illetően is megvilágosító erejűnek és végiggondolásra érdemesnek tűnnek.

„A XIX. század egyik legnagyobb tanítóinak egyike, az általam oly nagyra becsült Konrad Hoffmann azt mondta egyszer: »Ha ez az írás nem lenne több, mint egy tévedhetetlen könyv, kevés lenne.« A tévedhetetlenség merev, hideg, nemesen elhatárolódik minden tévedéstől, hibától és esendőségtől. Mint egy megközelíthetetlen méltóság, úgy távolodna el Isten a por tévelygő fiától, akár egy magasba nyúló sziklás hegység, messze, messze a völgyfalon húzódó fáradtságos ösvénytől. Az Írás azonban több, mint tévedhetetlen könyv. Ez az a könyv, amelyben az irgalmas szívűség és a kegyelemről való mindentudás megszentelődik. A hűséges Isten nem úgy beszél ebben a könyvben, ahogy ő érti a dolgokat, hanem ahogy neked szükséged van rá. Nem az ő mindentudása szerint szól, hanem a te balgaságod szerint, nem mindenhatósága révén cselekszik veled, hanem öntudatlanságod révén, ez a szent könyv az irgalmasság legnagyobb műve, amely valaha létrejött a Földön. Így szól az örök szeretet: fel akarlak üdíteni. Hiba nélkül, csalás nélkül, tévedés nélkül – ez mind édeskevés. A szeretet hívta életre ezt a könyvet, a szeretet tartotta meg, és ez a szeretet az igazság alaphangja és alapszíne.”¹²

Fordította Szűcs Kinga

Hivatkozott művek

- BEZZEL, Hermann 1917. *Die zehn Gebote. Katechismuspredigten*. Buchhandlung der Diakonissenanstalt, Neuendettelsau.
- BRUNNER, Peter 1962. Umriss einer Lehre von der Autorität der Heiligen Schrift [1955]. In: uő: *Pro Ecclesia. Gesammelte Aufsätze zur dogmatischen Theologie*. 2 köt. Lutherisches Verlagshaus, Berlin–Hamburg.
- Die Bekenntnisschriften der evangelisch–lutherischen Kirche*. 12. kiad. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1998.
- DIESTELMANN, Jürgen (szerk.) 1994. *In Treue zu Schrift und Bekenntnis. Festschrift für Wolfgang Büscher*. Braunschweig.
- HENRY, Carl F. 1982–1983. *God, Revelation and Authority*. 5–6. köt. *God Who Stands and Stays*. Word, Waco.
- Konkordia könyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai*. 2. köt. Luther Kiadó, Budapest, 2008.
- KRÜGER, H. 1956. Fundamentalismus. In: *Evangelisches Kirchenlexikon*. 1. köt. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 1407. o.
- LUTHER Márton 1957. *Schmalkaldeni cikkeek*. Ford. dr. Pálffy Miklós. In: *Konkordia könyv. Az Evangélikus Egyház hitvallási iratai*. 2. köt. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.
- PATTERSON, Bob E. 1983. *Carl F. Henry*. Word, Waco. /Makers of the Modern Theological Mind./
- RUPPRECHT, Johannes 1925. *Hermann Bezzel als Theologe*. Chr. Kaiser, München.
- SCHÖNE, Jobst 1996. *Botschafter an Christi Statt. Versuche*. Groß Oesingen.
- WIESNER, Werner 1956. Bibliizismus. In: *Evangelisches Kirchenlexikon*. 1. köt. Göttingen. 515. o.

¹² BEZZEL 1917, 97. o. Lásd még RUPPRECHT 1925, 147. o.

Jobst Schöne, a SELK (független német evangélikus egyház) nyugalmazott püspöke 1931-ben született. Tanulmányait Tübingenben és Münsterben, majd az oberurseli Evangélikus Teológiai Főiskolán és az amerikai St. Louis-i Concordia Seminary teológiai egyetememen (Lutheran Church Missouri Synod) végezte, a doktori fokozatát Münsterben szerezte. A SELK-ben 1962–1985 között Berlinben gyülekezeti lelkészként szolgált és különböző tisztségeket töltött be. 1985–1996 között Hannoverben egyházának püspöke volt. Nyugdíjasként Lettországbán, Dél-Afrikában, az Egyesült Államokban nemzetközi konferenciákon tart előadásokat. 1978-ban a Fort Wayne-i Concordia Theological Seminary díszdoktori címet adományozott neki.

Najbauer
Noémi
Mária

A költő, az ifjú és a barna hölgy

Szerelmi háromszög Shakespeare szonettjeiben

A drámaírás drámája

Manapság a színház – Shakespeare pedig még inkább – a magas kultúra részének tekinthető. Saját korában azonban Shakespeare drámái, sőt maga a drámaírás és a színházba járás korántsem foglaltak el ilyen előkelő helyet a társadalmi

életben. Ennek mélyen gyökerező társadalmi okai voltak, melyekbe egy nyelvészeti és egy földrajzi példával nyerhetünk betekintést.

Ha Shakespeare-nek lett volna személyi igazolványa, azon aligha tüntethette volna fel foglalkozásaként, hogy *playwright*, azaz 'drámaíró'. Ez a szó ugyanis túlságosan nagy hasonlóságot mutat a *cartwright* ('szekeres') és *wheelwright* ('kerékgyártó') szavakhoz, melyekben a *-wright* toldalék az óangol *wrightan* ('kézzel gyártani') igéből származik. A *playwright* tehát nem a művészet éteri légkörében lebegő személy, hanem kétkezi munkás, ügyes iparos, aki fa és szögek helyett gondolatokkal és szavakkal dolgozik. Mindemellett a drámaírók és a színészek a többi iparossal ellentétben nem hozhattak létre céhet, hiszen nem termeltek kézzel fogható iparcikkeket, tevékenységük lenyomatát csupán a közönség szíve és elméje zárta magába.

A korabeli színházak – köztük a *Curtain*, a *Swan*, a *Rose* és a leghíresebb, a *Globe* – a Temze déli partján épültek, ahol a Winchester püspöke által kiárúsított területen bordélyház állt, és a színházak tőszomszédságában medvehecseléssel szórakoztatták a nagyrédműt. A városnak e külső peremén az esti órákban tisztességes ember nemigen tartózkodott. A színházi emberek tehát mind társadalmilag, mind földrajzilag a társadalom perifériájához tartoztak. Nem úgy a *sonneteer*, a szonettíró, aki a kor egyik legnépszerűbb és magas körök által is művelt műfajában alkotott. A szonettírás a solymászat és lantjáték mellett a társadalmi elit kedvelt időöltésének, majdhogynem sportjának számított.

Nem meglepő tehát, hogy Shakespeare elsősorban költőnek vallotta magát, és csupán másodsorban drámaírónak. Harminchat

drámája mellett, melyek a *Tévedések vígjátékától* (1591–1592) *A viharig* (1611) terjednek, Shakespeare öt hosszabb lélegzetű költeménynek (*Venus and Adonis*, *The Rape of Lucrece*, *A Lover's Complaint*, *The Passionate Pilgrim*, *The Phoenix*

William Shakespeare

and the Turtle) és egy százötvennégy szonettből álló szonettciklusnak a megalkotója. A líra a három ősműnem – epika, dráma, líra – közül a legszemélyesebb, így talán nem teljesen hiába keressük lírai műveiben, de különösen szonettjeiben Shakespeare személyiségének rejtett titkait. Ahogy évszázadokkal később William Wordsworth, a nagy romantikus költő *Ne vesd meg a szonettet* című versében a szonettciklusról megállapította, „e kulccsal nyitotta meg Shakespeare szívét”.

Egy reneszánsz importcikk

A szonett, mely az olasz *sonettó*ból ('hangocska', 'dalocska') származik, a 16. századi Angliában az asztali villához hasonlóan itáliai importcikknek számított. Első forgalmazója a soknejű VIII. Henrik király udvarában élő és alkotó Sir Thomas Wyatt (1503–1542) volt, aki Francesco Petrarca (1304–1374) szonettjeit olvasva kívánta angol talajba átültetni a becsapósan egyszerűnek tűnő műfajt. Ő még csak kalandozott a szonett földjén, többnyire Petrarca költeményeit fordítva-ferdítve. A következő költői generációk, Sir Philip Sidney (1554–1586) és Edmund Spenser (1552–1599) egyre bátrabban nyúltak a szonett műfajhoz, míg Shakespeare olyan magasságokba és „másságokba” emelte, hogy az általa megalkotott új szonettformát angol vagy shakespeare-i szonettnek nevezik az irodalomtudósok, hogy megkülönböztessék az olasz vagy petrarcai szonettől.

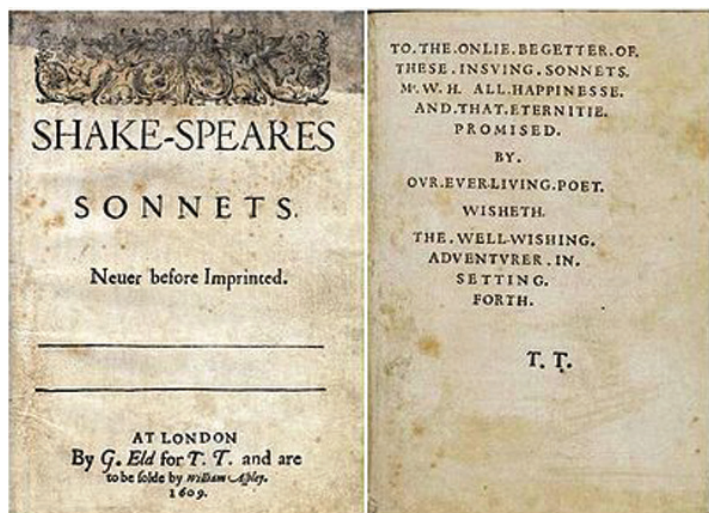
Minden szonettre igaz, hogy tizennégy sorból áll, és jambikus pentaméter lüktetésű, azaz minden sora öt jambusból épül fel. Öt jambus ritmusa olyan, mintha kibicsaklott bokával egymás után tízet lépnénk, fájós lábbal nekiindulva. „So long as men can breathe or eyes can see,” – „Míg él ember szeme s lélegzete, / mindaddig él versem, s élsz benne te.” (18. szonett) Érezzük a lüktetést? Az angol szonett a tizennégy sor elrendezésében és rímképletében különbözik az olasz szonettől. Míg az angol szonett háromszor négy-, majd egy kétsoros részre tagolódik, olasz nyelvű őse egy nyolcsoros és egy hatsoros egységre osztható. Shakespeare szonettjei az *abab cdcd efef gg* séma szerint rímelnek, míg Petrarca szonettjeiben az *abbaabba cddcdd* vagy *abbaabba cdccdc* rímképletek uralkodnak.

Dramáival ellentétben Shakespeare százötvennégy szonettje még életében megjelent együttes kiadásban. 1609-ben adta ki őket Thomas Thorpe borító nélküli, quarto formátumban. Thomas Thorpe egy jó minőségű (talán lopott) kézirat alapján, a korabeli különleges nyomdászati viszonyoknak megfelelően készítette el Shakespeare szerelmi háromszögének lenyomatát.

Shakespeare lenyomata

Johannes Gutenberg (1398–1468) *magnum opusa*, az 1450-es években feltalált nyomtatás méltán nevezhető a modern európai civilizáció egyik mozgatórugójának. A nyomtatás technikája bámulatos gyorsasággal terjedt el az európai kontinensen. Angliába 1476-ban egy William Caxton (1415 k. – 1492) nevű londoni férfi importálta a nyomdatechnikát, melynek Shakespeare idejében már több mint száz éves angol hagyománya volt. Az 1569/70-es születésű, a költővel majdnem azonos korú Thomas Thorpe vállalkozott Shakespeare szonettjeinek a kiadására. E szonettek megjelentetését megelőzően (máig vitatott, hogy Shakespeare beleegyezésével történt-e) már több korabeli író híresség, köztük Christopher Marlowe (1564–1593), George Chapman (1559–1634) és Ben Jonson (1572–1637) műveit nyomtatta ki és bocsátotta piacra.

Az akkori nyomtatási technika a mainál értelemszerűen sokkal pontatlanabb volt. A nyomtatás hagyományosan három részből állt: a kézirat alapján a betűket elrendezték, az oldalakat kinyomtatták és lektorálták, illetve a végén a könyvet bekötötték. Leginkább az első és második fázisban csúszhatott hiba a szövegbe. Az úgynevezett *compositor*, egy

latinul is tudó nyomdász két doboz betűvel munkálkodott. A felső dobozban – innen jön az angol *upper case* (eredetileg 'felső doboz'), vagyis a 'nagybetű' kifejezés – a mondat eleji nagybetűket tartották, míg az alsó dobozban (*lower case*, 'alsó doboz') a kisbetűk sorakoztak. A compositor tehát egyszerre egy sornak megfelelő szöveget illesztett bele egy fásínbe, majd a síneket keretbe szorította, így létrehozva egy oldalt. Kettő–négy vagy több oldalt is egybekapcsoltak egy még nagyobb fakeretbe, és ezeket együtt nyomtatták a Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban* című verse óta a magyar olvasó előtt is ismert, rongyból készült papírra.

Amint egy lapot kinyomtattak, rohantak a lektorhoz, aki lázasan olvasni kezdte a szöveget, az esetleges hibákat kijavítva. De közben a nyomdagépezet egy percig sem szünetelt! Addig nyomtatták az eredeti verziót, míg a lektor javításai vissza nem érkeztek a compositorhoz, aki azóta

már elkezdte a következő szövegrészlet sínekbe helyezését. Ekkor gyorsan kijavította a hibákat, és a nyomtatás ment tovább. A hibás oldalakat nem semmisítették meg, ahhoz drága volt a papír, hanem a készülő könyvekben elhelyezték. Így történhetett meg, hogy ebből a korból általában nincs ugyanannak a műnek két teljesen megegyező nyomtatott változata, hiszen a hibás oldalakat is felhasználták, csak mindegyik kötetben más-más helyen. A költő – adott esetben Shakespeare – gyakran csak a végerterméket kapta a kezébe, és foghatta a fejét, amikor szép szóvirágait egy-egy compositor kissé „félrerakta”. Shakespeare szonettjei is ezt a folyamatot járták végig, míg megszülettek a ma már felbecsülhetetlen értékű quarto kiadások.

A könyvek értéke részben méretüktől függött. A legnagyobb papírlap az úgynevezett *broadside* volt, melyet félbehajtva *folio* (foliáns, a mai A/4-esnél kissé nagyobb) lapot, még egyszer félbehajtva *quartót*, majd megint félbehajtva *octavót* kapunk. A folio kiadások – mint amilyenben Shakespeare összes drámái 1623-ban, hét évvel az író halála után napvilágot láttak – általában bőrkötésben, arany betűkkel jelentek meg, és relatív értékükben a mai mives atlaszokkal, művészi könyvekkel voltak egyenrangúak. A quarto verziót, mint amilyenben Shakespeare szonettjei és egy-egy különálló drámája is megjelent, rendszerint csak puhakötéssel borították. A quarto kiadás ma egy népszerű regény méreteinek és árviszonyainak felelne meg. Az eggyel kisebb octavo méret ma zsebkönyvnek számítana, míg az ennél kisebb könyveknek újra felment az áruk, hiszen a gyufaskatulya méretű Bibliák vagy Homérosz-művek igazi virtuózkiadásoknak számítottak. Shakespeare „szívének kulcsa”, másfélszáz szonettből álló ciklusa tehát egy olcsó regénynek megfelelő kalózkidrásban látott először napvilágot!

Egy 16. századi szerelmi háromszög

A valószínűsíthetően kalózkidrásban, azaz a költő tudta nélkül, lopott kézirat alapján megjelent százötvennégy szonett ciklust, azaz lazán összefüggő sorozatot alkot, mely egységként kezelve egy különös szerelmi háromszög rejtelmeibe enged bepillantást. A szerelmi háromszög szereplői egy középkori költő, egy fiatal nemesember és egy ugyancsak előkelő és gazdag fiatalasszony. A ciklus két részre osztható. Az első százhuszonhat szonettben az érett

költő szól az előkelő fiatal férfihoz; a többi szonett (127–152) a „Dark Ladyhez”, azaz a „sötét hölgyhöz” íródott, míg az utolsó két szonett nem szerves része a ciklusnak, hanem két, Cupido erejét méltató itáliai szonett fordítása.

Az érett költő szerepében nem nehéz Shakespeare-t felfedezni, annál is inkább, mert a William névvel számos szóviccet alkot a szonettciklusban. Abban az időben, amikor szonettjeit elkezdte írni, már tíz éve a fővárosban élt, családjától távol. Shakespeare 1582-ben vette el a nála nyolc évvel idősebb, első gyermeküket szíve alatt hordó Anne Hathawayt, majd 1587-ben, röviddel ikreik születése után, családját Stratfordban hagyva elindult szerencsét próbálni Londonba, ahová kétnapi lovaglás után érkezett meg.

A sorozat elején szereplő dedikáció némileg rávilágít a szerelmi háromszög második személyére, annak a fiatal férfinak az alakjára, akinek a szeretetét a harmincas (!) éveivel végén járó költő aggkorára hivatkozva próbálja elnyerni. „Az itt következő szonettek egyetlen nemzójének, Mr. W. H.-nak sok boldogságot s örök éltű költőnk által ígért örökévalóságot kíván a jó szándékú vállalkozó ezeket közreadva. T. T.” (azaz Thomas Thorpe) – szól a titokzatos ajánlás. Titokzatos, mert csupán a címzett monogramja derül ki belőle, és e két betű alapján irodalmárok generációi két lehetőség között ingadoznak. Shakespeare a kilencvenes években, amikor London színházai a pestis miatt zárva voltak, Henry Wriothesley-nek (1573–1624), Southampton harmadik earljének ajánlotta két költeményét, a *Venus and Adonis* illetve a *Rape of Lucrece*-t. A fiatal earl később politikai okokból a Tower börtönében tartották fogva, így lehetséges, hogy Thomas Thorpe óvatosságból felcserélte monogramja betűit. Ő tehát az egyik lehetséges címzett. Ugyanakkor a W. H. betűk takarhatják akár William Herbertet (1580–1630), Pembroke earljét is, akinek az 1623-ban megjelent foliogyűjteményt (Shakespeare összes drámái) dedikálták.

A legismertebb korabeli ábrázolásokon mindkét lehetséges Mr. W. H. fiatal, öntelt arisztokrataként mosolyog a világba. Egyikük sem néz ki többnek harminc évesnél. Henry Wriothesley világosbarna hajú, zöld szemű férfi, fodros kesztyűjét a portrén éppen lehúzta bal kezéről, melynek kisujján ékköves gyűrű, csuklóján pedig ötrét tekert keskeny lánc aranylik. Csipkegallérja, mely a körszakáll alatt lazább, még mellkasát is láttatni engedi egy küssé. Wriothesley a képen nincs egyedül, mögötte trónol egy fekete kandúr fehér mellénnyel és igencsak szigorú arkifejéssel. Talán őrzőit jelképezi a titokzatos állat, hiszen a portré 1601-ben készült, amikor Henry Wriothesley-t a Towerben bebörtönözték a sikertelen Essex-féle összeesküvésben való részvétele miatt. Innen csak Erzsébet királynő 1603-ban bekövetkezett halála után szabadult.

William Herbert, a másik lehetséges jelölt sötétszőke haját hátrafésülve hordja, hogy jobban érvényesüljön a reneszánsz korban olyan előkelőnek számító magas homloka. Kék szemei kissé hűvösen tekintenek ránk. Hőféhér

Henry Wriothesley, Southampton earlje (1573–1624)

csipkegallérja hegyes szakála alatt végződik, bal fülében fekete bársonyszalaggal átkötött aranykarika csillog. Mindkét férfinban, legalábbis mai szemmel, van valami nőies, ugyanakkor hűvös és nárcisztikus.

Bármelyik is legyen a címzett, szonettciklusában a költő különös gyengédséggel ábrázolja a fiatal férfi szépségét. Shakespeare számára barátja „a világ friss díszé” (1. szonett), „a víg tavasz előtt meg herold” (1. szonett), „zene” (8. szonett), „szép ház” (vö. 13. szonett), és „örök nyara nem fakul” (vö. 18. szonett). Első tizenhét szonettjében a fiatal ember üdeségét éneкли meg, és egyben inti őt, ne legyen fukar szépségével, hanem mint gondos földműves, hintse el bájának magvát, hiszen „hol az a szép, ki méhe parlagát / elzárja férji szántás[a] elől?” (vö. 3. szonett) A legnagyobb

William Herbert, Pembroke earle (1580–1630)

bűn a fősvénység, amellyel megfosztja a világot szépsége látásától. „De ha múlásnak szánod életed, / halj magadnak, s képed együtt hal veled” (3. szonett). „De jöhet tél: szűrt virágnak csak a / színe hal el; él édes zamata” (5. szonett); „szövegtelen dal, s dús egysége csak / azt zengi, hogy magadban senki vagy” (8. szonett) – figyelmezteti Shakespeare hol kétségsbeesetten, hol reménykedve ifjú barátját.

A szenvedélyes nyelvezet következményeképpen felvetődik a kérdés, hogy a költő pontosan milyen kapcsolatban állt a szonettek címzettjével. Kapcsolatuk leginkább egy szoros, testi-lelki férfibarátsághoz hasonlítható. Nehéz volna a mai kor szexualitással kapcsolatos kategóriáit alkalmazni, amikor Erzsébet királynő Angliájáról és egy olyan társadalomról írunk, amelyben elfogadott, sőt megszokott volt, hogy egy férfi egy másik férfi szépségét, értelmét, előkelő tulajdonságait csodálta és méltatta, akár a szerelem nyelvén is. Shakespeare egyazon szonettcikluson belül könyörög barátjához, hogy nősüljön meg, ugyanakkor köti őt magához a szavak és érzelmek ezernyi gyöngéd szálával. 20. szonettjében egyértelművé válik, hogy bár barátját forrón szereti, a teljes beteljesülést mégsem adhatja meg neki: „de míg gyúrta tested, / Természet-asszony megkívánta formád, / s valamit hozzá toldva tőlem elvett / s az most, számomra, célnélküli korlát.” A bölcsnek kevés szó is elég, mindenki kitalálhatja, mi az a bizonyos „toldalék”, amely a költőt a szeretet-szerelem beteljesítésének lehetőségétől megfosztotta.

Későbbi szonettjeiben a barátság érzelmvilágának teljes palettáját tarja elénk Shakespeare: a gyengéd, tápláló szeretetet: „Az vagy nekem, mi testnek a kenyér / s tavaszi zápor fűszere a földnek” (75. szonett); a költői büszkeséggel vegyített odaadást: „Míg él ember szeme s lélegzete, / mindaddig él versem, s élsz benne te” (18. szonett); a torokszorító féltékenységet: „Úgy fogok élni, hűnek tartva téged, / mint rászédett férj: így szerelmes arcod, / noha változtál, megjártssa hűséged: / szemed rajtam csügg, míg szíved csatangol” (93. szonett); és a kétségsbeesett búcsúzást: „Ég veled, te, túl drága, hogy enyém légy, / eléggé tudod magad is, mit érsz; / kincsajstromod bontja lelkünk kötését, / ami jogom volt rád, mind véget ért.” (87. szonett) A férfibarátságról szóló szekvencia teszi Shakespeare szonettciklusát egyedivé egy olyan korban, amikor a szonettírók leginkább hölgyük iránti csillapíthatatlan szen-

vedélyükről daloltak. Shakespeare százhuszonhat szonettben világítja meg a barátság legnemesebb és legsötétebb oldalait. A különböző hangulatú és nézetű szonetteket a költői örökkévalóságba vetett hit köti össze: „Emberek ajkán élzs majd (tollam élet), / ott, hol legjobban él s lehel az élet.” (81. szonett)

A szonettciklus női szereplőjéhez írott szonettekben már a hagyományos férfivágy hangja szólal meg, nem mindig hagyományos módon. A sötét hölgy személyéről sajnos még kevesebbet tudunk, lehetett egy udvarhölgy, de a híres mulatt szépség, Lucy Negro is. A szonettciklus alapján kiderül, hogy a hölgy sötét hajú, zeneileg képzett, és a szerelem művészetében is jártas. A 128-ik leheletfinom szonett a hölgyet is zenének nevezi, aki zene létere zenét játszik spinéten. A költő elmereng finom ujjai játékán, és a csembalószerű kis hangszer fekete-fehér billentyűit szinte örvendezni látja, ahogy a képzett zenész keze végigcirógatja őket. „Ha a kis szemtelenek így vigadnak, / nyújtsd nekik csókra ujjad, nekem ajkad” (128. szonett) – kérleli a hölgyet. A 130-as szonett különleges, tagadásokon alapuló leírásokban gazdag, melyből kitűnik, hogy „Ürnöm szeme nem nap, sehogyse; rőt / ajkánál a rőt korall ragyogóbb. / Fehér a hó? Az ő keble sötét / Drót a haj? A haja fekete drót”. Az incselkedő katalógus tovább folytatódik, kitér a hölgy arcszínére, leheletének kellemetlen „illatára” és parasztos járására. A női sértődöttség elkerülése végett a költő utolsó két sorában megjegyzi, hogy úrnője „mégis ér annyit nekem, mint akit / hazug hasonlat mennyekbe röpít”. A kor szóke, légies nőideáljával szemben tökéletlenségeket felsoroló szonett így válik szerelmi vallomássá, melyet csak egy érett, magabiztos és humorérzékkel megáldott hölgy fogadna jó szívvel.

A szerelmi háromszög a 144-es szonettben forr össze, amikor Shakespeare megvallja: „Két szerelmem van, az gyötör s vigasztal; / szellemük szüntelen hajtóerő; / gyönyörű férfi az egyik, az angyal, / az ártóbb szellem egy rút-színű nő.” A jó és rossz angyal, fiatal barátja és a sötét hölgy így különös barátságot kötnek, és valahol az értük bolonduló költőtől távol „megjár[j]ák egymás poklait”.

1640-ben, huszonhárom évvel Shakespeare halála után új kiadásban jelentek meg a szonettek. Az akkori kiadó merészen „csinosíttatta” és „finomította” a szonetteket, olyannyira, hogy az első százhuszonhat szonettel kapcsolatban feledésbe merült, hogy tulajdonképpen férfinak íródtak, egy mély, sok kint és gyönyörűséget eredményező barátságból fakadóan. Ekkor Shakespeare szonettjei átmenetileg elvesztették egyedi karakterüket, mely a különböző korú és társadalmi helyzetű férfiak közti barátság árnyalt és hagyománybontó ábrázolásán alapult.

A szonettet úgy is szokás értelmezni, mint a vágy lugasát, amely a költőtől az általa szeretett tárgyig vezet. Ahogy a lugas illatos, zöld homálya az igazi varázslat, a szonetteket is lehet lelki háttérüktől függetlenül olvasni és élvezni. Ugyanakkor a szonettek történeti háttérének ismeretében már nem lepődünk meg, ha az út végén egy fiatal szóke férfit és egy barna hölgyet találunk összeölelkezve. Ilyenkor forduljunk vissza a zöldbe, és helyezzük kezünket vigasztalólag Shakespeare vállára.

Najbauer Noémi Mária egyetemi tanulmányait a Yale Egyetemen (USA) végezte. 2004-ben diplomázott angol nyelv és irodalom szakon, majd beiratkozott az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájába, ahol 2011-ben védte meg John Donne prédikációiról szóló doktori értekezését. 2005 óta tanársegédként, 2012 óta pedig adjunktusként oktat reneszánsz és barokk kori angol irodalmat a Pécsi Tudományegyetemen. Kutatási területei közé tartozik a kora újkori angol prédikáció, valamint a Biblia és a szépirodalom kapcsolata. Műfordítóként is aktív, többek közt Szabó Magda *Tündér Lala* című ifjúsági regényét ültette át angol nyelvre (Európa Kiadó, 2008).

Kamarás
István
OJD

Keresztény paradigmaváltás?

A „keresztény társadalom” korszakának vége

Az elmúlt évtizedek társadalmi változásainak legfőbb tendenciái a racionalitás egyre erősebb érvényesülése és a funkcionális differenciálódás. A pluralitás világának szinte elsődleges jellemzője életvilágunk darabokra töredezettsége, a komoly energiákat lekötő, egészségünket és egész-ségünket károsító gyakori szerepváltás, a normák pluralizmusa, mely sokak számára a relativizmus káoszát vagy labirintusát jelenti, amelyben az állhatatosság és a hűség nagyon sokaktól erőn felüli erőfeszítést követel, ugyanakkor kellőképpen fel is értékelődik. Látnunk kell azonban azt is, hogy a pluralitás ugyanakkor felerősíti az egység vágyát és szükségletét, de új módokon, például a másként gondolkodó és viselkedő emberekkel való együttműködés formájában (TOMKA 2010). A funkcionális differenciálódás erősen csökkenti a vallás társadalmat összetartó szerepét, mindennek során a vallás a világ egyre több régiójában a társadalom mint rendszer egyik speciális igények kielégítését szolgáló alrendszerévé válik, miközben az egyes emberek életében is leértékelődik. Kérdés, mennyire feltartóztathatatlan folyamat ez. Mennyire igaz mindenféle vallásosságra? Vagy csupán a hagyományos, intézményes, egyházas vallásosságra?

Nem a vallásnak, még csak nem is az egyházas vallásosságnak van vége, hanem a „keresztény társadalom” korszakának. TOMKA Miklós (2010) szerint a „keresztény társadalom” átmeneti történelmi képződmény volt, helyhez és időhöz kötött, azaz esetleges társadalmi-kulturális formáció, amelyet a következők jellemeznek:

- a) a hitrendszerrel összefonódó és a kereszténységre támaszkodó plauzibilitási struktúra;
- b) a magát kereszténynek tartó népesség számbeli túlsúlya;
- c) a kereszténység meghatározó szerepe a kultúra (mind a tudásanyag, mind a világértelmezés, mind a magatartási kódex) elemanyagában, szerves egységbe foglalásában és magától értetődővé tételében;
- d) az előbbi kultúrához igazodást megkövetelő társadalmi elvárás és az ezt intézményesítő erkölcsi és jogrend;
- e) e kultúra informális és formális reprodukciójának és továbbadásának rendszere;
- f) a vallási és a profán intézményrendszer, az állam és az egyház szoros kapcsolata.

A „keresztény társadalom” végleges és manifeszt felbomlása TOMKA (2010) szerint a 20. század hatvanas éveiben történik meg. Ekkor a hirtelen megnövekvő mobilitás, pluralizmus és kommunikáció hatására általános tapasztalattá válik a keresztény vonatkozási rendszer immár nem egyedülálló volta, ugyanis alternatívaként megjelenik a „tudományos világnézet”, s megjelennek egyéb vallások és ideológiák. Ennek következtében a történelmi egyházak a vallási dolgok meghatározásában játszott eddigi szerepüket nagyrészt elveszítik. Az egyház hagyományos, vagyis centralizált, klerikális, lakóhely-orientált, rítus- és tanításorientált, férfijogú, az ipari-városi társadalom minden napjaitól eltvárolodott rendszere egyre inkább konfliktusokat okozó idegen test a plurális modern társadalom mechanikájában, ugyanakkor saját célkitűzései megvalósítása szempontjából is diszfunkcionális.

Lejárt mindkét *societas perfecta*, vagyis az állam és az egyház kora, figyelmeztet J. KERKHOF és P.-M. ZULEHNER (1995), és azt jósolják, hogy a hívő közösségek egyre inkább az önkéntes szervezetek formáját veszik föl majd egy pluralisztikus, sokvallású társadalomban. TOMKA (2010) szerint a „keresztény társadalom” önmagát is legitimáló ideológiája az az elképzelés volt, hogy Isten országa itt, a földön a politika, valamint az állam- és társadalomszerve-

zés eszközeivel valósítható meg. Az *orbis christianus* és a *sacrum imperium*, bármennyire is nagy horderejű utópiák voltak, mégis oda vezettek, hogy a vallás és az egyház – ha nem is feltétlenül az éppen adott politikai-hatalmi rendszer, de – a politikai és társadalmi rend függvényévé vált. A „vallásosság” pedig ebben a helyzetben gyakorta nem személyes döntés, hanem egy kultúrában, olykor egy másoknál magasabb rendűnek hirdetett kultúrában, olykor kultúrharcban való részvétel.

Kelet-Európa bipoláris rendszereinek vallási világában még nemigen veszik észre, hogy a világ megváltozott, hazánkban is még mindig igen sokan a „keresztény társadalomról” álmodnak, sőt nem kevesen (pártpolitikusok és egyházi vezető egyaránt) valósággal belehergelik magukat. Jó példa erre éppen Székely János katolikus püspök (egyébként kiváló teológus és a cigánypasztoráció jelese) nyilatkozata a hazánkat érő támadások okairól, aki abban látja összeesküvés-elméletében a Magyarország ellen megmutatkozó gyűlölet okát, hogy „... hazánk olyan alapvető emberi értékek mellé állt oda, melyeket ma sokan lerombolni szeretnének. A magyar parlament olyan alkotmányt adott az országnak, amely Isten nevével kezdődik, amely azt állítja, hogy a magzat életét védelem illeti meg a fogantatástól kezdve, hogy Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között létrejött életszövetséget. Az alkotmány azt is kijelenti, hogy a család a nemzet fennmaradásának alapja, és hogy az adó mértékét a gyermeknevelés kiadásainak figyelembevételével kell megállapítani. [...] Mi több, a magyar kormány átmeneti különadót vetett ki a bankokra. Ez pedig természetesen aggodalommal tölti el a pénzvilág urait, nehogy a példa ragadós legyen. [...] Természetesen ezeket az okokat nem nevezik néven, helyette más, kisebb jelentőségű vádpontokat említenek. Az egyik ilyen vádpont az egyházakról szóló törvény. Ennek a törvénynek az a célja, hogy az úgynevezett business egyházaktól megvonja az egyházi státuszt. [...] Azok a közösségek, amelyek nem kapják meg az egyházi státuszt, nyugodtan folytathatják a működésüket, csak az intézményeik állami finanszírozását nem fogják megkapni. [...] A hazánkat érő támadás oka azonban nem ez, hanem azok az alapértékek, amelyeket Magyarország jelenleg képvisel. A jelen parlamentnek felelősen élnie kellett azzal a kétharmados többséggel, amellyel a választók a cselekvésre felhatalmazták. [...] Gyakran megtörténik a történelemben, hogy ha feltűnik a világosság, akkor megjelenik vele szemben a sötétség hatalma is.” (SZÉKELY 2012) Az oltár képviselőjében a trónt védelmezve a püspök sajnálatos módon megfélemedezik Isten országa jézusi programjának alapvető gondolatáról, a szegények védelméről, és említést sem tesz az Orbán-kormány szegényeket sújtó intézkedéseiről, az egykulcsos adóról, a tankötelezettség csökkentéséről, a szegényeknek a felsőoktatásban történő diszkriminációjáról. Amit pedig az egyházügyi törvénnyel kapcsolatban ír, merő cinizmus; elég csak arra gondolni, hogy a jogfosztott egyházak között olyanok is vannak, akik együtt imádkoztak a katolikusokkal a nyilatkozatot követő ökumenikus imahéten.

Néhány közép- és kelet-európai országban ma még a plurális társadalomról tudomást nem vevő túlhaladott vallási és egyházi modellek jelennek meg. Amikor TOMKA (2010) még a felekezeti iskolákat is ide sorolja, hasonlóképpen érvel, mint T. HALIK (1993) cseh püspök, aki nem igazán tartja katolikusnak azt az életformát, amely szerint a katolikus ember katolikus szülőosztályon születik, katolikus iskolába jár, katolikus cégnél dolgozik, katolikus kórházban kezelteti magát, katolikus klubban tölti el szabadidejét, és végül katolikus temetőben talál végső nyugalomra.

Prognózisok felülvizsgálata

Arra a kérdésre, hogy mi jöhet a „keresztény társadalom” végét követően, érdemes felülvizsgálni azokat a prognózisokat, amelyek húsz-huszonöt évvel ezelőtt születtek.

Csökkenőben van a szellemi, a lelki és a transzcendens értékek iránti érzékenység és igény

Kétségkívül sokféle jel mutat arra, hogy világunk egyre racionálisabb, haszonelvűbb, gyakorlatiasabb, anyagiasabb, templomai a bevásárlóközpontok, a magánajátosság pedig a képernyő előtt történik. Ugyanez az ember ugyanakkor továbbra is *homo religiosus*, ugyanis az ember antropológiailag vallásos mivolta csak ideig-óráig nyomható el, előbb-utóbb felszínre tör (SCHLUCHTER 1990). Másfelől mára erőteljes felfutása, divatja lett a spiritualitásnak, elég csak a Coelho-könyvek sikerére utalni. Mindemellett még ma is sokan húzzák alá a kérdőíveken a „vallásos vagyok a magam módján” választ, és ha egyre kevesebben is, de még mindig eléggé sokan a „vallásos vagyok egyházam tanítása szerint, és rendszeresen gyakorlom is” válaszlehetőséget.

A fogyasztói individualizmus kiszakítja az embert a vallási közösségből

Az individualizációs tendenciák vitathatatlanok, miként az individualista erkölcsi felfogások térhódítása is, ugyanakkor az individualizáció és a vallásosság korántsem zárja ki egymást, még akkor sem, ha a vallás egyik fontos dimenziója, a közösség sorvadozik. Ugyanakkor amiképpen *Csányi Vilmos* joggal beszél egyszemélyes csoportokról, úgy beszélhetnek a vallásszociológusok egyéni vallásosságról, egyének által barkácsolt, „maga módján” megélt vallásosságról. Bár ez a fajta vallásosság jóval kevésbé időálló, jóval labilisabb, mint a közösségi, ez is egyfajta vallásosság, s ha a jövő vallásosságában valószínűleg nem is lesz egyeduralkodó, kétségkívül fontos jellemzője lesz. Számolni lehet azzal, hogy az egyéni vallásos hitek nem integrálódnak vallásos világnézeté (SCHLUCHTER 1990), de azzal is, hogy a „privát vallásosság” alanyai előbb-utóbb ráéreznek a közösségre (WILSON 1982).

A vallásosság fogyasztási cikké válik

FARKAS Artilla Márton (1997) úgy látja, hogy miképpen a későantik szinkretizmusnak, a „poszthippi vallásosságnak” is fontos eleme a deviancia tompított formában történő kiélése, vagy oly módon, hogy szocializálja, konszolidálja a devianciát, vagy éppen ellenkezőleg: maga jelent veszélyt a társadalomra. Az előbbire jó példának tartja a mai vallási irányzatok „hippi” elemeit, például az eksztáziskultúrát, az utóbbira pedig a sátánizmus veszélyesebb fajtáit.

Mindazonáltal a pünkösdi gyülekezetek vagy a krisnások önfeledt énekének és táncának funkciója és hatása jóval összetettebb és gazdagabb, mint a drogé. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy az újabb szekták, kultuszok és mozgalmak között szép számmal vannak az extázist kerülő, puritán vallásossággal jellemezhető vallási képződmények.

Sok jel mutat arra, hogy az újfajta vallásosság minősége jóval felszínesebb a hagyományosnál: az érzések, ha erőteljesebbek is, de felszínesebbek, a szertartások sok esetben szegényesebbek, s ha látványosak is, eléggé üresek, a hitrendszereket ilyen-olyan hitek laza és sokszor kusza halmaza váltja föl, a hittudományt pedig fundamentalista kiskáték. Mindazonáltal a hagyományos vallásosságot nem csupán felszínes hókuszpókuszok váltják föl, hanem sok esetben komoly tudást, nagymértékű elmélyülést igénylő vallások.

A vallási értékek helyébe világi értékek kerülnek

Bármennyire is általánosnak tűnő tapasztalat, hogy a vallási és az erkölcsi értékek helyébe anyagi, pragmatikus, egoisztikus és fogyasztói értékek lépnek, az alaposabb vizsgálatok mást mutatnak. Az empirikus kutatások szerint Európa közös kulturális bázisa ma is a keresztény értékrend. Erre a bázisra Európa különböző országaiban persze más és más rétegek rakódtak, hol vastagabban, hol vékonyabban. Olyan országokban is mélyen gyökerezik a keresztény értékrend, ahol már nagyon alacsony a vallás gyakorlásának mértéke, és ma is szembetűnő az európai kultúrának a vallási hithez és hagyományhoz való ragaszkodása. Így aztán nem annyira a vallásosság csökken, hanem az egyháziasság, méghozzá nem elszigetelten, hanem az intézmények általános krízisének korában (TOMKA 1998).

A keresztény értékek, sőt értékrendek továbbélése nem jelenti azt, hogy ne lenne vége nem csupán a homogén keresztény kultúrának, hanem a „keresztény társadalomnak” is. Ezzel együtt azonban csökkenőben van a reflektálatlan, pusztán részt vevő, fogyasztó vallásosság is. Inkább lehet beszélni a kereszténység mint hatalmi, társadalmi és kulturális stílus hanyatlásáról, mint a Krisztus-hit és Krisztus-követés mértékének csökkenéséről.

A modernizációval fokozatosan háttérbe szorul a vallás

A tudomány előrenyomulása korántsem töretlen, s éppen Nyugaton akadnak sokan, akik csalódtak a tudomány „megváltó szerepében”. A leginkább modernizált társadalmak egyik részében (például Skandináviában) valóban erősen csökkent a vallásosság és a vallásgyakorlás, másik részében (például az Egyesült Államokban és a távol-keleti „kistigris”-országokban) viszont nem. Ha az ember lényege szerint *homo religiosus*, akkor lehetséges, hogy az Európában kétségtelenül tapasztalható elvallástalanodás kivételes és átmeneti jellegű, és a monopol-, majd hegemónhelyzetet felváltó vallási sokféleség kialakulása világnézeti versenyt, az pedig vallási föllendülést eredményezhet (TOMKA 1998). Ha vallásosságon az értelemadásra, egységre, azonosulásra irányuló igényt értjük, akkor ma a vallás – megkockáztathatjuk – még jelentősebb szerepet játszhat, mint valaha. Azt is figyelembe kell venni, hogy a modern világ sem minden ízében modern, és a posztmodern sem mindenestül posztmodern. Erre a horoszkópok, a neomisztika és egyéb régimódiságok mellett a modern és a posztmodern világban tovább élő vallás is bizonyíték (KAUFMANN 1996).

Megszűnik a vallás társadalmi és politikai legitimációs szerepe

Első hallásra igaznak tűnik B. WILSON (1982) megállapítása, amely szerint a mai társadalom a természetfelettire való hivatkozás nélkül működik, W. SCHLUCHTER (1990) azonban ezzel szemben azzal érvel, hogy a vallásnak továbbra is fontos szerepe lehet olyan politikai kérdésekben, mint a család, a szociálpolitika és a nevelés. Az

érdek- és értékképviselőket azonban egyre kevésbé a keresztény pártok látják el, mert ezek elsődlegesen nem vallási értékek szerint szerveződnek, hanem inkább a keresztények civil társadalmának szervezetei, csoportjai, intézményei és mozgalmi. Bár hazánkban a mai keresztények jelentős része hajlamos arra, hogy az állami egyházi hivatalos intézményekre ruházza át, amit a keresztény szeretet jegyében tenniük kellene, akadnak – még és már – szép számmal szívjóságból cselekvő, az összevert embert bekötöző és ápoló irgalmas szamaritánusok. A felebaráti szeretet társadalompolitikai jellemzővel is bír.

Univerzális egyházak helyett vallási pluralizmus alakul ki, és aláássa a vallás világát

A nagy vallási robbanás a hatvanas években történt, amikor a felfutó és a hetvenes évek elején csúcsvirágzását élő ellenkultúra újra felfedezte és egyben korszerűsítette a múlt század végén kialakult újokkultizmust. Ekkor alakult ki számos ma is dívó nem keresztény új vallási jelenség. Mindemellett megjelennek a hagyományos egyházak integrista, fundamentalista, „ellenszekularizációs” mozgalmi is. Az új vallási mozgalmak között is vannak olyanok, amelyek a vallások közötti egységet célozzák meg, másfelől a hagyományos vallásokra is hat a szinkretikus kultuszokra jellemző tolerancia, amely szerint minden vallás csak különböző síkja, fokozata, vetülete az egyetemes igazságnak (KÜNG 1994).

A keleti (nem keresztény) vallásosság előretörése a nyugati rovására

A nyugati nagyvárosok utcáin propagált vallási események jelentős része valamiféle keleti meditációt, gurut reklámoz, a szinkretikus új vallási mozgalmak többségének egyik fontos alkotóeleme a hinduizmus vagy a buddhizmus valamelyik irányzata. A fő irány mégsem egyszerűen a Kelet térhódítása. Legalább ennyire jellemző az oda-vissza mozgás. Nemcsak Indiából és egyéb keleti országokból utaznak Nyugatra mesterek, vallási tanítók, jógik, hanem a nyugati vallásosság is megjelenik Keleten. Bármennyire is erőteljes a Kelet és Nyugat közötti oda-vissza hatás, úgy tűnik, hogy a keresztény hagyománytól eltérő vallás eddig nem válhatott társadalmi alakító erővé a mi kultúránk körében, de ebből még nem következik, hogy a kereszténység lenne a posztmodern probléma megoldása (KAUFMANN 1996).

A hagyományos egyháziasság rohamos hanyatlása mint a vallás végjátéka

Az általános intézményellenesség az egyházat is érinti, tehát nem kifejezetten egyházellenes irányultságú a hagyományos intézményektől, tekintélyektől és személyektől felszabadult autentikus személyiség megtalálásának vágya. A vallási mezőben ezt a vágyat egyfelől a New Age-típusú individualizált és privatizált kvázivallásokban elégítik ki, másfelől védettséget és identitást adó vallási közösséghez csatlakozással, legyenek azok akár az új vallási mozgalmak (kultuszok, új szekták) vagy az éppen hagyományos vallásosok lelkiségi mozgalmainak közösségei.

A hatvanas-hetvenes évekre még sokan úgy látták, hogy előbb-utóbb az új vallási mozgalmak kerülnek az intézményes egyházak helyére, mindaddig, amíg az új vallási mozgalmak egy része nem kezdett el – némelyek igen gyorsan – intézményesülni és a társadalomba integrálódni (BARKER 1995).

A hagyományos intézményes egyház válsága azonban bizonyos vonatkozásokban egyben a megújulás kezdetét is jelenti, mert a kereszténység történetének éppen az a legfőbb tanulsága, hogy az intézmény és a karizma egyszerre van állandó ütközésben és szövetségben, hogy a válság egyben a megújulás folyamata is. A megmerevedő és elhaló intézményt újra és újra életre delejezik a karizmákat megtestesítő mozgalmak, ezeket pedig az intézményesülés teszi hatékonyabbá, s őrzi meg az utóknak. Előtérbe kerülnek a hívő közösségek, amelyek az önkéntes szervezetek formáját veszik fel egy pluralisztikus, sokvallású társadalomban (KERKHOF-SZULEHNER 1995).

A klerikusok szerepét a laikusok veszik át a hagyományos keresztény egyházakban

Ez a tendencia eléggé egyértelműnek látszik, hiszen a legtöbb európai és amerikai országban a katolikus egyházban rohamosan csökken a papok száma, s ha nem lennének világi lelképásztori asszisztensek, sok helyütt megszakadt volna a hitélet folyamatosága. Ez esetben azonban nem egyszerűen a klerikusok helyébe lépő laikusok uralomátvételéről van szó. Nemcsak azért, mert az egyre csökkenő számú klerikusok többsége erősen ragaszkodik hatalmához, hanem azért, mert a hívek papságra elhivatottsága (az úgynevezett „általános” vagy „királyi” papság) lép működésbe. Kerkhofs és Zulehner forgatókönyve szerint a hosszú idő óta pap nélkül élő közösségek saját maguk vállalják föl előbb a liturgia vezetését, a prédikálást, a karitásztevékenységet, majd a szentségek kiszolgáltatását is, és így a pap nélküli közösség világi vezetője lesz a közösség szimbolikus papi vezetője. Egyes közösségek türelmesen várnak, mások elkezdik az eukharisztia maguk megünnepelni, ahogy azt Jézus rendelte, és komoly esély van arra, hogy ez az engedetlenségi mozgalom jól is végződhet (KERKHOF-SZULEHNER 1995).

Forgatókönyvek mérlegen

Húsz évvel négyféle forgatókönyvet készítettem a magyar katolikus egyház várható jövőjét illetően a világi hívők szerepének szemszögéből. Egyik esetben sem számoltam azzal, hogy a gazdasági, a társadalmi és a politikai helyzet a következő évtizedekben lényegesen változik akár hazánkban, akár környezetünkben. (Vagyis nem lesz háború, nem következik be nagymértékű szegénység vagy gazdagság, nem változnak a rendszerek, csak a kormányok.)

A változat: ha egyházunkban folytatódik az, ami van

Ha tovább folytatódik a Vatikánban a zsinati folyamat lassulása, a kezdeményezésekkel és a világiakkal szembeni óvatosság, Magyarországon is a papok számának csökkenése, a magyar katolikus egyház vezetésének bizonytalansága, a katolikus értelmiséggel szembeni gyanakvás, valamint a következő években is a politikai hatalom és az egyházi vezetés túlon túl is bizalmas kapcsolata, akkor tovább romlik az egyházszervezet mindennapi működése, a hitélet, a teológia, a hitoktatás, a katolikus felnőttoktatás, sajtó és tömegkommunikáció minősége, majd hamarosan egyes területeken a vallásukat gyakorlók, hitoktatásban részt vevők száma is csökkenni kezd. Az egyre kevesebb és egyre inkább csak szentségeket kiszolgáltató pap egyre kevésbé lehet pásztor, s egyre gyakrabban téved tilosba a nyáj. Leszakadhat az egyháztól nemcsak a nagy létszámú „maga módján vallásos” perem, hanem a mélyen vallásos, de függetlenségét és identitását megőrizni akaró értelmiség egy része is. Újból kialakul egy párhuzamos (részben földalatti) egyház, sok „aktív” visszahúzódik kisközösségeibe. A magukat másodosztályú egyháztagnak érző világiak egyik része passzívvá válik, másik része hűségesen, de váltakozó sikerrel, állandóan sérüléseket szenvedve szolgál, harmadik része féllegalitásba vagy illegálisba vonul, negyedik része elhagyja az egyházat. Az egyház számára visszaszerzett javak növekvő tömegével farkasszemet néző koncepció- és káderhiány egyre nagyobb feszültséget okoz az egyházon belül, ami kívülről látványos bukásokban mutatkozik meg, s ennek következtében az egyház vonzereje egyre csökken.

”Az egyház hagyományos, vagyis centralizált, klerikális, lakóhely-orientált, rítus- és tanítáSORientált, férfijogú, az ipari-városi társadalom mindennapjaitól elvtáVOLODOTT rendszere egyre inkább konfliktusokat okozó idegen test a plurális modern társadalom mechanikájában, ugyanakkor saját célkitűzései megvalósítása szempontjából is diszfunkcionális.

B változat: ha csak a politikai helyzet változik

Ha 1994-ben nem kerülnek újra hatalomra a „keresztény” pártok, és helyettük a „liberálisok” és/vagy a „balosok” kerülnek hatalomra, az egyház vezetése és tagjainak egy része a „keresztény” politikai ellenzékhez csatlakozik. Ebben az esetben az A változat némiképpen módosulhat. Tekintve, hogy ez az új „elnyomás” és „keresztényüldözés” lényegesen különbözni fog a pártállamtól, hiányozni fognak a megfelelő ellenzéki viselkedési sémák. A különböző stratégiák és taktikák képviselői igencsak megoszthatják mind a papságot, mind a híveket, s ez még inkább súlyosbítja az A változatban leírt helyzetet még akkor is, ha az egyház frissen megszerzett pozíciói nem (vagy nem különösebben) gyengülnek. Az újra harcoló egyház tagjaként egyesek katolikus identitása erősödni, másoké – akikben ez a kereszties háBORÚ súlyos szerepkonfliktusokat eredményez – gyengülni fog.

C változat: ha Esztergom egy kicsit nyit

Vatikáni „nyitás” nélkül egy hazai „nyitás” nemigen eredményezhet igazán komoly változásokat; például a papság létszámának alakulásában az alternatív cölibátus vatikáni engedélyezése nélkül. Elképzelhető azonban nagyobb létszámú állandó diakonátus működtetése és a világiak működési terének óvatos növelése. Ebben a „kicsi nyitásban” mind a diakónusok, mind a nagyobb szerepet kapó világiak még nem lehetnének miniszterek, inkább csak ministránsok, nem jutnának különösebb hatalomhoz, lényegi, koncepcionális döntésekbe nem lennének beavatva, és elsősorban kézi vezérléssel működnének. Ebből következően nem javulna jelentősen a katolikus értelmiség pozíciója, sőt ellentét alakulhat ki az engedelmességre kötelezett, a klerikusok holdudvarát jelentő, sok esetben klerikalizálódó „bevontak” és a „világi világiak” között.

Mindennek ellenére lelassulnának az A változat negatívnak ítéltető folyamatai, esetleg stabilizálna a helyzet. Mivel az egyre kevesebb s egyre inkább a szentélyhez és a gyóntatószékhez kötött pap mellett a lelkipásztorok között

a diakónusok és a világiak személyében új hangok, stílusok, módszerek és talán szemléletek is megjelenének, személyükben és gyakorlatukban meggyökerezhetne a hazai katolikus egyházban a változtatás reménye és lehetősége. Mivel ehhez azonban az esztergomi nyitás kevés, újabb feszültségek alakulhatnak ki az „íme, lehetne másképpen is, de mégsem lehet” jegyében.

D változat: vatikáni nyitás

Az 1995-ben trónra lépő I. Asztrik pápa padra cseréli a trónt, s ezután – miután lábukat megmosta –, maga mellé ülteti vendégeit. Felgyorsítja a második vatikáni zsinat jegyében történő megújulást, alternatívvá teszi a cölibátust, emancipálja a világiakat, a nőket, a kisközösségeket és az értelmiségieket, a Tanítóhivatalt Teológiai Konzultációs Irodával váltotta fel, sürgeti az ökumenikus interkommuniót.

A magyar katolikus egyház az XX és YY püspökök vezette, rövid ideig még nyíltan ellenálló, majd illegálitásba vonuló Igazhű Katolikusok csoportjának kivételével megpróbálja magát megújítani ebben a szellemben, ez azonban korántsem alakul konfliktusoktól mentesen. A papság száma csak kétszeresére nő, miközben a diakónusoké harmadára csökken. Az új, az esetek 80 százalékában házas papok többsége egykori diakónusok, illetve a pályamódosító és az egyházi házasságban élő papok közül kerül ki. A férfi szerzetesek száma ugyan ötödével csökken, de tízszeresére nő a különböző szerzetes jellegű csoportosulások és mozgalmak tagságának létszáma. A másfélszeresére megnőtt papság 15 százaléka lesz cölebsz pap, akik azonban minden eddiginél nagyobb tiszteletnek örvendenek mind a klerikusok, mind a világiak körében. Megnő a lelkeségi mozgalmak, a bázisközösségek és a különböző szellemi műhelyek becsülete és szerepe, megtörténik a kiengesztelődés a Bokor és a püspöki kar között, visszavonattatnak a „bulányista”, a „liberális”, az „eretnek”, a „nem katolikus”, a „kommunista”, az „aposztata” és egyéb megbélyegző címkék.

A felső, közép- és alsó szintű egyházszervezésben és irányításban, a pasztorációban, a lelki vezetésben, a hitoktatásban, a teológia művelésében, a pap- és diakónusképzésben, a felnőttnevelésben, az egyházi sajtóban és tömegkommunikációban a klerikusokkal immár egyenlő esélyt kapó világiak mindazonáltal kevés számban jelentkeznek, a vállalkozók nagyobb része pedig alig-alig alkalmas a kínálkozó feladatra. Bár az államtól már valóban elváló, valóban pártok feletti és elsősorban az önszerveződő civil és helyi társadalom építésében segédkező s a többi egyházzal ebben együttműködni akaró katolikus egyház presztízse nagyságrenddel növekszik, az eszményeknek a felkészületlenségből és a káderhiányból következő gyenge színvonalú megvalósítása (az új bor és a régi tömlő összeegyeztethetlensége) megingatja az egyház újdonsült híveiben a bizalmat, és maguknak az egyház tagjainak (Mari nénitől a bíborosig) önbizalmát és reményét is. Hamarosan be kell látni: a kopernikuszi (vagyis a vatikáni) fordulat után is türelemjáték és hosszú menetelés következik.

A négy közül az A és B változat, valamint egy E változat (egy új keresztény kurzus) kombinációja következett be. Az E változatot jól érzékelteti *Székely János* körlevele. Miről is van akkor szó? A „keresztény társadalom” mesterséges életben tartása? Újralesztése? Utóvédharca? Talán leginkább a legutóbbi, ugyanis még a legnehezebben mozduló katolikus egyházban is látható, hogy püspökök, papok, szerzetesek, világiak, gyülekezetek, szerzetesrendek, mozgalmak, különböző keresztény közösségek, műhelyek a paradigmaváltás jegyében tevékenykednek. Hasonló a helyzet a református, jelentősen jobb az evangélikus egyházban, ezt bizonyítja számomra készülő stratégiája (KAMARÁS 2009), a Szélrózsa ifjúsági találkozók (KAMARÁS 2008), valamint az is, hogy 2011-ben a felügyelők országos konferenciáján *A „keresztény társadalom” vége, és ami utána következik egyházainkban* című előadásomat nagy egyetértéssel hallgatták.

Mi jöhet a „keresztény társadalom” után?

Többféle út kínálkozik. Vannak kifejezetten rossz válaszok a válsághelyzetre. Egyik sem új, egyik sem bevált, mert mindegyik a világ és e világ téves megítélésén alapul. Az egyik az integrizmus, másképpen a vallási totalizmus, vagyis a vallási hegemonia, amelynek fő jellemző jegyei a természetjog túlhangsúlyozása és a világi korlátozása. A másik zsákutca az Isten országának és az e világi országnak a radikális különválasztása az újgnoszticizmus és az újmanicheizmus jegyében. A harmadik az egyre divatosabb ezoterizmus, vagyis menekülés a világtól, amely megjelenik akár az „egyszerű, szegény élet”, akár a keleti típusú miszticizmus programjában.

ТОМКА (2010) úgy gondolja, hogy mindenekelőtt meg kell változnia az egyházrendszernek, létre kell jönnie a kereszténység új intézményi-szervezeti csíráinak. A „keresztény társadalom” kora utáni vallásosság többé már nem lehet egy társadalmi-kulturális rendszerhez való alkalmazkodás. Ezt a változó és plurális profán világ váltakozó kihívásaival történő szüntelen és az egyes ember szintjén is kikerülhetetlen viaskodás váltja föl, és ennek terhére csak nagyon kis részben tudja átvállalni a vallási intézmény. Az egyén felértékelődése és az intézmény (legalábbis relatíve) strukturális leértékelődése kiinduló feltétele lehet a vallási megújulásnak.

A „keresztény társadalom” utáni időben világ és egyház már nem szembeállítható valóságok, az egyház az öntörvényű világból valósítja meg önmagát. Ebben a törekvésben, figyelmeztet ТОМКА (2007), a társadalomtudományok segítségére szorul, olyannyira, hogy a filozófiát mint a teológia segédtudományát a szociológiának kell felváltania. Még mielőtt megszólalnánk, meg kell hallani az emberek szavát, hogy önmagunkat az ő nyelvükön fogalmazhassuk meg. A „keresztény társadalomban” szokásos térítés helyett nyílt kimenetelű párbeszédre, őszinte egymásra hallgatásra van szükség.

METZ (2004, 2008) szerint a „keresztény társadalom” meglehetősen elhanyagolta a zsidó-keresztény vallás nagy találmányát, a történetiséget, valamint figyelmen kívül hagyta az emlékezés és a felejtés dialektikáját. Megállapítja, hogy a mai embert a tömegmédiá leszoktatja a szubjektumszerű nyelvről és a történelem önálló értelmezéséről, ezért a válságokat külső szemlélőként kezeljük, a privatizmus jegyében, és újra tárt karokkal fogadjuk a mítoszokat, főleg akkor, ha Isten nélküli vallást kínálnak. Szerinte a *compassio* meghatározta bibliai, monoteista misztika kifejezetten politikai természetű, ennek megfelelően a „keresztény társadalom” utáni kereszténység programja a *compassio* kell legyen, vagyis a mások szenvedésére való cselekvő emlékezés. Ebből az is következik, hogy a gazdag és szegény országok metszéspontján lévő egyháznak kötelessége lobbizni a szegények mellett.

A jövő egyházai METZ (2008) szerint nem lehetnek a kultúrához és a történelemhez képest preegzisztens egyházak, ugyanis az egyházak eleve inkulturáltak. Az inkulturáció folyamata pedig nem valósulhat meg a részegyházak egyre nagyobb önállósága, relatív autonómia nélkül. L. NEWBIGIN (2006) úgy látja, hogy a jövő missziójában az egyházaknak le kell mondaniuk arról, hogy a történelmet kényük-kedvük szerint irányítsák, mint a „keresztény társadalom” idején. Szerinte a mai missziói mozgalom eminens feladata az evangélizálás elsődlegességének és az igazságtalanság elleni fellépésnek a megfelelő összekapcsolása. A jövőbeli keresztény misszió döntő mozzanata, hogy miképpen tud az evangélium különböző kontextusokban életre kelni. Ma sokan megkérdezik: milyen alapon tekintitek a Bibliát egyedüli tekintélynek, amikor más vallásoknak is megvannak szent könyveik? NEWBIGIN (2006) azzal a kérdéssel válaszol: „Milyen magasabb igazságok birtokában vagytok képesek a Biblia és a Korán Jézusra vonatkozó ellentétes kijelentéseit összhangba hozni?”

A népegyházak vége, nő a helyi egyházak jelentősége, állapítja meg ТОМКА (2007). Ezek a helyi egyházak azonban nem lehetnek provinciálisak, nyitottaknak kell lenniük a bajban lévő világra. A jövő egyházának küldetése van a világivá vált világ bármiféle ügyeiben, de csak akkor felelhet meg feladatának, ha elfogadja a világ autonómiáját,

és lemond a hatalomgyakorlásról. Az egyház Schillebeeckx szerint a párbeszéd szentsége. Ebben a diskurzusban az egyház társadalmi utópiák mérlegelő képviselőjét kell hogy elássa. A népegyház utáni egyházaknak fel kell számolni anakronizmusaikat. R. De Roo kanadai püspök a katolikus egyházra vonatkozóan a következőket említi: nők, szegények, ökumené, újraraházasodottak, marginális helyzetűek, szolgálatot elhagyó papok, homoszexuálisok, az emberi személy szentsége, internacionális és interkulturális dialógus az emberről (in CREAL 1992).

Be kell látnunk, hogy a mai modern társadalmak nem homogének, hanem szubkultúrák konglomerátumai egy megbomlott integritás kontextusában. A vallásoknak, vallási szerveződéseknek és közösségeknek meg kell tudniuk szólni ezeknek a szubkultúráknak a nyelvén, ugyanakkor feladatuk van a tolmácsolásban és a közös nyelv kialakításában is. A vallásos ember participatív, de nem partikuláris. A megmondás helyett a partner igényeivel kalkuláló ajánlattételt képvisel. A II. vatikáni zsinat enciklikái hangsúlyozzák, hogy a) ugyanaz a keresztény hit eltérő elkötelezettségekhez vezethet, ezért senkinek sem szabad az egyház tekintélyét a maga véleményének támogatására lefoglalni; b) a gyakorlati politikában együtt lehet működni egyházellenes vagy keresztény alapértékeket el nem fogadó pártokkal, mozgalmakkal, ugyanis a katolicitás egység a sokféleségben; c) a katolikus egyház nagyra kell értékelje a demokratikus rendszert, ezért a jövő egyházainak segíteni kell az adott társadalmi képződményen belül elérhető szabadság maximalását, el kell fogadniuk, hogy a leghatékonyabb társadalmiszervezeti forma az autonóm egységekből felépülő civil társadalom, ezért elengedhetetlen az egyéni és csoportszabadság és az egész társadalom szerves összetartozásának és közösségiségének segítése. Ebben a szellemben az egyházközségek a helyi társadalom legmaradandóbb alapstruktúráivá válhatnak.

A „keresztény társadalom” – H. BÜCHELE (1991) kifejezésével – „struktúrakonzerváló” rendszer volt. A „keresztény társadalom” végével megnyílik a lehetőség a struktúraváltoztatásra, a participatív egyházra, amely segítheti egyfelől a személyiséggé válást, másfelől egy igazságos, szabad és dinamikus társadalom feltételeinek megteremtését. BÜCHELE (1991) szerint az emberi lét minden területét átfogó társadalmi részrendszereket, úgynevezett kontrasztársadalmakat kell kiépíteni, amelyekre jó példák a bázisközösségek. A kisebbik rossz és az utópikus ellenmodell helyett alkotó etika révén kell befolyásolni a társadalmat. A kontrasztársadalom ebben az elképzelésben nem kontratársadalom, hanem a társadalomért való szolgálat. Hogy ez megvalósulhasson, ahhoz kétféle buktatót kell elkerülnünk: az e világi messianizmust (amely szerint mi vagyunk az igaziak) és az állam helyére lépő közösségi konstatinizmust (ha tetszik, khomeinizmust). A kontrasztársadalmak kiépítése kicsiben és alulról építkezés, nem a „holnapra megforgatjuk az egész világot” hebehurgya és/vagy öntelt radikalizmusa, hanem aprólékos munkálkodás a mindenkori terepviszonyok figyelembevételével és olyan utópiahorizont jegyében, amelynek orientáló értékei a szabadság, a béke, az öröm, az igazság és az igazságosság. Ez az egyház nem monarchikus, nem demokratikus, hanem krisztokratikus, és Jézus benne az értelmező középpont. Elégé hasonlít ez az elképzelés Karl RAHNER (1994) „deklerikalizált egyházzól” szóló koncepciójához. Ennek szerinte alulról, szabadon alakuló, személyes hit és saját elhatározás alapján szerveződő csoportokból kell felnőkednie.

A zsidó származású párizsi bíboros, Jean-Marie Lustiger meghökkenítő kijelentése szerint a kereszténység még gyermekcipőben jár Európában, virágzása csak most kezdődhet. Mit mondjunk erre? Hiszem, mert lehetetlen? Hiszem, mert lehetséges? És ha igen, talán éppen azért, mert már valóban benne vagyunk a paradigmaváltásban.

Felhasznált irodalom

BARKER, Eileen 1995. New Religious Movements. The Inherently Changing Scene. In: *The Future of Religion. East and West*. Szerk. Borowik, Irena – Jablonski, Przemysław. Jagellonian University, Kraków. 1–28. o.

- BÜCHELE, Herwig 1991. *Keresztény hit és politikai ész.* Egyházfórum, Budapest–Luzern.
 „Élő kövek egyháza”. *Az evangélikus megújulás stratégiája.* Budapest, 2008.
- FARKAS Attila Márton 1997. *Buddhizmus Magyarországon, avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája.* Kézirat. Budapest.
- HALIK, Tomás 1993. Gondolatok az egyházi élet megújításáról Csehszlovákiában. *Vigilia*, 8. sz. 575–581. o.
- CREAL, Michael (szerk.) 1992. *In the Eye of the Catholic Storm. The Church Since Vatican II.* Harper Collins Publishers, Toronto.
- KAMARÁS István 1989. Hogy íze lehessen a sónak. *Teológia*, 3. sz. 150–156. o.
- KAMARÁS István 1991. Gaudiopolis felé. *Egyházfórum*, 1. sz. 29–46. o. 2. sz. 106–125. o.
- KAMARÁS István 1995. Vágyak, remények, forgatókönyvek. *Távlatok*, 1. sz. 73–83. o.
- KAMARÁS István 2008. Szélrózsa a szomszéd rétjén. *Egyházfórum*, 5. sz. 21–30. o.
- KAMARÁS István 2009. Hogy még jobban röpjön a zászlóshajó. *Credo*, 2009. különszám, 36–39. o.
- KUFMANN, Franz-Xaver 1996. Vallás és modernitás. *Replika*, 21–22. sz. 249–274. o.
- KERKHOF, Jan – ZULEHNER, Paul-Michael 1995. Where now? Possible Scenarios. In: *Europe without Priests?* Szerk. Kerkhofs, Jan. SCM Press, London. 171–207. o.
- KÜNG, Hans 1992. Nincs világbéke a vallások közötti béke nélkül. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1–2. sz. 138–155. o.
- METZ, Johann Baptist 2004. *Az új politikai teológia alapkérdései.* L’Harmattan, Budapest.
- METZ, Johann Baptist 2008. *Memora passionis: veszélyes emlékezet a pluralista társadalomban.* Vigilia Kiadó, Budapest.
- NEWBIGIN, Lesslie 2006. *Evangélium a pluralista társadalomban.* Harmat Kiadó, Budapest.
- RAHNER, Karl 1994. *Egyházreform.* Egyházfórum, Budapest.
- ROSTA Gergely 2011. Vallásosság a mai Magyarországon. *Vigilia*, 10. sz. 741–750. o.
- SCHLUCHTER, Wolfgang 1990. The Future of Religion. In: *Culture and Society.* Szerk. Alexander, Jeffrey C. – Seidman, Steven. Cambridge UP, Cambridge – New York – Oakleigh.
- Székely János püspök a hazánkat érő támadások okairól. *Magyar Kurír*, 2012. jan. 12.
- TOMKA Miklós 1998. A vallási tényező az Európai Unióban. *Európai Szemle*, 3. sz. 13–28. o.
- TOMKA Miklós 2007. *Egyház a társadalomban.* PPKE BTK Szociológiai Intézet, Budapest–Piliscsaba.
- TOMKA Miklós 2010. *A „keresztény társadalom” vége, és ami utána következik. Tézisek.* Kézirat.
- WILSON, Bryan 1982. *Religion in Sociological Perspective.* Oxford UP, Oxford – New York.
- WUTHNOW, Robert 1986. Religious Movements and Counter-movements in North America. In: *New Religious Movement and Rapid Social Change.* Szerk. Beckford, James A. Sage Publications, London. 1–28. o.
- ZULEHNER, Paul M. 1993. Vallás és egyház Kelet- és Közép-Európában. In: *Megújuló egyház a megújuló társadalomban.* Szerk. Békés Gellért – Horváth Árpád. Katolikus Szemle, Pannonhalma. 137–160. o.

Kamarás István (1941) akadémiai doktor. Magyartanár és könyvtáros, majd szociológus diplomát szerzett. Előbb az Országos Széchényi könyvtár olvasáskutató osztagát vezette, a Művelődés-
 kutató Intézetben művészet- és vallásszociológusként dolgozott, az Országos Közoktatási Intézetben
 kezdett el foglalkozni az ember-, erkölcs- és vallásismeret oktatásával, majd a pécsi, azután a
 veszprémi egyetemen tanított művelődés-, művészet- és vallásszociológiát, vallástudományt és
 embertant. Emberismeret és erkölctan tankönyveket írt általános és középiskolásoknak, valamint
 egyetemi hallgatóknak. A veszprémi Pannon Egyetemen megalapította az Antropológia és Etika
 tanszéket, és megindította az ember- és erkölcsismeret szakos tanárok képzését. Tankönyvei és tu-
 dományos művei mellett írt még szociográfiákat, regényeket, meséket és utópiát, hangjátékokat.

Sumonyi Zoltán

A tékozló fiú

(Lukács 15,11–33)

Egy embernek volt két fia,
S az ifjabbik legény
Így szólt: „Atyám, a jussomat
Kivenni vágyom én.”

Felosztja hát a birtokát
A két fiú között,
Aztán az ifjú boldogan
El, messze költözött.

Más tájra ment, hol nem jelent
Határt szülői szem:
Eltékozolva mindenét,
Maradt a: *semmisem*.

Akkor történt, hogy támadott
Éhínség mindenütt;
A tékozló egyszerre lett
Éhség- és szomj-űzött.

Szegődött kondát őrzeni
S habzsolta volna már
A moslékból mi megmaradt:
Nyers répa, főtt *csinár*.

Végül magába szállt: „Apám
Sok bérest jóllakat,
Én meg itt éhen meghalok
A távol ég alatt.

Hozzá megyek, s az agg kezét
Érintve homlokom:
Atyám, vétkeztem ellened,
S az ég ellen, tudom,

Fogadj a béresek közé! –
Ezt mondom majd neki.” –
S tarisznyáját, reménykedőn,
Vállára fölveszi.

Elé szalad már messziről
Az örvendő öreg,
S kiált: „Szolgák! Ústöt, kupát,
S a hízott ökrömet!

Ma vigadunk, eszünk, iszunk,
Mert él az én fiam!”
De szólt a mord elsőszülött:
„A jognak híja van!

Én itt napestig gürcölök,
És szolgállok neked,
S egy gödolyét se kaptam még,
Ez itt meg ökröket!?”

„Fiam, te itt vagy énvelem,
És mindenem tiéd. –
Örvendj! Meghalt, s feltámadott,
Megjött eltűnt öcséd!”

Szigliget, 2012. január 21.

Gadó
György
Pál

A jó példa ereje

Környezetvédelem a balatonszárszói Evangélikus Konferencia- és Missziói Otthonban

Végh Szabolcsot 2010-ig az evangélikus közvélemény úgy ismerte, mint a balatonszárszói Evangélikus Konferencia- és Missziói Otthon igazgatóját. Arról is olvashattunk, hogy telente evangélikus népzenei találkozót szervez, idén már a hatodikat. De a kívülállók azt még 2010 októberében, a „Komplex fenntarthatóság” elnevezésű mintaprojekt indulásakor sem sejtették, hogy a szárszói intézményvezető hamarosan a környezetvédelem szószólójaként járja majd az ország gyülekezeteit.

– *Volt ennek a környezetvédelmi érdeklődésnek valami előzménye az életében?*

– Nem, nem volt. Én magam is a projekt megvalósítása közben jöttem rá, hogy a környezetvédelem számomra fontos. Előtte egyáltalán nem voltam megrögzött környezetvédő. Az elmúlt két év munkája során sokat alakultam, és az egész családunk környezettudatosá vált. Annyit kellett gondolkozni az energiatakarékosságról, a hatékony világitásról, a szelektív hulladékgyűjtésről és a többi kérdéstről, hogy ez nyilván az otthoni gondolkodásunkra is hatott.

– *Ez akkor azt is jelenti, hogy az európai uniós pályázatba elsősorban a gazdasági szempontok miatt fogtak bele?*

– Nem tagadom, így volt. Engem tényleg az vezérelt, hogy a szárszói intézmény fenntartási költségeit megpróbáljuk lefaragni. Mivel én pénzügyes vonalról jöttem, talán megbocsátható, hogy akkoriban még nem a szén-dioxid-kibocsátás, hanem a pénzügyi mérleg foglalkoztatott. Intézményvezetőként azt éreztem feladatomnak, hogy stabilabb költségvetésünk legyen, minél kevesebb külső támogatásra szoruljunk. A rezsinkben az energiaköltségek lényeges tételt jelentenek, ezért örültem meg, mikor megláttam a KEOP, vagyis a *Környezet és energia operatív program* pályázati kiírását.

– *Akkor most lássuk a tartalmat! Mi a műszaki fejlesztés lényege? Gondolom, néhány százszor már elmondta, de a Credo olvasói kedvért megtenné még egyszer?*

– Valóban eleget gyakoroltam, de szívesen beszélek róla. Próbáltunk átfogóan gondolkodni, és a lehető legtöbb szerettük volna kihozni ebből a pályázatból.

– *Miért beszél többes számban?*

– Főképpen Kocsis Istvánra gondolok, aki az Magyarországi Evangélikus Egyház pályázati referenseként dolgozik, és a mi projektünkért is ő volt felelős. Szóval tényleg átgondoltuk, hogy mit akarunk megvalósítani, és miért.

– *Én először azt próbáltam volna tisztázni, hogy az épület szigetelése elég jó-e, hiszen a legtöbb energia a fűtéshez kell. Ezért botrányos, hogy a magyarországi háztartások és intézmények jelentős része az utcát fűti. A rosszul szigetelt falakon, födémeken, ajtókon, ablakokon át kimegy a meleg.*

– Igen, ezt most már én is tudom, de nálunk szerencsére más a helyzet. A szárszói régi épület felújítása és az új épületszárny felépítése 2004-ben történt. Akkor már odafigyeltek az ajtókra, ablakokra, sőt a falak megfelelő szige-

telésére is. Tehát az épület ebből a szempontból a pályázat megkezdésekor nagyjából rendben volt, bár a hőtésképről kiderült, hogy néhány helyen kisebb hőhidak vannak, vagy másképp fogalmazva szökik az energia.

– *De akkor miért készítették hőtésképet?*

– Ez nem a pályázat benyújtásához kellett. A munka során el kellett készítenünk az épület energiatanúsítványát, amelyhez hőtésképre is szükség volt. Apróbb hiányosságok kiderültek, ezekre most már oda fogunk figyelni. Például megtudtam, hogy az ablakszigetelések sem egy életre szólnak, a tömítések megkeményedése miatt fel kell újítani őket. De alapvető bajok az épület szigetelésével nincsenek.

– *Ez tényleg örvendetes. De gondolom, az Szárszón is igaz, hogy a legtöbb energiát a fűtésre fordítják.*

– Természetesen. Eddig gázzal fűtöttünk, télen a gázzámla mindig kiemelkedett a költségek közül. Ezt akartuk olcsóbb és környezetkímélőbb megoldással kiváltani. Az egyértelmű volt, hogy szaknyelven szólva biomasszából fogjuk biztosítani a fűtési energiát. Az is szóba jött, hogy közeli erdőgazdasági vagy mezőgazdasági hulladékot hasznosítsunk, de be kellett látnunk, hogy nem lenne célszerű, ha óriási teherautók hetente szállítanák az aprítékot vagy a bálázott mezőgazdasági hulladékot, és időnként az áhítatok közben állítanának be. Így aztán a pellettüzelés mellett döntöttünk. A pellet nagy nyomáson összepréselt fűrészpor, amelynek nagy az energiasűrűsége, jól tárolható és egyszerűen adagolható, tehát a mi adottságaink között is könnyen kezelhető. Nyolc tonnát tudunk egyszerre betárolni, ami másfél hónapig biztosan elegendő a fűtéshez.

– *Azt tudja, hogy a szárszói intézményben használt pellet honnan származik?*

– Azt tudom, hogy honnan rendelem, de hogy milyen anyagból készül, abban nem vagyok biztos, pedig engem is nagyon foglalkoztat. Idén február közepén már a harmadik helyről szállították a pelletet. A legközelebbi gyártó Veszprémben volt, de mikor időszerűvé vált a szállítás, a gépsoruk éppen elromlott. A másik nagy gyártó Nagykanizsa mellett, Belezsnán van, ez már nincs közel hozzánk.

– *Róluk tudja, hogy erdőgazdasági hulladékból készítik a fűtőanyagot?*

– Megmondom őszintén, hogy személyesen még nem voltam az üzemükben. A pelletes cégek honlapja általában nagyon szép. Azt állítják magukról, hogy raklapgyártás, bútorgyártás hulladékaiból vagy erdőgazdasági hulladékokból gyártják a pelletet. De ezt tényleg jó lenne ellenőrizni, mert már megfordult a fejemben, hogy mi van, ha kivágják az erdőt, óriási gépekkel felaprítják a törzseket, aztán ledarálják, majd a préselés, szárítás következik, és a folyamat végén kijön a gépből a mi pelletünk. Ha ezt tennék, az ugye nem biztos, hogy környezetvédelmi szempontból támogatandó lenne. De ha tényleg hulladékból készül a fűtőanyag – és remélem, hogy így van –, a gyártási folyamathoz és a szállításhoz akkor is sok energiát használnak fel.

– *Ez igaz a többi megújuló energiára, a napelemekre vagy a szélturbinákra is. Azok előállításához is energiát és értékes anyagokat használunk fel, tehát a gyártásuk kisebb-nagyobb környezetszennyezéssel jár. Csak az arányok a kérdések.*

– Persze, ez így van, és éppen ezért kell odafigyelni a részletekre. A pellet esetében csak akkor mondhatjuk el, hogy javítottunk a környezetünk állapotán, ha hulladék faanyagból származó árut szerzünk be, mégpedig közeli forrásból.

– *Hosszú távon a szakemberek azt várják, hogy a gáz ára emelkedni fog. Már most is kevesebbet fizetnek, mintha gázzal fűtenének?*

– Igen, de az az igazság, hogy több megtakarítást reméltem. Mikor felmértük a helyzetet, és megvásároltuk a kazánokat, akkor 20-30 százalékos megtakarításra számítottunk. Most viszont már nem előzetes becsléseink vannak, hanem számláink, és azt látom, hogy havonta legfeljebb 20-30 ezer forintot takarítunk meg, az egész szezonban

Az első nagy eredmény: felszerelték a napkollektorokat. Végh Szabolcs és a kivitelező 2010 decemberében.

100-150 ezer forintot, és ez szerintem kevés. A viszonylag magas fűtési költségek főképpen a szállításból adódnak. Messzebről szállítjuk a fűtőanyagot, mint azt eredetileg terveztük.

– *Bocsánat, hogy ezt mondom, de környezeti szempontból öröndetes, hogy a szállítás jelentős költségekkel jár, hiszen az egész világgazdaságra az a jellemző, hogy még mindig túl sok árut szállítunk keresztül-kasul a világon, mert a szállítás viszonylag olcsó.*

– Ez így van. De azért azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy összességében kisebb lett a fűtésből származó károsanyag-kibocsátásunk. Ennek örülök. Anyagilag tényleg akkor fogunk igazán jól járni, ha a gáz ára tovább emelkedik, a pellet ára pedig változatlan marad. Márpedig ez minden bizonnyal be fog következni.

– *Amit néhány évvel ezelőtt fafűtésnek neveztünk, arra ma azt mondják, hogy biomassza-hasznosítás, de ez a lényegen nem változtat. Ha csak annyi fát vágnak ki az erdőből, amennyi újratermelődik – és közben vigyáznak az erdő természeti értékeire –, akkor megújuló energiahasznosításról van szó.*

– Ez szerintem mindenképpen jó irány, de ha ma kezdenénk a programunkat, akkor a pellet helyett inkább a faelgázosító kazánokat tanulmányoznám; hallottam olyan típusról, amelyet csak naponta vagy kétnaponta kell feltölteni. Azt hiszem, hogy ez anyagilag is, környezeti szempontból is kedvezőbb lenne.

– *Milyen más megújuló energiaforrást használnak?*

– A napenergiát kétféleképpen is hasznosítjuk. Egyrészt napelemekkel elektromos áramot termelünk, másrészt napkollektorok segítségével melegvizet állítunk elő. Különösen az utóbbi komoly tétel, hiszen a napkollektoros melegvíztermelő rendszert úgy méretezték, hogy ha nyáron napközben süt a nap, akkor teltház esetén is mind a nyolcvan nyaralónak biztosítani tudja a melegvíz igényét. Ez szerintem jelentős eredmény.

– *A napelemek nyilván nem termelnek elegendő áramot az intézménynek, de az atomerőműben vagy a hőerőművekben megtermelt áram felhasználása attól is csökken, hogy energiatakarékos égőket használnak.*

– Igen, a szobákban és a közösségi terekben most már nagyrészt LED-lámpák világítanak. Ebben az esetben egyértelmű, hogy a korszerű égők segítségével nemcsak a szén-dioxid-kibocsátás csökken, de az üzemeltetési költségeink is.

– *Menjünk tovább. Mi az, amiben még jó eredményt értek el?*

– A víztakarékosságban is nagyot léptünk előre. Az intézmény majdnem minden tetőfelületéről az esővizet tárolókba vezetjük be. 46 köbméternyi esővizet tudunk tárolni, és ezekből a tárolókból az esővíz egy vezetékrendszeren az intézmény összes vécéartályaiba eljut. Amíg van a tartályokban esővíz, addig a vécék öblítésére esővizet használunk. Az elmúlt év száraz időjárása nemcsak a mezőgazdaságnak, de nekünk is veszteségeket okozott, úgyhogy mi duplán drukkolunk, hogy legyen elég eső. A mérnökök előzetesen úgy számoltak, hogy a vécék öblítésére használt víznek egy átlagosan csapadékos évben 20-25 százaléka lesz esővíz, nyilván ennyivel kevesebb vezetékes vizet fogyasztunk. A vízfogyasztás csökkenéséhez az is hozzájárult, hogy víztakarékos zuhanyrózsákat szereltünk fel. Ez nem olyan nagy tétel, mint az esővíz-felhasználás, de nem is jelentéktelen. Most már vannak adataim. Tavaly áprilistól idén március elejéig 219 köbméter vizet takarítottunk meg. Ha már itt van a megtakarítási táblázat a kezemben, akkor elmondom, hogy eddig a programnak köszönhetően tíz-tizenegy hónap alatt 800 ezer forintot takarítottunk meg.

– *Ezek az adatok nagyon érdekelnek, mert aki támogatást kap, az esetleg hajlandó a környezeti hasznok érdekében is belevágni a munkába, de gazdasági értelemben akkor ésszerű egy beruházás, ha belátható időn belül anyagi szempontból is megtérül.*

– Igen, a megtérülési idő a pályázat elbírálásakor is fontos szempont volt. Ugyanakkor, mivel mi a *Környezet és energia operatív program*ból kaptunk támogatást, nekünk elsősorban a károsanyag-kibocsátás csökkentésével kell elszámolnunk. Aki mások pénzét költi – mint most mi is –, az tényleg kellemesebb helyzetben van, mint aki a saját pénzét fekteti be. Ha anyagi szempontból nézzük, akkor nekünk csak az a fontos, hogy a befektetett önerőnk minél hamarabb megtérüljön. De ahogy említettem, a pályázat során számomra is egyre fontosabbá vált a fenntarthatóság – ahogy azt a pályázatban nevezzük – vagy számomra gazdagabb tartalmú kifejezéssel élve a teremtett világ megőrzése.

Ha valaki támogatások nélkül, a saját pénzéből gazdálkodik, akkor tényleg kénytelen azt figyelni, hogy a megújuló energiákba vagy víztakarékosságba befektetett pénz mennyi idő alatt térül meg. Belátható, hogy az sem nagy üzlet, ha a megtérülési idő végén ott áll az ember egy elhasználdott szerkezettel, mondjuk egy napelemmel, amely már sokkal kevesebb energiát termel, mint újkorában.

– *A szárszói intézmény esetében 52,6 millió forint volt a támogatás. Mennyi volt az önrész?*

– Szívesen elmondom a pontos összegeket, de nem lesz egyszerű. A lényeg az, hogy a mintaprojektek esetében 95 százalék a támogatási arány, ami nagyon kedvező. Mi azért fizettünk mégis többet, mint az összköltség 5 százaléka, mert ha már ekkora munkába befogtunk, akkor határozott elképzelésünk volt arról, hogy mit szeretnénk megvalósítani. Márpedig a mintaprojektes pályázati kategóriának az is a lényegéhez tartozik, hogy a teljes pályázati összegnek legfeljebb 40 százalékát lehet beruházásra fordítani, az összeg 60 százaléka azt a célt szolgálja, hogy a

jó példát minél többen megismerjük. Ebből a 60 százaléknyi összegből is lehetett kisebb eszközöket, mondjuk a szelektív hulladékgyűjtéshez edényeket venni, de alapvetően kommunikációra kellett fordítani.

Mikor ezt a helyzetet megértettük, akkor annak érdekében, hogy a fejlesztés minél teljesebb legyen, a 40 százaléknyi beruházási összeget kiegészítettük. A Magyarországi Evangélikus Egyháztól önerő-támogatásra 10 millió forintot kaptunk, de az intézményünk költségvetéséből is félretettünk önrészre, sőt a végén még olyan költségek is volt, amelyet a pályázat keretében nem tudtunk elszámolni, mégis megcsináltuk.

– *Mi lehetett ennyire fontos?*

– A szelektív gyűjtéshez szükséges tárolóhelyiséget saját pénzből alakítottuk ki, mert úgy láttuk, hogy az egész rendszer így lesz teljes. A szobákban felmatricázott rekeszekre osztott tárolók vannak, amelyekben külön gyűjtjük a műanyagot, a papírt, a fémeket és az üveget, sőt a szerves hulladékot is, amit aztán komposztálunk. A komposztot felhasználjuk a virágágyásainkban, de a többi hulladékfajtát itt, a házban nem tudjuk hasznosítani. A földszinti tárolóhelyiségben tartjuk a présgépet, amellyel a szelektíven gyűjtött műanyag palackokból, papírból és fémekből bálákat préselünk. A préselt hulladék kis helyet foglal, csak ritkán kell elszállítani.

– *Szerintem ennél már csak egy jobb megoldás van, ha az embereket sikerül meggyőzni, hogy a csapból kiváló ivóvíz folyik, ezért aztán teljesen fölösleges ásványvízvásárlással hulladékot termelni.*

– Mi ugyanígy gondolkodunk. Otthoni használatra nagyon ritkán vásárolunk ásványvizet, a család szinte kizárólag csapvizet iszik. De ezt az üdülőben még nem sikerült megvalósítani. Vannak próbálkozásaink, például a szobákban is van olyan matrica, amelyik a víztakarékosság mellett arra is buzdít, hogy a kedves vendég nyugodtan igyon csapvizet.

– *És az ebédhez a vendégek kaphatnak csapvizet?*

– Persze, mi az ebédlőben az asztalra kancsóban csapvizet teszünk. De azt nem tilthatjuk meg, hogy ásványvizet vegyenek.

– *Az energiatakarékos égők használatához vagy a csapadékvíz felhasználásához nincs szükség a vendégek aktív közreműködésére. De kerékpártárolót nyilván azzal a céllal építettek, hogy minél többen használják a bicikliket. Van erre igény?*

– Mindenképpen. Egyre több vendég érkezik biciklivel, vagy az autóra szerelve hoz a családnak kerékpárokat. Ezeknek a tárolását eddig nehezen tudtuk megoldani. Ráadásul van tizenöt-husz saját biciklink, amelyeket eddig csak a folyósóra tudtuk bepakolni. Most a fenntarthatósági program keretében kialakítottunk egy majdnem 70 négyzetméteres kerékpártárolót, amelyben huszonöt-harminc kerékpár kényelmesen elfér. A pályázati pénzből tíz új bringát is tudtunk vásárolni. Nem nagy dolog, de szerintem az eredmények közé tartozik, hogy a dolgozóink között van, aki a mi biciklinkkel jár munkába. A kerékpárokat nemcsak biztonságosan tároljuk, de a karbantartásukat is elvégezzük.

– *Az is nagyon egészséges, ha az autósok Szárszón kerekéznek, de környezeti szempontból az hozna igazán lényeges változást, ha a többség vonattal érkezne. A Balaton partján szerintem kellemebb kerékpározni, mint autózni. De ahhoz, hogy az evangélikus polgár a több száz kilométeres autóútról lemondjon, az is kellene, hogy a bőröndjeivel az állomásról eljusson az üdülőbe. Terveznek ilyen szállítási szolgáltatást?*

– Nagyon tetszik ez a felvetés. Az eddig is működött, hogy ha valaki vonattal jött, akkor őt magát és a csomagjait behoztuk az állomásról. Viszont a kommunikációnkban eddig nem ösztönöztük erre a látogatókat. Az például könnyen megvalósítható, hogy a honlapunkon a vonatos-kerékpáros közlekedést javasoljuk a hozzánk érkezőknek – autós csomagszállítással kiegészítve. Tényleg köszönöm az ötletet.

2011 márciusában megkezdődött az esővíztárolók beépítése.

– *Hogyan fogadták a vendégek a változásokat? Érzékelhető-e, hogy környezettudatosabbak lettek? Támogatóak, vagy jobban szeretnék, ha békén hagynák őket?*

– A programnak csakugyan célja volt az ide érkezők tájékoztatása és szemléletük formálása. A matricák, tájékoztató szövegek sok helyen megjelentek, de aki kíváncsi, az alaposabban is megismerkedhet a berendezésekkel. Például a kazánház ajtaján van egy kis ablak, azon keresztül a folyosóról meg lehet csodálni a kazánokat is. De aki nem különösebben érdeklődő, az sem tudja elkerülni a tapasztalatokat, és általában örömmel fogadja a kezdeményezéseinket. A szelektív hulladékgyűjtés hatékonyságán például lemérhető a vendégek hozzáállása. Jól működik a rendszer, de ehhez a működéshez a mi elhatározásunk és háttérmunkánk kevés lenne, ehhez a vendégekre van szükség. Az lehet, hogy aki furcsállja a dolgot, az nem mond semmit, de akik megszólalnak, azok egyértelműen pozitívan nyilatkoznak. Folyamatosan fogadjuk a gratulációkat, és ez mindannyiunknak jólesik. Van, akinek a szemében látom a lelkesedést, ennyi nekem elég. Ám volt, aki beszélt is erről: azt mondta, hogy eddig is szívesen járt ide, de most, hogy ilyen környezettudatos lett a ház, ez számára még vonzóbbá teszi.

– *Talán a megszokás miatt az ismeretterjesztés hatékonyabb módjának gondoljuk, ha valaki gyülekezeti termekben vagy iskolai dísztermekben tart előadást. De ha belegondolok, itt, Szárszón is elég sok embert el lehet érni.*

– Egy évben tízezer vendégéjszakát töltenek nálunk, ami azt jelenti, hogy körülbelül négyezer ember látogat hozzánk. Ha egy szót sem szólok a programunkról, akkor is szinte valamennyien tudomást szereznek róla. De ahogy mondtam, vállalt feladatunk volt a bemutatás, ezért itt, a házban alig több mint egy év alatt mintegy száz előadást vagy házbemutatót tartottam. Ez szerintem nagyobb hatású, mint egy másik városban tartott vetített képes előadás.

– *Úgy rémlik, hogy az Evangélikus Élet beszámolt arról, hogy Szárszón szakmai konferenciát is szerveztek.*

– Nem egy konferenciáról van szó, sok rendezvényt tartottunk. Először is a missziói otthon életéhez szorosan kapcsolódó műhelymunkákra került sor. Ez úgy működött, hogy zajlott az élet, szokásos találkozóikat tartották az oktatási vagy szociális intézmények vezetői, vagy lelkészkonferenciákra került sor, mi pedig ezekre az alkalmakra

A környezetbarát közlekedésért. 2011 áprilisában elkészült a kerékpártároló.

mindig rászerveztünk egy-egy kisebb „fenntarthatósági” műhelymunkát. Egyrészt bemutattuk a házat, a fejlesztéseket, másrészt a pályázati lehetőségekről is beszélünk. Utána mindig voltak olyan intézményvezetők vagy lelkészek, akik külön odajöttek hozzám, és elmondták, hogy náluk milyen az épületek állapota, aztán faggattak, hogy szerintem milyen energetikai és környezetvédelmi fejlesztésekbe érdemes belekezdeniük. Azt remélem, hogy sokuknak tudtam segíteni.

– *Akkor igazi „klasszikus” konferenciát nem is tartottak?*

– Dehogynem, volt az is. Eredetileg két nagy szakmai konferenciát terveztünk, egyet tavasszal, egyet ősszel. A Somogy megyei régióban hir-

dettük meg főleg gépészeknek, de jöttek iskolaigazgatók és polgármesterek is. A rendezvényekbe a mi kivitelezőinket is bevontuk, akik természetesen sokkal jobban el tudják mondani az általuk megvalósított rendszerek működését.

Aztán terven felül jött a ráadás. Kiderült, hogy a *Turisztikai szállások zöld energiával* nevű nemzetközi projektben Magyarországot a Balatoni Integrációs Közhasznú Nonprofit Kft. képviseli. Az egyik májusi szakmai rendezvényünkre eljött a siófoki székhelyű cég képviselője, és attól kezdve kapcsolatban maradtunk. Még tavasszal szerveztünk nekik egy olyan rendezvényt, amelyre balatoni szállásadók, szállodaigazgatók érkeztek. Aztán az elmúlt ősszel már egy nemzetközi konferenciát hoztak Szárszóra. Olyan panziók, szállodák vezetői érkeztek például Angliából, Németországból, Olaszországból, Bulgáriából, akik hozzánk hasonlóan a szálláshely fűtését-hűtését megújuló energiákkal akarják megoldani. Ez azt jelenti, hogy már nemcsak az egyházon belül vagyunk minta, de a régióban is, sőt külföldre is elviszik a hírünket.

– *Nemcsak Szárszón fogadták a látogatókat, de az országban többfelé is tartott előadásokat. Hány ilyen utazásra került sor?*

– Vidéken tizenöt helyszínen tartottunk előadást. Főleg olyan településekre mentünk, ahol a gyülekezeteken kívül valamilyen egyházi intézmény is van. Általában iskola vagy szociális intézmény, de kollégiumban is tartottam előadást. Az egyházi intézményeket azért részesítettük előnyben, mert energiafogyasztásuk nagyobb, mint a gyülekezeteké, és általában jobb lehetőségük van arra, hogy pályázati segítséget kapjanak a felújításhoz.

Azóta több gyülekezet és intézmény nyújtott be a miénkhez hasonló KEOP-pályázatot; biztos, hogy volt olyan, amelyik a mi indíttatásunkra. Először eljöttek ide, körbenéztek, tanácsot kértek tőlünk, aztán belefogtak a pályázatba. Többen el is nyerték a támogatást, olyanról is tudok, aki már a kivitelezés szakaszában tart. Megmondom őszintén, jó érzés, hogy úttörő szerepet játszhattunk.

– *A műszaki megoldásokon kívül a környezetvédelem alapjairól, erkölcsi hátteréről is beszélt?*

– Igen, különösen az iskolai előadásokon kerültek szóba ezek a kérdések. Azért nem állítom, hogy mindenhol nagy sikerem volt. Jobban szerettem azokat a lehetőségeket, amikor egy osztályban adhattam elő, ott majdnem mindig nyitottak, érdeklődők voltak a gyerekek. Sokkal nehezebb dolgom volt, mikor egy óriási előadóteremben egyszerre négyszáz-ötszáz gyereket kellett megszólítanom. Nekik is a környezettudatosság jelentőségéről, a teremtésvédelem alapjairól próbáltam beszélni, de nem éreztem, hogy amit mondtam, az tényleg megérintette-e őket. Csak reménykedem, hogy néhányukban elültettem a környezettudatosság magját, amely egyszer majd növekedni kezd.

– *A gyülekezetekben is többnyire jó tapasztalatai voltak? Lehet, hogy átfogó képe is kialakult arról, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház tagjai mennyire nyitottak a környezetvédelem kérdéseire. Még mindig szokatlan, ha valaki egy gyülekezeti közösségben ezekről a kérdésekről beszél, vagy tapasztalatai szerint ma már sokan értik, hogy miről van szó?*

– Ha az energiatakarékossági beruházásokról beszélünk, akkor a gyülekezeti tagokra is ugyanaz érvényes, mint másokra. Az első kérdés az volt: „Na, és ez mennyibe kerül?” Szerintem ez teljesen érthető, mert egy olyan áramtermelő napelemes rendszer, amelyet már érdemes felszerelni, 4-5 millió forintba kerül, de még egy családi ház napkollektoros vízmelegítő rendszere is legalább egymillió forint. Kinek van erre manapság pénze, amikor egyre többen azzal küszködnek, hogy a család megélhetését biztosítsák?

Mindig próbáltam abba az irányba terelni a beszélgetést, hogy vannak olyan lehetőségek, amelyek nem igényelnek nagy befektetést. A környezettudatos vásárló kosarába más áruk kerülnek, de egyáltalán nem biztos, hogy ezek drágábbak. Szerintem a legtöbb háztartást anyagilag nem teszi tönkre, ha olyan víztakarékos csapfejeket vásárolnak, mint amilyenek nálunk, Szárszón vannak, de a vízzel egyetlen fillér nélkül is lehet takarékoskodni. Ebben az esetben egyértelmű, hogy anyagilag is jól járunk. A szelektív gyűjtés is inkább odafigyelést igényel, mint pénzt. Szóval a teremtésvédelemhez a gondolkodásmód sokkal fontosabb kellék, mint a pénz.

Persze azért a pályázati lehetőségekről is mindig beszéltem, hiszen már családok számára is kiírtak napkollektoros pályázatot, és nagyon remélem, hogy az ilyen típusú pályázati lehetőségek bővülni fognak. A lelkészek és az intézményvezetők általában nyitottak a pályázati lehetőségekre, ezért is jó, hogy előttük már most is megnyílnak ezek. Azt persze nem állítom, hogy könnyű dolguk van. Szükség van az elkötelezettségükre és az elszántságukra, mert egy ilyen pályázat elkészítése és véghezvitele nagy munka.

– *Vannak további tervek a szárszói épület fejlesztésére?*

– Természetesen. Mivel továbbra sem az energiatakarékosság határozza meg minden gondolatomat, főképpen azt szeretném, ha jól tudnánk szolgálni a hozzánk érkezőket. A konferenciatermünk kicsi. Ha nyolcvan ember lakik a szobáinkban, akkor az ebédlőben le tudjuk ültetni őket, de a konferenciateremben nem. Pedig tágas konferenciateremre szerintem nagyobb szükség van, mint teraszra, ebből már következik a bővítés iránya. Persze nem tagadom meg az eddigi munkánkat, a terem légcseréjét természetesen környezetbarát technológiával szeretnénk megoldani.

A friss gondolatokhoz a friss levegő bejuttatása szerintem fontosabb, mint a falak hűtése, amivel korábban szintén próbálkoztunk.

Még egy nagy tervem van, a fűtés vezérlésének a megoldása. Szállodákban ez már sokféle működik. Nem lehet a vendégektől elvárni, hogy mielőtt kijönnek a szobából, gondoljanak arra, hogy letekerjék a fűtésszabályozót. Nekünk sincs arra emberünk, hogy amikor a vendég leadja a kulcsot, akkor mindjárt beszaladjunk a szobájába. Azt szeretném elérni, hogy a recepció minden közösségi tér és minden szoba fűtését egy képernyőn átlásssa és szabályozni tudja. Így megoldható, hogy minden helyiséget csak akkor fűtsünk, ha arra valóban szükség van.

– *Biztos vagyok benne, hogy az elmúlt két év után Balatonszárszón is, az egyházban is sokan tudják, hogy környezetvédelmi kérdésekben önhöz lehet fordulni. Nem furcsa ez?*

– Nem, én azért alapvetően nem változtam meg. Az evangélikus egyházon belül is szerencsére többféle kezdeményezés van. Az Ararát munkacsoport inkább a teremtésvédelem teológiai kérdéseire és a gyülekezeti életre koncentrált, rólunk meg tudják, hogy gyakorlati kérdésekben tudunk segíteni. Nem az én személyem a fontos, hanem a szárszói intézmény. De én személyesen is nagyon örülök, hogy ennek a folyamatnak részese lehetek.

– *Azt most már értem, hogy akár négyszemközt is szívesen elbeszélget akár egy lelkeszkonferencia résztvevőjével, akár egy szárszói nyaralóval mondjuk a napkollektorok működéséről. De abban nem gondolkodik, hogy talán hatékonyabb lenne, ha megírná a tapasztalatait?*

– Tényleg, erről majdnem elfeledkeztem. Nem most kell erről gondolkoznom, ez része volt a pályázatnak. Elkészítettünk egy közel száz oldalas kiadványt *Fenntartható megoldások* címmel. Bemutatjuk azt a munkát, amelyet mi végeztünk, de például a szélenergiáról is van benne szó, amelyet mi egyáltalán nem hasznosítottunk. Gyülekezetek és egyházi intézmények már kaptak a könyvből, de van még raktáron. Ha Pestre megyek, a Luther Kiadó Üllői úti könyvesboltjába mindig szoktam vinni magammal, ott ingyen kapható.

Van egy másik kiadványunk is. A szárszói beruházás minden fontos mozzanatát videóra vettük, és a rendezvényeinket is megörökítettük. Az összegyűlt felvételekből a Zákus Médiacentrum készített egy filmet. Kiadtunk egy interaktív DVD-t, amely bemutatja a munkánkat. Rajta van a film, a könyv és nagyon sok fénykép is. A film és minden kiadvány a honlapunkon is megtekinthető a <http://balatonszarszo.lutheran.hu> címen.

– *Akkor most véget ért életének egy korszaka?*

– Annyiban mindenképpen, hogy a pályázat 2011. december 31-én lezárult, az elszámolást pedig éppen a napokban, 2012. április 15-ig kellett befejezni. De az elmúlt két év sokat formált a gondolkodásomon, és ez nyilván hatással lesz a további munkámra is.

Gádó György Pál környezetvédelmi újságíró, természetvédelmi szakmérnök, erdőmérnök. Önkéntes és főállású környezetvédőként az elmúlt huszonöt évben foglalkozott többek között faültető programok szervezésével, a Magyarországra visszatérő farkasok védelmével és a hulladéképződés megelőzésének kérdéseivel. Újságíróként természetvédelmi tévéműsort szerkesztett a Duna TV-ben, filmeket készített a Kárpát-medencében, a Duna-Deltában és Szibériában. Jelenleg szabadúszó, a Magyar Rádió külső munkatársa. Evangélikus iskolákban és gyülekezetekben gyakran tart előadást arról, hogy milyen veszélyeket és lehetőségeket hozott az ökológiai válság.

Hogyan születik meg egy nemzet?

DEMMEI JÓZSEF: *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Kalligram, Pozsony, 2011.

Elterjedt nézet, hogy a történettudomány „nemzeti tudomány”. A szomszéd nemzetek történeti kánonjának összevetése a magyar tudomány álláspontjával megerősíti ezt a tételt. Kossuth Lajos számunkra a nemzeti felemelkedést és önállóságot jelenti, az egykor velünk és köztünk élő szlovákok mai utódai számára pedig a nemzet legádázabb ellenségét. Ludovít Štúr, a korszak legkiemelkedőbb szlovák nemzeti hőse a magyar történetírás lábjegyzeteiben tömegbázis nélküli értelmiségi, aki 1848–49-ben elárulta a hazáját. Ki lehet-e egyenlíteni ezeket a különbségeket? Ha sikerülne, vajon nem lenne-e több a veszteség, mint a nyereség? Ha elveszítjük ikonikus nemzeti „hőseinket”, mi marad történelmünkben, mi marad identitásunkból? Demmel József Ludovít Štúrról írt könyve nem akar „igazságot tenni”.

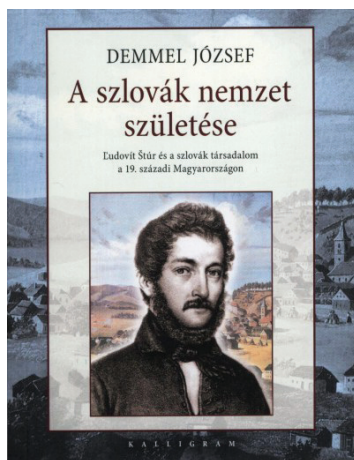
Vitatja mindkét kánon megállapításait, Štúr életét új, társadalomtörténeti kontextusba ágyazva tárgyalja, és a jelenlegi narratívákat szembeesíti a forrásokkal. Kerüli az anakronizmust, 21. századi ismereteinket és normáinkat nem „kéri számon” a 19. század szereplőin.

A kötetből megtudjuk, hogy a tönkrement trencsényi takácsdinasztia hogyan talált új utat a felemelkedésre Ludovít Štúr édesapja korában, aki evangélikus tanítói pályára lépett. Négy fiából három végzett evangélikus teológiát. Ludovít Štúr életében is meghatározó volt az, hogy apja Zayugrócon volt tanító, ahol szoros kapcsolatba került báró Zay Imrével. Zay Imre fia, Zay Károly pártfogolta a Štúr gyermekeket is. A Zay család hatására Ludovít a győri algimnáziumban kezdte felsőbb fokú

tanulmányait, ahol kiváló – egyébként német anyanyelvű – tanára, Leopold Petz fordította figyelmét a szláv irodalom irányába. A szlovák szakirodalomban máig él az a forrásokkal egyértelműen cáfolható kép, hogy Petz öntudatos szláv volt. A mai nemzetállami kontextusból visszatekintve meglepőnek tűnhet ez a tény, azonban Štúr élete hasonló meglepetésekkel van tele.

Míg Štúr bátyjai hagyományos egyházi karriert befutva tanárok és lelkészek lettek, addig Ludovít egyéni utat választott. Nem vállalt állandó lekööttséget jelentő lelkészi vagy professzori állást, jövedelmét nagy részben a viszonylagos kötetlenséget jelentő házitanítói működéséből szerezte. Bel- és külföldről (Csehország, Szerbia, Oroszország) is kapott több-kevesebb rendszerességgel „szmetársi” támogatást, ezek súlya azonban a kutatások jelenlegi állása szerint nem mérhető fel pontosan. Az biztos, hogy a Štúr által választott „független értelmiségi” létforma kivételesnek tekinthető a korszakban. Anyagi függetlenségét az is elősegítette, hogy a családalapításról tudatosan lemondott, bár 1851-ben elvállalta a gyámságot bátyja árvái felett.

A szlovák történeti kánon Ludovít Štúr életének minden mozzanatát kizárólagosan a nemzeti kontextusban helyezi el. Demmel József könyvének egyik legnagyobb értéke, hogy Štúr kapcsolatait újraértelmezi. A szlovák történetírás Štúr – és a kialakuló szlovák nemzet – egyik legádázabb ellenfelének tekinti Zay Károlyt, aki 1840-től 1848-ig volt evangélikus egyetemes felügyelő. Fent említettük, hogy az ifjú Štúr pályafutását Zay Károly egyengette, 1834-ben még jól fizető gazdatiszt-gyakornoki állást is biztosított számára, befolyásával nevelői meghívásokhoz segítette. Štúr hálája nem maradt el: 1840-ben egy újságikkben állt ki az

egyetemes felügyelői posztot megpályázó Zay mellett. Megválaszolatlan a kérdés, hogy az ekkor a cseh-szláv kölcsönösség irányában elkötelezett Štúr ennyire nem ismerte volna-e pártfogója magyarosítási törekvéseit. Tény, hogy egyetlen felügyelőként Zay mindent megtett Štúr céljainak megghiúsítása érdekében – közreműködött pozsonyi líceumi állásából való elbocsátásában, és évekig sikeresen gátolta meg, hogy lapindítási engedélyt kapjon. A nemzetnyelvi kérdésben kiéleződött ellentétet a szerző szerint befolyásolta Zay és Štúr között a patrónus–kliens viszony megromlása is.

Hasonlóan érdekes kérdés Ludovít Štúr és Kossuth Lajos viszonya. Kossuth élete végéig semmiféle megértést nem mutatott a szlovákok államalkotó nemzetként való elismerése iránt. Az utolsó rendi országgyűlésen sem történt meg – sem átvitt, sem valóságos módon – az a kézfogás, amely része a történeti legendáriumnak. Az országgyűlési naplóból annyi derül ki, hogy egy szakkérdésben részben egyezett a véleményük. Szerepet játszik azonban Ludovít Štúr életében György [sic] Kossuth is, Lajos nagybátyja, aki a turóci kismanesség egyik befolyásos vezetője volt. A *Slovenskije národňje novini* című politikai lap elindításának támogatására mintegy 700 támogató aláírást gyűjtött össze a megyei nemesiségtől. Ludovít Štúr törekvéseit inkább politikai, mint „nemzeti” megfontolásból támogatta a Kossuth Lajos szabadelvű, modernizációs programját elutasító György Kossuth és a turóci nemesiség. A turóciak támogatását azzal hálálta meg Štúr, hogy az irodalmi nyelv alapjául az általuk használt középszlovák nyelvjárást tette meg.

1848–49 Ludovít Štúr életében is fordulópontra volt. Az 1848. május 9–10-én Liptószentmiklóson megfogalmazott nyilatkozat nemzeti politikai követeléseit Demmel József szerint is irreális igényeket fogalmaztak meg, megegyezésre ekkor egyik fél sem törekedett. A szlovák szakirodalom állításával szemben azonban nem emiatt adtak ki körözést Ludovít Štúr ellen. 1848 szeptemberében a Szlovák Nemzeti Tanács által külföldi pénzen toborzott „szlovák légió” fegyverrel tört be az országba. Demmel József szóhasználatában is kísérletet tesz az empatikus megközelítésre, amikor 1848–49-et

polgárháborúnak nevezi. Ez a vitatható terminológia sem hidalhatja azonban át az alapvető szemléletbeli különbségeket a két nemzeti nézőpont között.

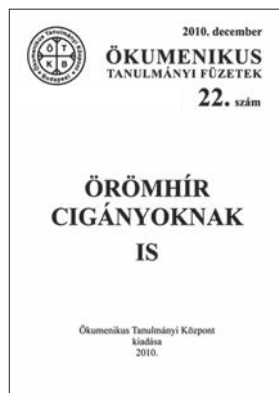
Ludovít Štúr élete befejező éveit Modorban töltötte, ahol 1856-ban egy vadászbaleset következményeként elhunyt. A „modori száműzetés” éveit új megvilágításba helyezi a fejezet, amelyben Demmel arra világít rá, hogy Štúr kapcsolatait és az evangélikus egyházi intézményrendszert felhasználva igyekezett egy olyan „szellemi fővárost” létrehozni Modorból, amellyé később Turócszentmárton vált a szlovákok számára.

A munka társadalomtörténeti megközelítésmódjának köszönhetően különösen hangsúlyosan jelenik meg az a környezet, amelyben Štúr szocializálódott, és amely nemzeti törekvéseit támogatta. Ez a közeg mindenekelőtt a 19. század első fele evangélikus gimnáziumainak, líceumainak, gyülekezeteinek, kismanesi háztartásainak és arisztokrata udvarainak világa volt. Evangélikus lelkészek, tanítók, professzorok, püspökök, polgári és nemesi családok egész sorával találkozhatunk Demmel József munkájában. (Sajnos névmutató hiányában nem tudjuk közvetlenül megkeresni őket.) Még a korabeli „civil mozgalmak” (a Tatrín egyesület tagjai és a *Slovenskije národňje novini* olvasóközönsége), valamint „politikai” megmozdulások (az 1848-as lipótszentmiklósi nyilatkozat) is elsősorban az evangélikus egyház társadalmi közegében fejtették ki hatásukat. Štúr küzdelmeinek nagyobb része is egyházi kereteken belül zajlott. „A szlovák nemzeti mozgalom történetét akár evangélikus történetként is elbeszélhetnénk” – írja egy helyen a szerző. Ennek az „evangélikus történetnek” az elmesélésével mindenképpen adósk vagyunk. Ha ehhez hozzátesszük azt is, hogy a modern kori magyar nemzet születése is jelentős részeiben értelmezhető „evangélikus történetként” – gondoljunk Kossuth, Petőfi, Görgey szerepére –, akkor láthatjuk, hogy mennyire sokrétű ez a kérdés. Bizonyosan közelebb kerülhetnénk a modern szlovák és magyar nemzet születésének titkaihoz, ha elkészülne a két szomszéd nemzet „evangélikus története”.

Kertész Botond

A hiánypótló örömhír

TÓTH Károly (szerk.): *Örömhír cigányoknak is*. Ökumenikus Tanulmányi Központ, Budapest, 2010. (Ökumenikus tanulmányi füzetek 22.)

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ *Örömhír cigányoknak is* című köteté – még hogyha a címválasztás nem is feltétlenül a legtalálóbb, hiszen eleve feltételezi a különbözőséget (még nekik *is*) – mind az egyházak, mind pedig a romák helyzetével foglalkozó magyarországi civil kezdeményezések és kiad-

ványok sorában hiánypótló írás lehet.

Az egyházakat gyakran éri az a vád – többnyire jogosan –, hogy képtelenek a mai kor eseményeire, meghatározó problémáira, égető kérdéseire megfelelő módon és kellő gyorsasággal reagálni. A „romakérdés” pedig Magyarországon az egyik legsürgetőbb ügy, amelyet egyrészt demográfiai adatok (a legutóbbi felmérések szerint a magyarországi cigány kisiskolások aránya 13 százalék, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében pedig a diákoknak már közel harmada roma származású), másrészt pedig az egyre mélyülő feszültségek támasztanak alá (mint például az olaszliszakai vagy a gyöngyöspatai események – hogy csak két példát említsünk az elmúlt évek szimbolikussá vált eseményei közül). A feszültségek csillapításában, az esetettekhez való odafordulásban, a párbeszédre való buzdításban pedig éppen az egyházaknak kellene elől járniuk. Ehhez nyújt megfelelő segítséget, elméleti megalapozást az Ökumenikus tanulmányi füzetek 22. száma.

A füzet bevezetőjét a szerkesztő, Tóth Károly írta, aki a témaválasztás indoklását így fejtí ki: „azért válasz-

tottuk ezt a témát, mert hitünk és meggyőződésünk szerint elérkezett »az alkalmas idő« (Efezus 5,16). Megjött »a minősített idő», amikor az évszázadokon át görgetett, megoldatlan problémák hatékonyabb kezelését újrakezdehetjük.” (9. o.)

A gyors reakció hiánya elméleti szinten abból ered, hogy az egyháznak minden aktuális kérdést feszegető megnyilvánulására teológiai kellőképpen megalapozott választ kell adnia. Ezért is támasztja alá Tóth Károly „az alkalmas időt” azzal a három indoklással, amelyek közül a legelső az evangélium minden időben, helyzetben és társadalmi rétegben történő hirdetése, ezt követi a demográfiai változás miatt is egyre sürgetőbb integráció kérdése. A harmadik alappillért pedig a közös cselekvés szükségességét, amelynek bele kellene kapcsolódnia az ökumené szintjén is az Európai Unió romaprogramjaiba és az erről folyó párbeszédbe.

A bevezetőben említett hármas egység szellemisége az egész kötetben érződik, hiszen találhatunk benne komoly teológiai témájú cikkeket, mint például a *Bibliai antropológia* (szintén Tóth Károly tollából) vagy Surman László rendkívül részletes, érdekes és informatív írása *A roma vallásosság sajátosságai* címmel. A közös cselekvés témakörét pedig Szuhánszky Isván *Mit tehetnek a keresztény egyházak?* című, őszinte, hiteles szövege és *Az Európai Unió a romákért* című írás tárgyalja.

Találunk a füzetben precíz, történelmi témájú tanulmányt is, mint például Csonka József írását a méltatlanul elfeledett és kevésbé hangsúlyozott cigány holokauszt témakörében. A szerző itt azt is kiemeli, hogy a romákkal szinte azonnal megjelent a többségi társadalom gyanakvása és a bűnbakképzés hagyománya is, amelyet a romák történelmével együttesen szintén ismerni és ismertetni szükséges. „A különböző európai országokban a cigányokkal szemben mindenhol hasonló módon próbáltak eljárni. A cigányok nem fegyverrel érkeztek, nem akartak hódítani, nem törtek

egyetlen országra sem hatalmi szándékkal, gazdasági, politikai veszélyt sem jelentettek sehol. A cigányok külseje és életmódja volt az, amely kiváltotta azt az általános ellenszenvet, ami rövid időn belül ellenségképpé alakult.” (55. o.)

Hadházy Antal pedig azt a témát tárgyalja, amit a „cigány” jelzővel manapság a leggyakrabban látunk, hallunk párba állítva: *A cigányok és a bűnözés* című írás mindennek sajátosságaira és megalapozatlanságára tér ki, személyes tapasztalatokkal és statisztikai adatokkal alátámasztva.

Összességében elmondható tehát, hogy annak ellenére, hogy a könyv eleve a roma emberek különbözőségéből, másságából indul ki, alapvető célja a kö-

zeledés, a probléma alapos körbejárása és ismertetése, a keresztény felelősség tudatosítása. Az üzenet terjesztése kapcsán azonban megfelelő hatékonyság és hitelesség akkor valósulhat meg, hogyha a másik oldalon állók, tehát roma hívők vagy lelki vezetők is megoszthatják a tapasztalataikat és igényeiket, illetve ha az ezen a területen dolgozók beszámolhatnak olyan – a gyakorlatban is megvalósítható vagy már megvalósult – tervekről, amelyeket minden keresztény gyülekezet hasznosíthat és magáénak érezhet. A tanulmányfüzet mondanivalójának gyakorlatba történő átültetése nélkül ugyanis mindezek csupán szép szavak, dicséretes elvek maradnak.

Laborczi Dóra

A „leghumanistább” tanító Budán

BLÁZY ÁRPÁD: *Simon Griner (Grynaeus) és Buda 1521–1523*. Károli Egyetemi Kiadó, Budapest, 2010.

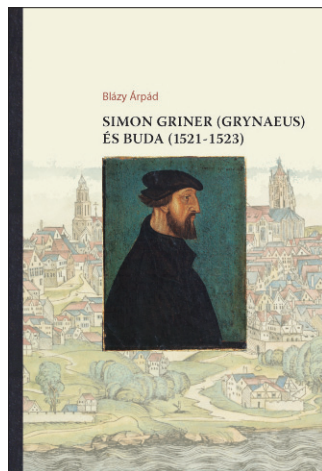
A magyarországi reformáció kezdeteiről és annak megjelenéséről értékes összeállítást találunk Blázy Árpád könyvében, amely a királyi Magyarországra érkező humanista, Grynaeus Simon optikájából mutatja be hazánk történetének mozgalmas időszakát. Grynaeus Budán eltöltött – és a szerző által nagyító alá helyezett – két évének eseményei kisebb panorámává szélesednek a 16. század kezdetét megelőző hely- és szellemtörténeti, gazdasági és kulturális kutatásokon keresztül, melyeket a szerző rendkívüli gondossággal összegez, és az apró részletek a magyar történelmi és szociális mozaikokból egységes képpé formálódnak. Mintha csak Budán járnánk, úgy kerülünk kapcsolatba a könyv olvasása során a helyszínekkel, a családokkal, a korabeli mindennapi élet szereplőivel s még az emlékezetben és történeti forrásokban megőrzött alkalmi elbeszélésekkel is, amelyek olvasmányosabbá és színesebbé teszik a kötet mondanivalóját. A könyv-

vészeti szempontból is igényesen megjelentetett mű a magyar történelmet szeretőknek igazi csemegét nyújt, nemcsak a vizsgált korszak bibliográfiájának közreadásával (234–254. o.), hanem a huszonkét képet (kéziratok, metszetek stb.) tartalmazó melléklet által (211–233. o.) is. A kötet egyik érdeme az a függelék, amely valójában egy antológia Grynaeus levelezéseiből, s amellyel mintegy személyesen is megszólaltatja a vizsgált korszakot (166–210. o.). A tanulmánykötet idegen nyelvű összefoglalókkal és a névmutatóval végződik (255–269. o.), megkönnyítve ezzel a tájékozódást a magyar reformáció korai szakasza iránt érdeklődő külföldieknek és célirányos támpontokat nyújtva a magyar kutatóknak a szerző által közölt ismeretek, felfedezések és összefüggések tanulmányozásához.

A tartalmilag jelentős négy fejezet közül az első segítségével mintegy időutazásszerű módon kerülünk a budai polgárok világába, hogy továbblépve a második fejezetre a humanizmus korszakát és annak szellemi hatását fedezhessük fel a középkort meghaladó magyar fővárosban. A harmadik fejezet képet ad az oktatási

rendszerrel, amely ekkor természetesen a katolikus középkori, de az európai egyetemi oktatásra is nyitott képzési formákat követte. Az iskolatörténeti rész után következik egyetlen személy, Simon Griner (Grynaeus) budai tartózkodásának és munkásságának vizsgálata és annak az intenzív két évnek a beható elemzése, melynek nyomán a reformátori humanizmus Budán is megjelent. A negyedik fejezetben a mindenre kiterjedő „oknyomozó” kutatás ismét egy szélesebb horizontot von a konkrét személy mögé, akinek Budára érkezése, iskolamesteri működése és távozása is részleteiben feltárt módon követhető.

A kötet mintegy megjeleníti Buda Mohács előtti korszakát, a török megszállás előtti középkori Magyarország gazdasági, társadalmi, kulturális és vallási életének alakulását, valamint a humanista Grynaeus Budára kerülésének körülményeit és tanítói, iskolavezetői munkásságát, mely gazdagító volt környezete és legfőképpen hallgatói számára. A Bécsből valószínűleg meghívásra Budára érkező Grynaeus igazi kihívásként élhette meg tanári pályafutásának kezdetét Európa nagy városaihoz méltó – a Schedel-krónikából jól ismert, templomtornyokkal ékesített – Buda városába való belépésével és az akkor világhírű *Corvina* könyvtár közelében kifejthető szellemi tevékenységgel. A vizsgált időszakhoz nem tartozó, de az életrajzi adatokból kiolvasható tudományos pálya aztán német nyelvterületen folytatódik, hogy végül eljusson egészen Angliáig, ahol VIII. Henrik is fogadja a Budát megjárt magisztert. Írói és kiadói tevékenységét hitviták, a görög és latin nyelv oktatása és nem utolsósorban Kálvinnal való barátság színezte, aki a Római levélhez írt kommentárjának előszavában művét Grynaeusnak ajánlotta – aki élete végén a bázeli egyetem rektori tisztségét az Európaszerte pusztító járványos betegség miatt csak három hónapig tudta betölteni.

Grynaeus túl korán lezárult, de mozgalmas életéből mintegy két esztendő telt Budán, s Blázy Árpád összegzésében a reflektorfénybe állított „leghumanistább” tanítót úgy láthatjuk, mint aki otthonosan mozog az európai szellemi, vallási és kulturális körökben, gazdagítva ezzel a Budán lévő középszintű tanulmányokat végző hallgatókat is. S mivel maga is tehetséges felfedezettként jutott el Bécs érintésével Budára, ő is támogatta kiemelkedőbb diákjait. Hallgatóinak visszaemlékezéseiből tudására és lelki nagyságára is következtethetünk. A budai évek oktatói tevékenységében és főképp a *Corvina* könyvtárra támaszkodó kulturális ismereteiben Grynaeus tájékozottságát fedezhetjük fel, s így nem is csodálkozhatunk, ha számára Buda nem egy állomás volt a sok közül élete során, hanem a kenyérkeresetet biztosító iskolamesteri hivatal mellett itt tudta megszerezni azokat a szellemi és vallási alapokat, amelyek képessé tették az úrvacsora kérdésében való tisztánlátásra és a reformációt képviselő nézeteinek megkülönböztetésére. Grynaeust humanista érdeklődése és az ókori nyelvek ismerete emelte később a baseli egyetem vezetői székébe, s életének kiemelkedő eseményei közé számítanak a reformátorokkal való találkozásai. Mindamellert szellemi és

vallási fejlődése szempontjából pályája kezdete, mely őt Budához köti, jelentősnek és nélkülözhetetlennek mondható.

Blázy Árpád munkája egyszerre rajzolja meg számunkra az ifjú humanista tanító alakját és Buda városának kultúrtörténeti képét; a korszak iránt érdeklődők számára érdekes olvasmányt ad, mely segíthet a magyar történelem e konkrét időszakáról továbbgondolkodni – legyen olvasója (felekezetekre való tekintet nélkül) történész, szociológus, teológus vagy bárki, aki a múltat megismerni kívánja.

Kránitz Mihály

Felelősségünk másokért

OROSZ Gábor Viktor (szerk.): *Hol van a te testvéred? Tanulmányok a társadalmi nemekről és a testvérszeretetről.* Luther Kiadó, Budapest, 2011. (Eszmecsere 6.)

Ahogy az a kötet ajánlásából kiderül, a kiadvány két konferencia anyagát tartalmazza. Az első (2006) témája *Társadalmi nemek és keresztény felelősség*, a másodiké (2010) *Hol van a te testvéred? – Felelősségünk egymásért* volt. Tanulmánykötetet kiadni látszólag könnyű feladat, hiszen csupán az elhangzott előadásokat kell összerendezgetni és közölni, ugyanakkor roppant nehéz egységes minőséget garantálni, hiszen az előadók/szerzők más-más stílusúak, másként ragadják meg ugyanazon témát, és megközelítésük is sok esetben homlokegyenest eltérő lehet, ami viszont garancia a sokszínűségre. A szerkesztők feladata az előadások egységesítése lehet, amennyiben élni kívánnak ezzel a – vitatható – joggal. Jelen kötet szerkesztői ezt nem tették meg, így a kezünkben tartott mű meglehetősen eklektikus képet mutat. Van olyan írás, amelyből egyértelműen látszik, szerzője erre az alkalomra írta, alapos felkészültséggel körüljárva a problémát, de nagyobb műből kimetszett előadással is találkozunk, mint ahogyan olyan írást is találunk, amely talán nem is előadás, sokkal inkább délutánonként papírra vetett magvas gondolatok gyűjteménye.

Egy könyvrecenzió nyilván nem alkalmas arra, hogy minden tanulmányt egyenként részletesen elemezzem, viszont arra vállalkozhat, hogy minden előadáshoz megfogalmazza röviden az olvasó szubjektív véleményét. Sőt ki merem jelenteni, hogy provokatív véleményt is, de ezt a hangvételt az a cél vezette, hogy a cikket olvasó maga is kézbe vegye a könyvet.

Az első írás *Jutta Hausmann* tollából származik. A szerző a Példabeszédek könyvének nőkről szóló részeit

vizsgálja. Olvasva a professzor asszony gondolatait, óhatatlanul az juthat az eszünkbe, hogy abban egy olyan „feminista” teológia lecsapódását látjuk, amely ott is farkast kiált, ahol éppen csak rezeg a bokor. Az alapvetéssel nem lehet vitatkozni, miszerint a Példabeszédek „férfi bölcsességet” tartalmaznak, és mivel azok szerzői koruk gyermekei voltak, így óhatatlanul – mai szemmel nézve – férfisoviniszta szempontú nőábrázolás jelenik meg a bibliai könyvben. A szó valóban veszélyes fegyver, és sebezhet is alkalmanként, de a Biblia szövegeit olvasva éppen a kortörténeti kontextust nem lehet figyelmen kívül hagyni, ebből adódóan nem lehet értelmezésünkben sem kizárólagosan saját korunk „női szemüvegén keresztül” nézni a szöveget, mert ezzel pontosan a reális alappal, háttérrel bíró, valóságos magyarázatról mondunk le.

A kötet második, kiváló tanulmánya *Varga Gyöngyi* írása. A szerző arra mutat rá, hogy a „nőiesség képei” milyen funkciókat töltenek be Jeremiás könyvében. Az előadás tanulsága, fő gondolata az, hogy ezeket a képeket a mű egészének szem előtt tartásával kell értelmezni, és azokban a próféta teológiája kap támasztékot. Ez az a kontextualitás, amely felszabadítja „a mai igeolvasót, igehallgatót a tradicionális szemléletmódokhoz való igazodás kényszeréből (...). Fontos tényező ebben a munkában a biológiai nem (*sex*) és a társadalmi nem (*gender*) egymástól való árnyalt megkülönböztetése és közös felületük tudatosítása.” (48. o.)

Cserhádi Márta tanulmánya a társadalmi nemekről és szerepekről az Újszövetségben elsőként kortörténeti megállapításokat tesz, hiszen csak eme tények ismeretében válik érthetővé, miért tekinthetjük a társadalmi rend felülírásának a legkorábbi Jézus-hagyományt (vö. 56. o.). Az írás előnye – az Újszövetség teljes kereszt-

metszetének bemutatása – hátránya is egyben, mivel a témákat csak megemlíti, részletes kifejtésükkel adós marad, de a szerzőt menti a tény: ez a tanulmány egy egész könyv anyagát tenné ki.

A Dévai-kód címet viselő írás *Csepregi Zoltántól* azt a hatást keltette, mintha egy könyvből lenne kivágva. A konferencia témájába vágónak igazán csak a 82. oldaltól kezdődő fejtegetést éreztem. Rendkívül érdekes – különösen egy református olvasó számára –, hogyan jelent meg a nő egy lutheránus teológus műveiben, illetve az akkori történelmi szituációban ez hogyan nyitotta meg a nők aktivizálódásának lehetőségeit a keresztény hittestvérek körében, a gyülekezeteken belül.

A nők kiegyensúlyozott részvétele a politikai életben valóságos kihívása a 19. századnak, amelyet számos jogszabály sürget és előír, de ennél többet nem tudunk meg *Kaponyi Erzsébet* írásából, pedig igazán érdekes lett volna arról olvasni, miként ültethető át az elv a gyakorlatba, illetve, ahol ezt megkísérelték, ott milyen következményekkel járt (lásd a francia példát: 122. o. 19. jegyz.). És a következményen nem is elsődlegesen a statisztikai adatokat értem, hanem a társadalmi visszhangot.

A kötet második fele, tehát a második konferencia anyaga *Kamarás István* felmérésének bemutatásával kezdődik. A statisztikákkal szemben fenntartásai lehetnek az olvasónak, de ez esetben ezt tegye félre, mivel a felmérés roppant izgalmas felismerésekhez vezet el bennünket, és bizony komolyan elgondolkodtathat arról, hogy hagyományos protestáns tanításunk alapelvei miként köszönnek vissza híveink mindennapi gondolataiban. Egyben arra is kiváló lehetőséget nyújt, hogy eltöprengjünk, a tapasztalt „torzulások” miként küszöbölhetők ki a jövőben.

Az egyik legizgalmasabb témájú cikk *Csepregi Andrásé*. Az *Emlékezés és felelősség* című tanulmányt olvasva az embernek kedve támad elmélyülni a politikai teológia gondolatai között. Annál több pedig aligha lehet célja egy előadásnak, mint hogy felkeltse az érdeklődést és aktivizálja hallgatóságát, jelen esetben olvasóit.

Fabiny Tibor írása sem okoz csalódást: a tőle megszokott szellemességgel és felkészültséggel tárgyalja vá-

lasztott témáját. Különösen érdekes elmerengeni azon, hogy Shakespeare (biblikus) gondolatai, amelyeket sokak számára észrevétlenül szőtt bele művébe (vö. 201. o.), mennyire voltak, lehettek tudatos szándék eredményei az íróóriás részéről. Lehet, hogy ez csupán a „belenevelt” keresztény öntudat tükröződése lenne?

A könyv utolsó, igen érdekes olvasmányát *Zay Balázs* jegyzi. A cím szerinti célja az előadásnak *A testvérkérdés néhány pszichológiai és teológiai aspektusa* bemutatása. A címben két megtevesztő szó jelenik meg, a „néhány” – mivel szinte kizárólag a Szondi-tesztet veszi górcső alá – és a „teológiai”, mivel erről keveset olvasunk, és azt is Szondi Lipót szemüvegén keresztül, aki az Oidipusz-komplexus mellett elhelyezi a Kain-komplexust is.

Gáspár Csaba László értékes töredékei és *H. Hubert Gabriella* kiváló tanulmánya a 16–17. századi magyar protestáns házasecékekről kissé kilógnak a kötet tematikájából, vagy csak nem kapnak elegendő alátámasztást.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a kiadvány számos érdekes és elgondolkodtató írást tartalmaz. A kötetnek nem feltétlenül vált előnyére eklektikus jellege. Az viszont kifejezett pozitívum, hogy felhívja az olvasók figyelmét olyan tényekre, amelyek felett hajlamosak vagyunk elsiklani, mert saját magunknak fontosabbak vagyunk, mint a másik ember. Pedig a másikban észrevenni a segítségre szoruló felebarátot nemcsak az ő életét teszi könnyebbé, de mi is épülünk és gazdagodunk általa. A tanulmánykötet nem megy olyan messzire, mint Jézus, aki az ellenség szeretetét várja el tőlünk; megelégszik azzal, hogy feltárja az irányokat, amelyeken elindulva könnyedén észrevehetjük felebarátunk rászorultságát. Ha pedig ezt észrevettük, akkor kapcsolatba kerülünk vele. Ezeknek a kapcsolatoknak a megteremtésében kell oroszlánrészt vállalnia az egyháznak a 21. század elején: kapcsolatot teremteni az emberek között, közösséget formálni az atomizálódott társadalomban. Ennek szükségességére és lehetőségeire mutat rá ez a „szöveggyűjtemény”, így mindenképpen elgondolkodtató és hasznos olvasmány: nem csupán a lelkészeknek, de minden egyháztagnak felekezettől függetlenül.

Kókai Nagy Viktor

A kozmikus „theatrum”

Shakespeare drámáinak középkori eredete

COOPER, Helen (szerk.): *Shakespeare and the Medieval World*. The Arden Shakespeare, London, 2010. (Arden Critical Companions)

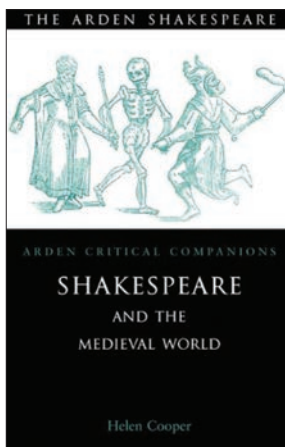
Talán Willard Farnham *The Medieval Heritage of Elizabethan Tragedy* című könyve óta nem született olyan tudományos munka, amely ilyen szisztematikusan mutatná be az angol középkor és reneszánsz közti folytonosságot. Farnham kötete 1956-ban jelent meg, és meghatározó szakirodalma lett annak az irányzatnak, amely a reneszánszot nem önmagában létező, saját magát a „barbár középkorral” szemben leíró korszakként, hanem annak szerves folytatásaként határozza meg. Az azóta eltelt több mint ötven évben sokan foglalkoztak a téma kutatásával, ám a Farnhaméhoz hasonló nagyszabású tudományos munka nem született. Ezt a hiátust tölti ki Helen Cooper *Shakespeare and the Medieval World* című monográfiája, amely egyrészt „rehabilitálja” a „sötét középkort”, másrészt amellet érvel, hogy Shakespeare középkori műveltsége alapvetően meghatározta drámáinak forrásanyagát, szerkezetét és színpadi előadásait.

A bevezető fejezet felhívja a figyelmet néhány definíciós problémára, és hangsúlyozza, hogy a téves meghatározások félrevezetőek a középkor, illetve a reneszánsz megítélésekor. Helen Cooper szeretné eloszlatni azt a századok óta köztudatban élő nézetet, amely az említett korszakokat a „progresszív”, illetve a „regresszív” jelzőkkel illeti, s így nem tudományos alapon, hanem értékítéletekkel írja le őket. A középkor „sötét, barbár” jelzővel való stigmatizálása a 16. századi humanistáknak köszönhető, akik a korábbi századokkal szemben kíván-

ták meghatározni saját magukat. A középkor valójában tele volt olyan vívmányokkal, amelyek nélkül az európai fejlődés (technikai és intellektuális) nem lett volna folyamatos, és amelyek a mai napig az európai műveltség alapkövei (az emberi jogok alapjait Angliában például a Magna Charta fektette le 1215-ben). A reneszánsz egyik fő törekvése a klasszikus szövegek rekanonizálása volt, ám Cooper azt állítja, hogy a középkor tele volt „reneszánszokkal”, hiszen a klasszikus irodalmat hullámokban fedték fel ebben az időszakban, amely egészen 1500-ig tartott.

Shakespeare és a középkor tárgyalásakor Helen Cooper kiindulópontja a költő szülővárosa, Stratford-upon-Avon, amely a középkori Anglia jelentős kulturális központjai, Warwick, Worcester és Oxford közelében helyezkedik el. Szintén a közelben található Coventry is, amely a középkori angliai színházaság egyik meghatározó városa volt, s ahol nagy valószínűséggel Shakespeare is látott darabokat. Ebben az intellektuális közegben nőtt fel, és ez alapjaiban meghatározta későbbi munkásságát.

Londonba érkezve ugyancsak a középkori örökséggel találta magát szemben: a Szent Pál-székesegyházzal, amely egy középkori gótikus katedrális, illetve a királyi palotában rendszeresen megrendezett lovagi tornákkal, amelyeket például az *Ahogy tetszik*ben is megörökített. A shakespeare-i szövegekben rengeteg olyan elem található, melyek a középkorig nyúlnak vissza, és a reneszánszban már klisének számítottak (például Jacques híres monológja az emberi élet hét állomásáról az *Ahogy tetszik*ben). Ugyancsak meghatározó a haláltánc motívuma a darabjaiban, amellyel elsőként valószínűleg a stratfordi kápolna faragott székein találkozhatott.

Shakespeare olyan korai művei, mint a *Venus és Adonis* vagy a *Tévedések vígjátéka* a neoklasszicizmus stílusjegyeit viselik magukon. Sokáig a neoklasszicista irányzat hangsúlyozása határozta meg a reneszánsz drámával kapcsolatos tudományos vitákat, azonban az utóbbi évtizedekben a kritikai érdeklődés egyre inkább a középkori irodalmi hagyományok felé terelődött. Helen Cooper hangsúlyozza, hogy a latin tragédia és komédia narratívákat írnak le, és főként retorikai alakzatokra épülnek, míg a középkori európai és angol színjátszás alapja a rítus volt, és a verbalitás mellett fontos jelentősége volt a performansznak is. A középkori dráma kozmikus, totalitárius volt, a korban a „theatrum” szó nem a színpadot, hanem az egész világot jelölte, annak enciklopédikus reprezentációjaként. A dráma ilyenforma kozmikus értelmezése idegen a latin drámától.

A középkori dráma egyik ugyancsak fontos jellemvonása, hogy dramaturgiailag gyakorlatilag bármit színpadra lehetett vinni, legyen az Krisztus szenvedése vagy a lélek elkárhozása. Ezek az előadások gyakran jelenítettek meg erőszakot és véres jeleneteket a színpadon; ez a jelleg szintén visszatér az Erzsébet/Jakab-korabeli színházban. Ugyan a kutatók általában a Seneca-féle bosszúdráma hatásának tulajdonítják a reneszánsz drámának ezeket a véres jeleneteit, Cooper amellet érvel, hogy ezek valójában a középkori rituális színház maradványai, hiszen Angliában a legkorábbi humanista darabok nem követik mereven a neoklasszicista dráma irányelveit, és néhányuk a középkori drámakoncepciót idézi. Például a humanista színházat szintén meghatározza az absztrakciók színpadra vitele, s emellett nagyban eltérnek a neoklasszicista tér-idő-cselekmény hármasság elvétől, s ahogy a középkori előadások akár az egész üdvtörténetet meg tudták jeleníteni a színpadon, úgy a kora modern dráma is képes volt arra, hogy – Sir Philip Sidney szavaival élve – a darabban a színpad egyik oldala Afrika, a másik pedig Ázsia legyen.

A dráma mellett még egy középkori műfaj meghatározta a reneszánsz angol színjátszást, s ez pedig a románc. Cooper rámutat arra, hogy a románcok és az Erzsébet/Jakab-korabeli drámák több esetben ugyan-

arra a sémára épülnek: bűnbánatra, szerencsés befejezésre, boldogságra, a szerelmesek egyesülésére, házasságra és a világ harmóniájának visszaállítására nemcsak a túlvilágon, hanem még ebben az életben. Ugyancsak fontos, hogy a középkori románc volt az első olyan műfaj, amelyben a nők főszerepet kaptak, s ugyanez igaz Shakespeare komédiáira is, melyekben szintén a női karaktereké a főszerep.

A könyv utolsó fejezete Shakespeare és Chaucer viszonyát vizsgálja, és azt hangsúlyozza, hogy Chaucer a reneszánszban is az irodalmi műveltség „próbaköve” volt, hiszen műveit rendszeresen újra kiadták. A szerző rámutat egyértelmű átfedésekre Chaucer és Shakespeare *Troilus és Cressidájában*, és feltár néhány kevésbé szembeutú összefüggést, például a *Szentivánéji álom* kapcsán. Pontosan ez az egyik fő erénye a könyvének: amellett, hogy felsorolja a már köztudottnak számító összefüggéseket a középkor és a reneszánsz kapcsán, olyan részletekre is felhívja a figyelmet, melyek az újdonság erejével hatnak az olvasóra.

Nem kétséges, Helen Cooper könyve hatalmas tudásanyagot ölel fel, különlegessége mégis abban rejlik, hogy mindezt közérthető és olvasmányos módon tálalja, így egyaránt szól a szakmának és a szélesebb irodalomkedvelő olvasóközönségnek. Ezt a kötetben szereplő hivatkozások is mutatják: nem lábjegyzetes vagy zárójeles formában, hanem a kötet végén egy bibliográfia segítségével összegzi a felhasznált szakirodalmat. Ez kutatói szempontból nem szerencsés, hiszen nagyban megnehezíti a források visszakeresését, azonban kétségtelenül sokkal gördülékenyebb és olvasmányosabbá teszi a szöveget. A kötet nyilvánvalóan szélesebb olvasóközönséget céloz meg: nem kell Shakespeare-kutatónak, sem középkorásznak lenni ahhoz, hogy megértsük a szerző által felvázolt összefüggéseket, illetve a középkor és a reneszánsz kapcsolatának szélesebb kulturális kontextusát. Valóban egyedivé azonban a stílusa teszi a szöveget: Helen Cooper minden sorából érződik, hogy egy angol hölgy tollából származnak, ami egy tudományos szöveg kapcsán rendkívül figyelemre méltó.

Turi Zita

Író regény nélkül

POLJAKOV, Jurij: *Gödölye tejben*. Helikon Kiadó, Budapest, 2011.

Apám nehezen viselte el a május 1-jei felvonulásokat. Kezdetben azt hittem, magával a felvonulással van baja; felnőtként rájöttem, nem a hosszú sétát nem bírta, épp ellenkezőleg: az idegesítette, hogy órákig kellett várakozni, hogy aztán pár száz métert elsétáljunk, és ezt hívták felvonulásnak. Ha legalább körbejártuk volna a várost, azt ki lehetne nevezni erődemonstrációnak, de így egyértelmű volt: amit felvonulásnak csúfolnak, az nem más, mint nevetséges paródia, színjáték, amelyet senki nem hisz el és senki nem vesz komolyan – sem a szervezők, sem a tribünön integetők. Ez a tipikus kelet-közép európai groteszk – amikor úgy játszunk színjátékot, hogy senki nem hiszi el –, ez volt nehezen elviselhető. Kinek vetítjük le a filmet, ha egyszer már az utolsó néző is elhagyta a nézőte-

ret? Márpedig vonulgattunk, miközben tudtuk, hogy felvonulásunkban a pódiumon állók sem hisznek, és ők tudták, hogy mi ezt tudjuk... Most, bő húsz év távlatából jobban látható, emberileg mennyire romboló volt ez az időszak: amikor már senki nem hitt abban, amit csinált.

Ebben a korban, ehhez hasonló közegben játszódik Poljakov *Gödölye tejben* című regénye: a '80-as évek második felében, a peresztrojka és glasznoszty, a gorbacsovi enyhülés időszakában. A helyszín Moszkva, a kulturális közeg a „szovjet” értelmiségi közösség, az írók közössége. Fő céljuk elfogadott íróvá válni, és

ami még fontosabb, az ezzel együtt járó kiváltságok megszerzése: bejárás az Írószövetség épületébe – és messze földön híres éttermébe –, saját lakás és nyaraló lehetősége. Ebben a közegben mozog a regény egyik főszereplője, egy közkedvelt, bár ritkán és inkább csak pajzán epigrammákat alkotó író, aki látván a helyzet fonákságát, fogadást köt egyik barátjával: három hónap alatt elismert írot csinál valakiből, aki soha egyetlen szót sem írt le. (A fogadás téje is jellemző: egyik oldalon a barát ritkaságszámba menő könyve az orosz szabadságközművességről, másik oldalon lakásának felajánlása pásztorórak számára...)

Az ötlet egy amerikai fizikus anekdotaszerű, 20. század végi tréfájához hasonlítható, aki 1996-ban egy tudatosan értelmetlen szakhalandzsa szöveget jelentetett meg egy újságban – és a szerkesztők probléma nélkül le is hozták azt. Az alapvetően abszurd ötlet egy abszurd világban lehetségessé válik: Moszkvában

elég néhány extravagáns ruha, egy bűvös kocka a kézben az ábécé betűivel és egy homályos magyarázattal, illetve tíz előre gyártott mondat helyes időpontokban ismételve, és íme, kész is a nép egyszerű fia, a legendák övezte, született zseni, akit rejtélyessége miatt mindenki magáénak hisz. Egyszerre lesz nemzeti, baloldali, misztikus és posztmodern író – anélkül, hogy a kiválasztott figura, az egyszerű proli fiú, Vityok egyetlen szót is írt volna. Mondanom sem kell: a kísérlet sikerül. A fiú befutott író lesz, és üres lapokból álló regénye – *A kehelybe* címmel – nemzetközi díjakat nyer. (Ráadásul történelmet ír: a szerző egy élő egye-

nes adásban véletlenül kimondott trágár szava volt az első repedés a szocialista realizmus bástyáján...) És csak akkor derül fény a turpisságra, amikor felmerül: egy nemzetközi díjjal az is együtt jár, hogy a díjazott művet meg is kell(ene) jelentetni.

Ekkor válik még groteszkebbé a helyzet, amikor kiderül, hogy a király meztelen, és egy meg nem írt regényről szóltak a recenziók és a díjak. A leleplezett írók igyekeznek másra hárítani a felelősséget ahelyett, hogy szembenéznének a ténnyel: hagytuk magunkat becsapni. A legkomikusabb – és legabszurdabb – az az irodalomelméleti szakember, aki az üres lapok láttán rögtön kész van következő szellemi légvárával, a tabuizmus elméletével, amely szerint az igazi regény az, amit meg sem írtak.

A groteszk helyzet gyermekes és nevetséges, erősen emlékeztet Gogol orrára vagy köpönyegére. Abban az értelemben, ahogy az „író regény nélkül” gondolata a léggitározásra emlékeztet, amelyet komoly felnőtt korunkra elfelejtünk. Ahhoz, hogy ezt a gondolati játékot – írni nem tudó emberből világhírű íróvá csinálni – komolyan lehessen venni, kell az a társadalmi közeg, amely, úgy tűnik, Oroszországban nem változott Gogol kora óta – és kell az a sajátos lelkület (néplélek?), amely engedi a fantáziát a végletekig elmenni. A fantázia egy pillanatra sem billen át a sci-fi felé, és ez azt jelzi, hogy olyan világban éltünk, amelyben a legabszurdabb ötlet is nyugodtan valósággá válhat.

A tudatosan felvállalt gogoli hagyomány része az írónak magához a műhöz fűződő sajátos viszonya is. A szerző magát a megírás tényét nem kezeli magától értetődőnek, állandóan jelzi saját magának a jelenlétét: az író nemcsak a regény főszereplője, és nemcsak az, aki egyes szám első személyben leírja az eseményeket, hanem állandóan tudatában is van annak, hogy most éppen ír: egy-egy gondolatmenet után figyelmezeti

magát, ha elkalandozott, ha rálel egy találó hasonlatra, megjegyzi, mint amit később még fel lehet használni. Mintha az író nem venné komolyan aényt, hogy ami épp íratik, az maga a mű, mintha ez csak vázlat, ujjgyakorlat lenne. Aminek – figyelembe véve a mű terjedelmét és alaposságát – szintén erőteljesen önironikus felhangja van.

Elszomorító a mű utolsó, az író jelenében játszó része. Részben azért, mert kiderül, hogy a rendszerváltás nem az értékek, gondolatok szabad áramlását hozta, hanem az értékek eltűnését. Kiderül, hogy a szellemi élet (amelynek felületességét, sznob voltát már a fenti kísérlet is bizonyította) teljesen kihalt, ha megszűnik a mögötte álló, őt anyagilag támogató politika. A kor kultúrájának olyan alapvető fogalmai is megváltoznak, mint a szamizdat, a titkos tudás: az oly nagyra értékelt, az orosz szabadkőművesekről szóló könyvritkaság elveszti értékét, amikor a szabadabb – vagy közönyösebb – politikai légkörben számolatlanul lehet újranyomtatni.

A legszomorítóbb, hogy hőseink anélkül szabadultak meg az előző időszaktól, hogy az igazi számadás megtörtént volna: mi történt velünk, mit tettünk mi magunk. (Közös tapasztalatunk, hogy ez a közös számvetés Magyarországon is fájó módon elmaradt.) A hajdan mindent uraló szocialista realizmusra nem úgy gondolnak utólag, mint egy stílus- és gondolkodásbeli börtönre, hanem mint arra az unalmas és nevetséges nagybácsira, akitől fagyit kapunk, cserébe időnként meg kell hallgatni áporodott etikai szónoklatait. Igaz, talán éppen azért maradhatott el a szembenézés, mert ennek a korszaknak a végén már senki nem hitt benne, senki nem hitt a felvonulásokban. És mintha a könyv egyik keserű tanulsága éppen az lenne, hogy azt a korszakot nem lezártuk, hanem egyszerűen unottan abbahagytuk.

Hegedűs Attila

Christopher alászáll a poklokra

HADDON, Mark: *A kutya különös esete az éjszakában*. Ford. Sóvágó Katalin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Christopher, a tizenöt éves autista fiú nyomozni kezd egy vasvillával leszúrt kutya gyilkosa után, és a nyomozásról könyvet ír. Könnyű ifjúsági kriminek tűnhet, amely ráadásul az irodalomban és a filmben is viszonylag divatos témáról, az autizmusról szól. A rejtély azonban hamar lelepleződik, és egy mélyebb, többretegű történet bontakozik ki – bár továbbra is olvasmányos stílusban. Mark Haddon könyve megjelenése után azonnal siker lett Angliában, elnyerte a Whitbread Book of the Year díjat, 2004-ben pedig a Nemzetközösi Írók Díját a legjobb elsőkönyves író kategóriában. Jó alapanyagot kínál arra, hogy fontos kérdéseket beszéljünk meg a főhőshöz hasonló korú fiatalokkal.

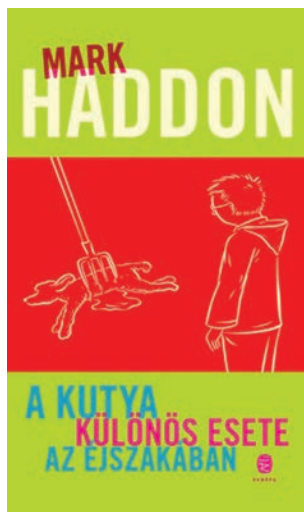
A könyv első rétege tehát az autizmus. Az utóbbi években több könyv jelent meg erről a témáról, de az írók számára leginkább a különleges képességekkel rendelkező Asperger-szindrómások érdekesekek; ám e szindróma a betegség spektrumának csupán az egyik széle. Haddon is ezt a könnyebb utat választotta – Christopher pillanatok alatt szoroz össze háromjegyű számokat. Ugyanakkor veszélyes terep is ez, hiszen az író maga is azt nyilatkozta, keveset tud a betegségről. Hogy sikerült-e megoldania a feladatot, arról az ismert angol író, Nick Hornby elmélkedik olvasónaplójában (magyarul: *Vájtfülűek brancsa*, Európa, 2008). Szkeptikusan fogadja Christopher alábbi sorait azzal kapcsolatban, hogy az autista gyerek nem bírja elképzelni, hogy egy másik ember mást tudhat, mint ő maga: „...kicsi koromban még nem értettem, hogy másoknak is van elméje... De most már nem találom

nehéznek. Mert úgy döntöttem, hogy ez egyfajta rejtély.” Hornby szerint elképzelhetetlen, hogy „az egész állapot legbénítőbb része – praktikusán az állapot maga – akaraterővel megoldható”. Ugyanakkor az a szakasz, amikor Christopher a metróállomáson küzd a félelmeivel, szerinte „mélységesen hiteles”. Fogadjuk el Hornby kritikus véleményét, hiszen ő maga is autista gyereket nevel.

Érdeemes megemlíteni, hogy Haddon regényével majdnem egy időben megjelent Londonban egy másik sikeres könyv is, amely hitelesen mutatja be azokat az autista gyerekeket, akik nem olyanok, mint Christopher. *George and Sam* című könyvében (Viking, 2004) Charlotte Moore újságíró írja le életét két autista és egy egészséges fiával. A könyvből az autista gyerekek mellett egy nagyszerű és erős nő alakja is kirajzolódik, aki úgy küzd a fiáiért, hogy tisztában van vele, megváltoztatni alig, csak elfogadni tudja őket. A teljes könyv magyarul sajnos még nem jelent meg, de szép részlete olvasható Hornby említett olvasónaplójában.

A kutya különös esete három helyszínen zajlik, az egyik Swindon, amelyet ugyan elég sivár kisvárosnak ismerünk meg, de Christopher számára még mindig biztonságosabb, mint London vagy a kettő közötti átmenetet jelentő vonat. Bár mindhárom helyszínen akadnak olyanok, akik segítők szándékkal fordulnak felé, az eredmény mégis lehangoló, a beteg fiú egész napos életveszélyes kallódás után éhezve és elázva érkezik meg céljához. Bár a helyszín Anglia, attól félek, ez egy hazai kisvárosban és Budapesten sem történe másként.

A regény érdekessége, hogy a főszereplő hősies útjának hatására nem ő maga, hanem a mellékszereplők, az őt körülvevő felnőttek változnak meg elsősorban.

Christopher fejlődését betegsége korlátozza, és bár iskolai pártfogója felvértezi az élethez szükséges eszközökkel, a regényből jól kirajzolódik az, amit Charlotte Moore könyve úgy fogalmaz, hogy az autista gyerek „keresztülkasul” (*through and through*) autista, vagyis naivitás azt gondolni, hogy csupán egy betegség csapdájába van zárva, és arra vár, hogy valahogy megszabadítsuk. A regény igazi fordulata, hogy pont ő, a betegsége miatt tehetetlennek látszó gyerek tudja megváltoztatni az egészséges felnőtteket. A Christopher sorsáért felelős felnőttek lépései mindig érthetőek (még ha szörnyűek is), hiszen saját, elviselhetetlennek tűnő helyzetükön próbálnak változtatni. Christopher küzdelmes útja azonban azzal

szembesíti őket, hogy döntéseiknél az ő szempontjait nem vették figyelembe.

Végül Christopher utazása még egy szimbolikus értelmezési lehetőséget is ad a könyvnek. Aki a világ normális rendjét helyre akarja állítani, annak a pokolra kell alászállnia. Az autista fiú számára a poklot a metró jelenti. Ebben a föld alatti világban együtt van minden, ami számára elviselhetetlen, a nyomasztó tömeg és a feldolgozhatatlanul sok információ. A világ rendjének helyreállítása az ő esetében azt jelenti, hogy a felnőttek ráébrednek, hogy elsősorban – önmagukat is megelőzve – érte felelősek.

Ifj. Kézdy Pál

Az anyag – anyag

Képkotói gesztus Csernus Tibornál

Feldolgozás alatt – grafikák a Csernus-hagyatékából.
Kogart Ház, 2012. január 12. – február 26.

Amikor 1989-es műcsarnokbeli kiállításán megláttam Csernus Tibor görögdinnyéit és hattyúit, le voltam nyűgözve. Elsősorban a virtuozitásától. Szeretném kifejtteni, miben is áll ez, és miért teszi gyanússá Csernust sokak szemében.

Virtuózzá mindenki csak rengeteg gyakorlás útján válhat. Nem mindenki válhat virtuózzá gyakorlás útján. Csernus egész életében itta magába a látványt, és ontotta magából a képeket. Szüntelenül új festőeljárásokkal és stílusokkal kísérletezett. Mint minden kísérletező szellem, zsákutcákba is befutott. Vannak kellemetlen, zsúfolt és zavaros képei. Nem sok. Éles szeme és biztos keze sosem hagyta cserben. Szüntelenül izgatta a látvány, az anyagi világ káprázatait, a festék anyagával létrehozott mikrokozmosz. És a festés tevékenysége, lendülete, csendje és viharai. A festék viselkedése lazúrosan, vastagon, kenve és borzolva, visszatörölve, összefolyatva,

fröcskölve. A színek egymásra hatása tisztán és törve, egymás fölött, egymás mellett, gabalyodva, feleselve, alá- és fölérendelődve. A vászon felülete, a festék hullámai, gyűrődései. A mozgás lenyomata. Ha nem ismeri ki ilyen tökéletesen az anyagot, akkor sosem képes megunhatatlanná tenni egy dinnyét ábrázoló csendéletet. A kezed megmozdul, és szinte újrafested a képet, látva a széles és lendületes ecsetvonásokat. Csalóknak egyszerűnek tűnik. Semmi fölösleg, csak pontosan az, ami kell. Az a szín, az a tónus, az a vonal, ami olyan gyönyörű irányított felületet képez, ami olyan hűvössé, éretté és súlyossá teszi a dinnyét. Ha beleszúrnál egy kést, recsegve széthasadna. Soha nem nézel meg semmit úgy, mint amikor lefested. A lét különleges intenzitása. Ha át is tudod adni másoknak azt, amit látsz, egyszersmind egy szép új tárgyat hozol létre nagy-nagy belső csendben, boldog ember vagy. Szerintem Csernus ebben a boldog magányban élte az életét.

Mint Bernáth-tanítvány kezdettől színes, nagyvonalú, festői képeket festett. De ahogy telt az idő,

úgy lett egyre színesebb és nagyvonalúbb. Időskorában a merész megoldásokban a pimaszságig jutott. Caravaggiós korszakában még mély árnyékba merítette, amire nem volt szüksége. Később csak vázlatosan odavetette, még később egyszerűen nem festette meg. Ha valaki ezeken a képeken valamiféle eredeti látvány visszaadását kérné számon, helyenként igen csak zavarná a szemek hiánya, a felületesen átfestett-módosított részletek, meghagyott színes kontúrok, a szupernaturálisan megjelenített és az éppen csak jelzett anyagok szereplése egyazon felületen. A lecsurgó festék. Egyre világosabb, hogy itt, könyvéig a matériában, egy fölényes szellem válogat. Felmutat és elrejt. Fontos-lényegtelen. Persze könnyű neki. Néhány mozdulattal is testeket és anyagokat láttat pontosan, érzékenyen és érzékletesen, másik néhány

mozdulatával meg tudodra adja, hogy ez csak festék és vászon, ez csak kép. Csernus egyre kevésbé akart teljes, befejezett képet alkotni. Egyre többet bízott a befogadóra. Ez is a kiemelés és elhanyagolás egy módja. Egyre nagyobb a te részvételed, egyre kisebb az övé. Persze még mindig az övé a meghatározó. Minden kihagyás, vázlatos megoldás ellenére még mindig az ő gazdagságában részesülünk. Az ő érzéki örömeiben. Ennyit az ő virtuozitásáról.

Általában a festői virtuozitás ma nem örvend nagy megbecsülésnek. Ennek több oka is van, én csak kettőt emelek ki. Az ábrázoló festészet hosszú múltjában csaknem folyamatos törekvés volt az „élethűség” elérése, a valós látványok minél pontosabb megjelenítése. Ezt a törekvést a 19. században olyan kétes értékű siker koronázta, mint a naturalista historizmus. Legalábbis

a középszerűek ebben a műfajban olyan befogadói élményt adnak, amihez csak a kövek cipelése hasonlítható. Mindenkinek vannak ilyen élményei. Bármilyen mesterségbeli tudás halmozódott is fel a valószerű ábrázolásban, a leltározó naturalizmus iszonyúan kimerítő. Ráadásul egy történelmi mítosz megjelenítése olyan részletezettséggel, mintha ott lettél volna, könnyen a hamisság és becsapottság érzetét is kelti. A nemzeti mítoszok éltetése eleve ellenszenves volt az internacionalista marxista esztétikának. Így aztán amikor én művészettörténetet tanultam, a naturalizmus még lényegében szitokszó volt. Nacionalista és nyárspolgári. Korlátolt. Érzéki, nem eszmei. Hamis illúziókat keltő. Festői szempontból fáradt, agyatlan, iskolás. Na jó, akadémikus. De a bajok már korábban kezdődtek. Az avantgárd győzelmével, az avantgárd ízlésdiktatúrájával. Kötelező forradalmian újnak, eredetinek lenni. Frissnek. Innovatívnak. Különben az üzlet becsődöl.

Hogy az új mennyire régi és mennyire relatív, arra frappáns módon világít rá Gaál Gábornak, a *Korunk* szerkesztőjének kérdése Kassákhhoz: „Miért célja vagy teljessége a művészet fejlődésének a konstruktivitás, amikor az minden igazán művészi alkotásnak föl sem említhető, primér, magától értetődő követelménye?” Ehhez hasonlóan megkérdőjelezhetjük a szín, a vonal, a folt stb. kiemelésének forradalmiságát egy művészi komplexitásból.

A másik gond általában az ábrázoló művészettel az, hogy nem ad tág teret a művészetelméleti narrációnak. Anélkül is tökéletesen megél. Ezáltal populárisabb. Közérthető. Pfüj!

Közérthetőbb annyiban, hogy van egy mindenki számára, a legfelületesebb megközelítéssel is felfogható üzenete. Kettő is. A hasonlóság valamihez és a művész ügyessége. Mindkettő csak a dilettáns szemében érdem. Ókori naivitás kell ahhoz, hogy a művet akkor tekintsük tökéletesnek, ha a tárgyak valósággal kilépnek az illuzionisztikus térből, ha a madarak rászállnak az ábrázolt szőlőre, amikor az ember félrehúzná a festett függönyt. A művész ennél sokkal többet akar,

Cserepus Tibor: *Három alak - tanulmány*

és mai közönsége többet is vár. Meg kell hazudtolnia a természeti törvényeket, szokellni és lebegni erőfeszítés nélkül, új törvényeket teremteni. Eseménysort egyetlen drámai képbe sűríteni. Hattyúnyak ívét szilárd kompozícióba illeszteni. Kerülni a közhelyeket. Cserepusnak ez nagyon megy. Ecsetvonásai a minimax elv érvényesülésének iskolapéldái. Minimális eszközökkel maximális hatás elérése. Hallatlan tapasztalat és koncentrátság kell ehhez. Annyira látványos és bravúros az ő lendületes, nagyvonalú, mégis pontos festőeljárása, hogy képeinek vezérmotívumává válik. Ábrázoló

gesztusfestészet. A képkeltés folyamata a kép témája, tárgya. Olyan szabad gesztusok, amelyek mindig célba találnak. Mert ugyanakkor valószerű, anyagszerű, érzékletes megjelenítése is fáradt testeknek, alattomos hattűknek, nedves kőnek, tükröző műanyag dzseki-nek. Ha a gesztusfestőkre gondolok (a kifejezés legtágabb értelmében), Csernust mesterlövésznek látom a vaktában lövöldözők között.

Igen, vannak manírjai. Minden korszakában jellegzetes manírjai. Pollocknak (vagy bárkinek) talán nincsenek meg a maga manírjai? Vagy Csernuséi kevésbé a sajátjai? Mindig továbblépett. Bergman azzal fejezte be a rendezést, hogy már nem akar több Bergman-filmet készíteni. Csernus élete végéig örömmel festett. Talán időnként túlságosan is Csernus-képeket. De aztán megújult. Kísérletezett. Kereste az új motívumot, az új mozdulatot, új faktúrát. Sosem fogom megérteni, hogy az absztrakt modorosság miért kisebb bűn a figurálisnál. Na jó, többet lehet beszélni róla. Csak hogy a festészetről nem lehet beszélni. Lehet, csak nem érinti a lényegét. Akár a verselemzés, amely a verssel lazán összefüggő gondolatok halmaza, és semmit sem ad vissza a vers sajátos szépségéből, nyelvi erejéből és leleményéből. Ugyanígy, amit szóban elmondhatsz, abból a festészet értelemszerűen hiányzik. „Eszmei mondanivaló.” Remélem, már nem ismerik ezt a fogalmat a diákok. Az igazi kép előtt csak hümmögni és sóhajtozni lehet. Ezért értelmetlen közérthető festészetéről beszélni. Függetlenül attól, hogy van-e a képnek olyan síkja-rétege, amely könnyedén befogadható és élvezhető, a festészeti minőség mindig is abszolút rejtély marad, lehet akár vég nélkül elemezni, boncolgatni – mint az élet, megfoghatatlan.

Míg Csernust a festményei a világnagyságok közé emelik, a grafikáiról szerintem nem mondható el ugyanez. A Kogart Házban nemrég rendezett kiállítás képei inkább festői, mint grafikai erényekkel hatnak. Ezért nem volt fölösleges a fentieket ennek a kiállításnak az apropóján elmondanom. Eleve van a „grafikák” között néhány nagyméretű olajkép, no meg sok akvarell, festményekhez készült színvázlat és

tanulmány. És nincs egy sem a könyvillusztrációiból, monotípiáiból vagy a festmény és grafika határvonalán egyensúlyozó, papírra, visszatörléses technikával készült zsúfolt olajképeiből (jól megvoltam nélkülk). Ami van, abban benne is van Csernus, meg nincs is. Kissé hagyományosabb tanulmányok ezek, mint tőle várnánk. Persze jók. Részleteikben néha zseniálisak. Szüntelenül izgatja a valóság látványa, a látvány leképezése és a látványteremtés. A harmadik dimenzió megjelenítése a síkban („ahogy a ló fara befordul”), és főként a színek, a színek módosulásai. Egy erős kék és egy tompa vörös eleven kontrasztja. Egyáltalán az, hogy mitől elevenedik meg a kép. Mi köti össze a külső és a belső valóságot? Hogyan lesz a befogadó teremtővé? A kísérő videóból megtudhatjuk (a restaurátor elmondja), hogy a már naturálisan kidolgozott képekbe jóval később húzta be azokat a lendületes és elnagyolt vonalakat és színfoltokat, ami ezeket aztán frissé és közvetlenné tette. Kis csalás. Azt hinnénk, a mű születésének vagyunk tanúi. A vázlatból még megmaradt ez-az, de már megformálódtak a tökéletes részletek. Hát nem. Utólag készült a vázlat. Miután megérezte, hogy neki az ábrázolásnál fontosabb az alkotói gesztus. Az anyagszerűségénél a képkeltés anyagai. Mert ebben aztán nem tagadja meg magát. A szén – szén, a kréta – kréta, az akvarell – akvarell. A papír – papír, a smirgli hátoldala szabályos textúrájú vászon. Minden az, ami.

A különböző érzékenységű vonalakra, vonalstruktúrákra épülő grafikákból viszont nem sokat látunk. Van egy csoport ceruza- és golyóstollvázlat, mozgástanulmány, kompozíciók terve. Élvezetes anyag, de nagyon kevés. Egy nagyszerű festészet színvonalas melléktermékei.

Azért ha valaki vérbeli grafikákat akar látni, inkább sétáljon fel egy emeletnyit, és nézze meg Ensor rézkarcait (*A katedrális* például), vagy ballagjon át Csernus rekonstruált műtermébe, a lépcsőfeljáró falán néhány Szalay-tollrajz lóg. S ha már ott van, tekintse meg az emlékműteremben Csernus hosszú botokra erősített ecseteit, és töprengjen el rajtuk!

Kurdi István

Korának fia, Heckenast

Heckenast.¹

Kemény, száraz név, elsőre szokatlan a magyar fülnek. A „k”, az „sz” és a „t” szinte recsecsenve szorulnak egymáshoz. Nem lehet lágyan búgva kiejteni, inkább élesen, ércesen megnyomni a közepén azt a majdnem kettős „k”-t.

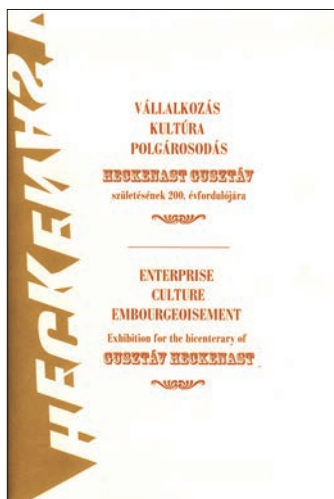
Mégis minden kisdíák ismeri, a legelső március 15-i ünnepélytől fogva. Minden magyar általános és közép-fokú tanintézet minden osztályában minden év minden tavaszán a lelkes nebulók talpra állítják a magyar nemzetet, és a nagy forradalmi *performansz* helyszínéként megemlítik, kinek az üzemében kapott először nyomdafestéket a költő ellenállhatatlan felhívása. És a két német név – Landerer és Heckenast – elválaszthatatlanul egybeforrt Petőfi csillagként ragyogó márciusával.

A német és a magyar világ reformkori egybegabalyodását természetes iróniával emlegeti az 1832–36. évi országgyűlésre érkező Kölcsey Ferenc. Amikor a fogat fölkarrodott a Pozsony határában húzóódó, Duna menti töltésre, „Kocsisom megállott, s a kárpiton bizonyos szőke fej tolá be magát, s németül kérdé nevémet. Vélték talán, hogy megütköztem? Nem, édes barátim! Mikor életemben először magyar ruhát szabattam, németül alkudtam a szabóval; mikor először magyar versecskét nyomattam, németül írt kötelezést iratott alá nyomtatóm; mikor először magyar leányba szerelmes valék, németül kellett hozzá édes szavakat firkálnom: s mindezek után

mi különös van abban, ha a magyar vármegyei követ, az országgyűlés küszöbén németül kérdeztetik ki? És hogyan is volna okunk panaszra, hiszen az emberek mindent tesznek, ami városunkat a magyar képviselői testnek kedvessé tegye. Való, hogy a quarterium dietale [országgyűlési szállás] céduláján minden nyelv van, csak magyar nincs; való, hogy úton-útfélen arc, termet és hang idegen országi; való, hogy magyarságod Törökországból jött tüneménynek nézetik, s több efféle; de mégsem tagadhatod, hogy sváb forspontosod [itt: kocsis] kék mentéje egészen magyar, s a pozsonyi utcák nevei magyarul is írva vannak; s nem elég haladás ez egy századra?”

Kölcsey joggal humorizál – de a német örökség velünk maradt a 20. században is. Gyermekkoromtól hozom magammal én is Heckenast Gusztáv német nevét. Édesapám íróasztala fölött lógott egy tusrajz – ma az én íróasztalom fölött lóg –, amelyen egy hegyi román pásztor medvével viaskodik éppen. Kapaszkodik föl a fára, de a medve utoléri, és a mancsával épp megkapja a bocskorát. Ám a férfi jobbójával baltát emel a magasba, és a következő pillanatban – tehát időben már a kép „utáni”, vagyis soha be nem következő, ám mégis teljesen valóságos pillanatban – a fejsze nyilván szétloccsantja az erőszakos mackó koponyáját...

Kisfiúként sokat nézegettem ezt a képet. Drukoltam a festőien fehér gyolcsruhás, bő ingujjas, széles tüszőjében kést hordó, kucsmás, szakállas, rémült arcú pásztornak, hogy meneküljön meg a fenevad marcangolásától. De a lompos, szőrös talpú bestiát is szerettem volna megmenteni a halálos szekercecsapástól. A képet bámulva valamiképp ott lebegtem a megállított másodperc beretvaélén – és időnként olvastam a

¹ Az Országos Széchényi Könyvtár *Vállalkozás, kultúra, polgárosodás. Kiállítás Heckenast Gusztáv születésének 200. évfordulóján* című kiállításának megnyitóján elhangzott szöveg részben átdolgozott változata.

hátoldalára ragasztott cédulát, amelyre apám akkurátusan rágépelte: „Egy oláh medvével küzdik – tusrajz Heckenástnak – 1843 – Barabás katalógus sorszám: 843.” A képet ugyanis az autodidakta székely mester

Barabás Miklós: *Oláh medvével*. Tusrajz Heckenastnak. Magántulajdon

készítette a könyvkiadó nyomdatulajdonosnak, egyikeként annak a tán száznál is több alkotásnak, amellyel a Heckenast-kiadványokat illusztrálta. A nyomdai felhasználás után a kép visszakerült a családhoz, és máig emlékszem arra a pillanatra, amikor Barabás Miklós-

nak az Erdélyi Szépmíves Céh gondozásában kiadott, nagyszerű önéletrírásában, annak is a katalógusában megtaláltam a képre utaló bejegyzést.

Barabás Miklós anyai nagyapámat még kisgyermekként lovagoltatta a térdén, így a 19. század legismertebb hazai portréfestője csak két kézfogásnyira van tőlem. Lenyűgöző ez a közelség – lenyűgöző az időnek ez a sűrűsége. Innen nézve a magyar polgári átalakulás nagyszerű hőskora szinte testközelben van hozzánk. Ám másfelől nézve a távolság már meglepően nagy, és méghozzá úgy nő, hogy alig vesszük észre, mert a nyelv ravaszul elfedi a valóságban végbemennő, az idő múlását sokszor megtestesítő változásokat. Mondok egy példát, hogyan lehet szemléletessé tenni ezt a távolodást. Deák Ferenc, a „haza bölcse” ismert volt tréfás adomáiról, vicceiről, amelyekkel nemcsak megneveztette környezetét, de sokszor fontos politikai üzeneteket, tanulságokat fogalmazott meg ezek metaforikus segítségével. Nos, íme egy nagyszerű Deák-vicc – de előre megjósolom, hogy senki nem fog nevetni! Ám nem azért, mert nem jó a poén – a poén tökéletes. Csak éppen az idő...

A tréfás mondás a házasságról szól, amelyről az agglégénynek megmaradó nagy férfiú mindig szívesen, de sokszor némi kesernyész ízzel élcelődött. „A házasság olyan, mint a rántott csirke – jelentette ki Deák Ferenc. – Sohasem tudhatjuk, melyik darabot vesszük a tányérunkra!”

(Zavart csönd a hallgatóság körében.)

Ugye megmondtam? Nem nevet senki!

(Erre nevetés...)

Hát persze, hogy nem nevet senki, hiszen manapság mindenki pontosan láthatja, hogy a csirkének a szárnyát, a combját vagy a mellehúsát eszi éppen. Csakhogy a múlt században sokkal vastagabb volt a panír, és tele volt mindenféle gazdagító tartalommal, így a húst szó szerint bundába csomagolták – méghozzá olyan vastagba, hogy tényleg nem lehetett megállapítani, a mádnak melyik darabja lapul a mélyén. Amikor tehát

Deák mély pszichológiai bölcsességgel azt a felismerést fogalmazta meg, hogy a házasság megkötésekor bizony még sokszor nem tudják a felek, mi rejlik a másik személyiségének mélyén, hogy az együttélés kicsit olyan, mint a panírbunda lefejtése, és csak ennek nyomán derül ki a partner valódi jelleme, igazi tulajdonságai, akkor a maga korában teljesen megfelelő – tárgyában persze a házasság magasztosságához képest humorisztikusan köznapi – metaforát választott ezzel a konyhai példálózással. Az idő és benne a gasztronómiai szokások modernizálódása azonban elvitte a valóságot a nyelvi formák mögül: a mondatok ugyanúgy értelmesek, de már nem tükrözik vissza hűen azt a tárgyi világot, amelynek földidézésére eredetileg szolgáltak. Szerencsére Deák, ha élne, pontosan értené e folyamat megállíthatatlanságát, és már csak azért sem bosszankodna, mert marad így is sok nagyszerű adomája, amely ma is maradéktalanul megnevelteti rajongóit. Mi viszont a vicc humorának elapadásában tetten érzük a múltó időt, a 19. század sajátos távolodását mai világunktól.

Hadd említsek még egy példát. Az idősebbek mindnyájan ismerik a mondást: eredj a sóhivatalba! A fiatalabbak tán kevésbé, de a különös szó megütheti a fülüket. Itt többretegű mondanivaló található össze: a szokatlan kifejezés új értelmet kapott, amikor eredeti jelentésére már nem emlékeztek. Manapság az ostoba, bürokratikus, a fölösleges dolgokat túlbonyolító hivatal szinonimája ez a szó, ahol a fontoskodó hivatalnokok valójában a napot lopják, semmi értelmes dolgot nem csinálnak. Ezt az értelmezést nyilván az a humoros szóképzés szülte, hogy miképp lehet a fehér kristályos ásványt mondjuk aktaként elképzelni egy irodai íróasztalon... Pedig a szónak nagyon is konkrét, pontos értelme volt jó százötven évvel ezelőtt, az akkori államgazdasági adminisztrációban, csak az intézményrendszer átalakulásával ez mára elhomályosult. Az állam a középkortól kezdve bizonyos termékek kereskedelmét monopóliumként kisajátította, pontosabban ezek forgalmazásáért külön illetéket szedett. Ilyen termék volt a só is, és a királyi kamara sóhivatalai azok az irodák voltak, ahol a sókereskedéssel foglalkozó alattvalók az

illetéket a kincstár számára befizethették. De miért küldték a honpolgárok egymást jó szívvel a sóhivatalba? Azért – és itt megint elemi erővel megérezzük, hogy mekkorát változott azóta a világ –, mert bár az igény már növekedett, akkoriban még nem volt kellő mennyiségű készpénz a lakosság körében. Így minden olyan pontján a gazdaságnak, ahol készpénz halmozódott fel, szabad volt kölcsönt fölvenni belőle. Így a sóhivatalok, sópénztárak a magánszemélyek számára is folyósítottak kölcsönöket. Az „Eredj a sóhivatalba!” mondás eredeti értelme tehát ez: ne tőlem kérj kölcsönt, mert nincs pénzem, eredj a sóhivatalba, ott kérj kölcsön, mert ott van!

Játék a szavakkal? Játék a történelemmel? Csak félig... Mert egy-egy ilyen jelentésváltozás néha drámai módon homályosítja el az egykor cselekvő emberek eredeti tetteit, gondolatait, akaratát, és helyezi ezáltal teljesen téves megvilágításba személyüket az utókor szemében. Mivel a szavak ugyanazok, azt hisszük, hogy értjük, mit miért tettek eleink – ám a valóság közben akár többszörösen megváltozhatott, és a látszólagos tudás és az azon alapuló erkölcsi ítélkezés valójában tévedéssé, súlyos igazságtalansággá változhat!

Ki ne ismerné a Kossuth Lajosnak tulajdonított nevezetes mondást: „Tengerre, magyar!” A kifejezés értelme mai nyelvünkben első pillantásra teljesen világos, így én is nagyon sokáig azt hittem, hogy arról van szó: bár nincs tengerünk, de azért mi, magyarok is vegyünk részt az emberiség nagy kalandjában, legyünk matrózok, hajóskapitányok, gyarapítsuk világismeretünket hazánk javára a tengerjáró hajók fedélzetén! Emlékszem, az 1970-es években még televíziós filmsorozat is készült ezzel a címmel, amelyben a Duna-tengerjáró hajók magyar tengerészei mesélték egzotikus kalandjaikat. Azután valamikor a gimnáziumban fölvilágosítottak tanárain, hogy erről szó sincs: a mondás eredeti értelme szerint Kossuth azt javasolta: „Tengerhez, magyar! El a tengerhez!” Vagyis vasutat kell építeni az Adriai-tengerhez, hogy a Dél-Alföld gazdag gabonakincse a fiumei szabadkikötőn át vámmentesen (a Habsburg-birodalmi kettős vám-

rendszer kikerülve) juthasson ki a tengereken át a világpiacra. Összekeverni a kettőt valódi tévedés – de ha valaki elrontja, annak még nincsenek morális következményei.

De vigyük tovább azt a gondolatmenetet, amelyet előbb a sóhivatalok kapcsán érintettem. Mint szó volt róla, olyan világban élt a reformkori magyar ember, amikor nem volt elég készpénz, így azokon a pontokon, ahol fölhalmozódott, lehetett belőle magánkölcönt fölvenni. Érvényes volt ez magukra az állami vagy törvényhatósági hivatalnokokra, tisztviselőkre is. És nemcsak a sóhivatalokban akadt időnként pénz, de a megyei árvaszékeknél is. Így például az árvaszéknél dolgozó táblabírák az árvaszéki pénztárból vehettek fel kölcsönt magáncélra – csak az volt a feltétel, hogy az elszámolási határnapiig visszafizessék.

Ez mai szemmel nézve furcsa: pont fordítva gondolkodunk. Manapság ha valaki a rábízott közpénzt magáncélra fordítja, azt röviden sikkasztásnak nevezük. Ám kétszáz évvel ezelőtt részben fordítva volt – mégpedig azért, mert nem volt elég készpénz forgalomban. Ma egyszerűen nem tudjuk elképzelni, hogyan lehetett működni egy ilyen világban. És a gondolatmenetet itt zárom rövidre: 1831 őszén a fiatal Kossuth Lajos pontosan ezt tette: árvaszéki jegyzőként ezen a módon vett fel kölcsönt az árvapénztárból, hogy egy kártyaadósságát kifizesse. A pénzt azután megadta időben.

Azt hiszem, világos, amit a példával érzékeltetni szeretnék. Mai szemmel nézve Kossuth tette sikkasztásnak *látszik* – és honfitársaink egy csoportja tele szájjal hirdeti ezt ma is! –, mert nincsenek tisztában azokkal a gazdaságtörténeti tényekkel és körülményekkel, amelyeket az előbb röviden érintettünk. Természetesen *nem volt sikkasztás* – csak műveletlen emberek naiv módon, minden történelmi reflexió nélkül alkalmazzák mai világuk szemléletét egy korábbi korszakra, mivel az megtévesztően közelinek látszik; pedig valójában már egy ilyen alapvető kérdésben is szinte érthetetlenül távol van tőlünk. Ez azonban

legfeljebb magyarázza, de nem menti a súlyos morális hibát. Nem szabad elfelejteni, hogy mialatt látszólag könnyedén „sztorizgatunk” a múltrol, közben régen halott emberek becsületéről mondunk végtelenül felelőtlenül ítéletet. És Kossuth Lajos már nem tud előjönni a mauzóleumból, hogy amúgy népiesen lekeverjen egyet annak, aki róla ostoba hazugságokat terjeszt...

Óriási tehát az utódok felelőssége, amikor elődeikről beszélnek. Mondhatni erkölcsi kötelességük, hogy világossá tegyék, miben változott meg a világ azóta – annak érdekében, hogy apáink tetteiről és gondolatairól viszonylag helyes ítéletet alkothassunk. Ezt teszik kollégáink az Országos Széchényi Könyvtárban, és ezért üdvözlöm örömmel nagyszerű vállalkozásukat, hogy a hazai könyvkereskedés, könyvkiadás és nyomdaipari üzlet biztonnal legjelesebb 19. századi úttörője, Heckenast Gusztáv születése bicentenáriumán megidézik a kort, amelyben élt, és a műveket, amelyeket alkotott. A tárlat a tárgyak és ábrázolások tükreinek fókuszpontjában mutatja a sokoldalú személyiséget, aki fölismert adottságai és megragadott lehetőségei révén valóban kivételes pályát futhatott be a magyar modernizáció hőskorában. A kiállítás rendezői nem tartották feladatuknak valamiféle teljesség elérését, így nem foglalkoztak az életpálya elmentmondásos, még kellően fel nem tárt részleteivel (együttműködése a rendőrséggel, vitái egyes írókkal, költőkkel stb.). A szellemes muzeológiai ötleteket fölhasználó enteriőrökben elsősorban a vállalkozó polgárt, a könyvkiadási szakembert és az írók barátját mutatják be, akit sikereiért irigyelni, baráti tetteiért pedig szeretni lehetett.

Heckenast kivételes teljesítményének titka abban rejlett, hogy tehetségei révén éppen azokat a lehetőségeket tudta messzemenően kiaknázni, amelyek munkásságának évtizedeiben nyíltak meg Magyarországon. Őrá is igaz, amivel Kossuth Lajos a nagy Széchényi Istvánt dicsérte: „Ujjait a kornak üterére tevő, és megértette lüktetéseit.”

Csorba László

Az absztrakció kifürkészhetetlensége

Konok Tamás imaginatív látása

Konok Tamás: *Mikroludiumok II.* Evangélikus Országos Múzeum, 2012. ápr. 15-ig

Körültekintés

Úgy tűnhet, hogy a 20. század második felének képzőművészetében új anyagok, művészi eszközök és technikák (médiumpok) sokasága jelent meg egyszerre, hirtelen gazdagítva vagy meg is szakítva az európai művészet évezredes hagyományát és új művészetet is hozva létre. Szerencsére még olyan időben élünk, amikor a közelmúlt a maga természetes módján jelen van a kiállításokon. Így az előbbi jelenségre két ellentétesnek látszó példaként idézhetjük egyfelől Paizs Lászlónak a műanyag kép- és szoboralkotó képességeit kibontakoztató, az 1960-as évek vége óta folyamatos kísérletezések közepette zajlott alkotótevékenységét (KESERÜ 2011, 4–5. o.), másrészt a '70-es évek végétől Gémes Péterét, aki a képet – a megvilágítás speciális módjai mellett – fotóeljárással hozta létre, s anyagszükségletét a fotópapírra, filmszalagra, előhívóra redukálta (KESERÜ 2012). Paizs egy új, a természettudományok által kínált anyagtípust vezetett be a művészetbe, Gémes a technikai felfedezések eredményeképpen már egy évszázada a művészet látóterébe is került fotográfia által inspirált módszert. Mindazonáltal a művészetfoglalom és a műformák (a kép, a szobor) hagyományát nem törték meg: Paizs a színek, formák-formátlanságok előállításának szokatlan módjait kutatta egy alkimista megszállottságával, ugyanígy Gémes kísérletei a fény mint szubsztancia megmutatására vonatkoztak. Ami persze Paizsot is foglalkoztatta, akár műanyag gömbök és kubusok, akár felületek előállításával foglalkozott.¹ A fény bennléte az

anyagban, a testben, a színben egy tárgyiaságon túli dimenziót biztosít műveiknek, melyet akár a hagyományos értelemben felfogott művészet sajátosságának is nevezhetünk, mint amely több a létezés megismerhető tényeinek feltárásánál-bemutatásánál, és arra hivatott, hogy azt a transzcendens léttel összekapcsolja. Kifejezetten erre: egy 4. dimenzió megragadhatóságára összpontosította figyelmét Ficzek Ferenc a fényműveiben a '70-es években, melyek közt animációs filmeket is hagyott ránk.²

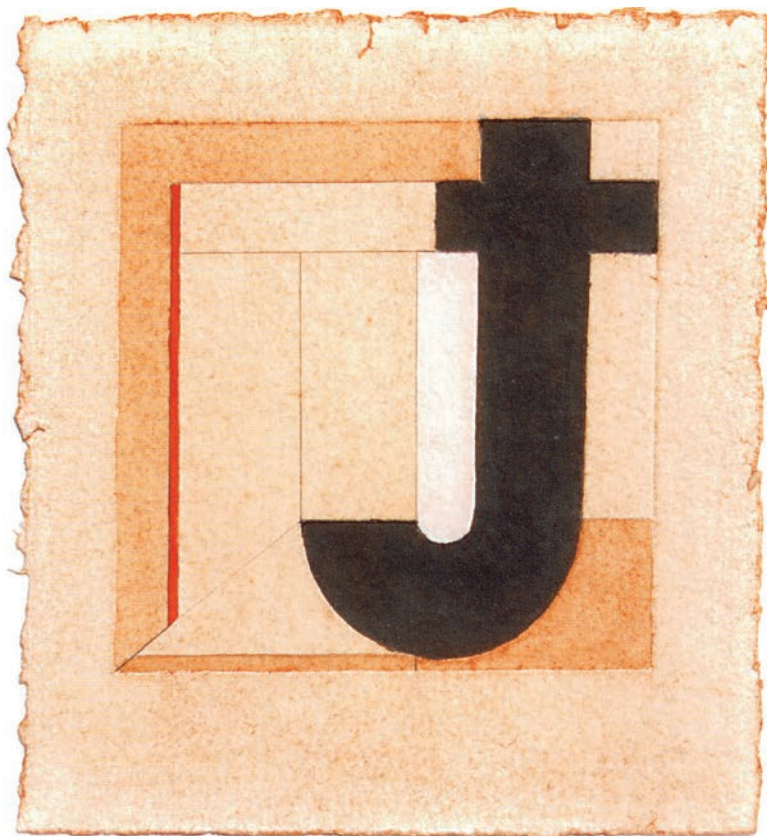
Kérdés: ha a '70-es évek új médiumai ennyire köthetők a maihoz képest hagyományos művészetfogalomhoz, mi történt eközben a hagyományos eszközökkel és technikákkal dolgozó alkotók műveiben? (A figurativitás és/vagy absztrakció század eleji kérdése ebből a szempontból lényegtelen.)

Konok Tamás egy stencilezett, hely és év nélkül kiadott, *Útmutató munkáimhoz* című szövegének végén azt írja: „1973 – A fentiekben körvonalazott folyamat logikus szintézise, festészetemben új téralakításhoz vezetett.” Állításának tartalmát az Evangélikus Országos Múzeumban kiállított művein (javarészt papír, ceruza, akvarell) vizsgálhatjuk meg.

Amikor kiállításán találkoztunk, Vörösmarty Mihály *Előszó* című versének kezdő sorait idézte: „Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég. (...)” A költemény további részeiből azonban nyilvánvaló, hogy semmi sem volt tiszta épp akkor, az 1848–49-es szabadságharc bukása után, amikor „A föld megőszült”, „mint az Isten”, aki „elborzadott a zordon” műve felett. Mégis a költő már azzal az előzőleg leírt első sorral összekötötte magát és mondandóját a világmindenséggel. Amint Konok Tamás is a maga sorsát, Vörösmartyt idézve. Hiszen a *Mikroludiumok II.* címmel kiállított anyag az utóbbi hónapok személyes, fájdalmas veszteségei előtt készült,

¹ Az európai művészetfoglalommal szakítók közt a (primitivista) összművészeti produkciókat előállító Bizottság együttest említhetjük, kiállításuk a Múcsarnokban 2011 őszén volt látható.

² Kiállítása a Kiscelli Múzeumban 2010 őszén volt látható.

Konok Tamás: *Aquarelle. Relief*, 1991

egy majd negyven éve tartó, szintetizáló folyamat részeként. Melyet mindazonáltal a síkon lehetséges téralakítás szándéka vezérelt. Mi tehát ez a tér, melybe a verset író költő s az őt idéző festő is helyezte magát?

Konok-történelem két kérdéssel

Konok Tamást választva vezetőül, korábban a tonális és a színes festészet művészettörténetben ritka egybeolvadását láthattam meg munkáiban (KESERÜ 2006, 5–6. o.). Ezt a felvetést kibontandó említtem azt a majd harmincéves *Espacement*-ját (KONOK 2011, 55. o.), melynek szürkés tónusát a felhasznált textil természetes színe, a rávitt fekete és fehér formák adják meg, de amilyen két,

ebből a tónusból kiugró, piros színcsik is megjelenik. Tónus és szín pontos, tökéletes kis egysége (16,5×16,5 cm) ez a '84-es mű, mely egységet harminc évvel még korábban, a Képzőművészeti Főiskolát éppen végző növendék már elért nagyanyja arcképeivel.³ Ezen a Rippl-Rónain keresztül a 19. század végén átalakuló (magyar) festészet történetébe kapcsolódó képen⁴ az alaptónust (mely maga is sokféle összetevőből jött létre) az asszony kockás kendőjének diagonálisai mentén felvillanó piros, geometrikus foltok bontják meg. A villanás szót nem véletlenül használom, hiszen tónuskörnyezetében a szín fényt is jelent. Mondhatnánk tehát, hogy Konoknak „adva van” ez a (tónus)harmóniát bontó és azt a fényszínnel másként újraalkotó képessége, melynek eredményeként a színek egyúttal a néző felé közelítik a képet, teret adva neki, s mozgásba is hozva azt.

Ehhez járult – franciaországi emigrációját (1959) megelőzően – a festői ecsetvonásokkal gazdagított gesztus szabadsága és a termélység turneri változatának felfedezése (*Holland kikötő*). Majd a már

franciaországi „friss képeken” a különböző anyagok, a kollázs-, montázstechnika váltotta fel a festészet egyeduralmát, a festett színekhez hasonló dinamikát kölcsönözve a képnek. Azóta ezek az anyagok és technikák együtt egy tiszta, de már nem kettős (mint volt a tonális–színes), hanem egy új, hármas és elvont művészi világkép részei, melyben nem a műalkotás anyagi-technikai-eszközbeli megkülönböztetése a fő kérdés.

A kiállított művek közül a legkorábbiak egy 1984-es sorozatából és kollázsai közül valók, a legutóbbiak tavalyiak. *Mikroludiumok* – kis játékok – címmel foglalta össze őket, mely szó rímel a *praeludium*ra, amint

³ *Nagyanyám*, 1953. (Pasztell). KESERÜ 2006, 6. o.

⁴ Vö. Rippl-Rónai József: *Öreganyám*, 1892–1894.

olykor más műformáit is zenei műszavakkal (*couronne*, invenció, *choral* stb.) jelöli a konzervatóriumot végzett, főiskolás korában Weiner Leó óráit látogató, a kamarazenéléssel magát már gyerekkorában eljegyzett festő. Mikroludiumokkal jelentkezett már Budapesten, a Rácz Stúdió Galériában (1998) (MANSBACH 1998), a VAM Galériában (2000) (P. SZÜCS 2000), de most javarészt új „játékokat” látunk. Előzményeik ugyancsak messzire vezetnek.

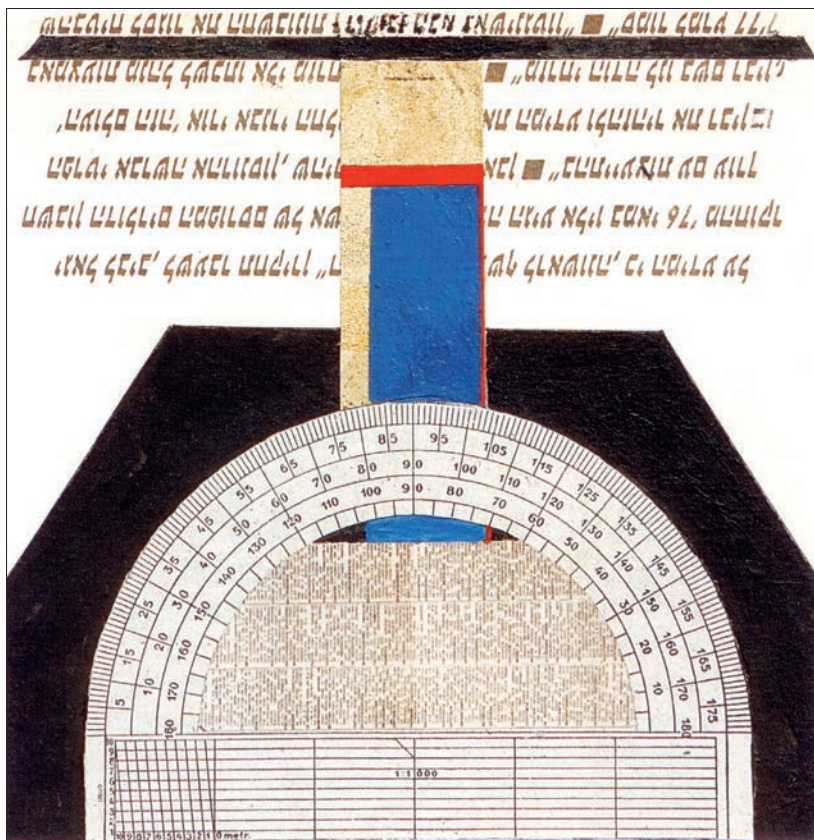
Konok Tamás az *abstraction géométrique et musicale*-al azonosította festészetét már 1979-ben egy (svájci) kiállítása kapcsán (J. M. N. 1979), s 2003-ban BEKE Lászlónak Konok egy franciaországi kiállításához írt rövid előszavában (2003) olvashatunk annak eszközeiről: a végtelen érzetét adó homogén, üres térről (síkról), az ezt sajátos ritmusban átszelő vonalakról és formákról. Ilyen egyszerűen, a 19. század végének a művészetek testvériségét hirdető esztétizmusában és a 20. század elejének spirituális művészetében felmerült zeneiség-reanyagtalanságra és absztrakcióra alapozva, az azóta tisztult módokon lenne megidézhető az ismeretlen dimenzió a festészetben?

A költői képről két lépésben

Az absztrakciós hajlamról a kifejezetten absztrakt művészet születése idején Wilhelm Worringer azt írta, hogy az nem más, mint az emberi lét véletlenszerűségétől, a szerves élet önkényétől való megszabadulás igénye (mely egyúttal önelidegenítés is). Csupa dualitás rejlik ebben a 19. századi német filozófiára alapozott gondolatmenetben: véletlen és „rend-szerű”, organikus és elvont, beleézés és absztrakció (utóbbi mint elidegenedés) (WORRINGER 1989). Nézzük, érvényesek-e e schopenhaueri dualitások Konok Tamás művészetére.

Azt mondja, hogy a munkaasztala vagy a környező világ tele van holmikkal, ő csak odanéz hirtelen (vélet-

len-váratlan), és meglátja bennük, amit majd létrehoz. Műveihez tehát az egyik kulcs a látása. Ezt éppoly szabadnak nevezhetjük (hiszen nem a tárgyakat látja a maguk tényszerűségében), mint ahogy Henri Bergson a művészi emlékezést jellemezte a megelőző századfordulón, azt tartva az alkotófolyamat lényegének. Amikor Bergson

Konok Tamás: Collage. 2011

úgy vélte, hogy a célszerű látástól (emlékgyűjtéstől) magát függetleníteni tudó ember „luxusemlékekre” tesz szert, a művészi alkotás gyökerét próbálta megragadni. A francia filozófia azonban nem hagyta ennyiben. Konok ifjúkora idején azt a pillanatot emelte ki, melyben a (költői) kép megszületik, a létező világhoz nem hasonlító, saját entitással és saját dinamizmussal. A Sorbonne tudományfilozófia és -történet tanára, Gaston Bachelard 1958-ban

megjelent, *A tér költészete* című könyve szerint a költői kép váratlanul érkezik, okozatiságtól függetlenül. Imagináció, melyben egyedül „a létezés fellángolása” érhető tetten (BACHELARD 1992, XII–XIV. o.).

Így történhetett Konok Tamás és a Gard du Nord környéki nyomdák papírhulladékai esetében is. A valóságos tárgyak a művésszel találkozáva ugyan kiváltották (okozták) a költői képet, azt, amit Konok ott meglátott, de ez a kép

A költői kép Bachelard által kifejtett direkt ontológiája a festő életében mindennapos eseménynek látszik. S ugyan nem szavak alkotják, de a bevezetőben említett valóságos költői kép megengedi, hogy a mibenlétével kapcsolatos gondolatokat a Konok-képekhez megidézzük. Imaginatív látásnak nevezhetjük Konokét, s a filozófus az imaginációt éppúgy lelki, mint kozmikus-természeti képességnek is tartja. Ha elfogadjuk teóriáját, megcáfolt-

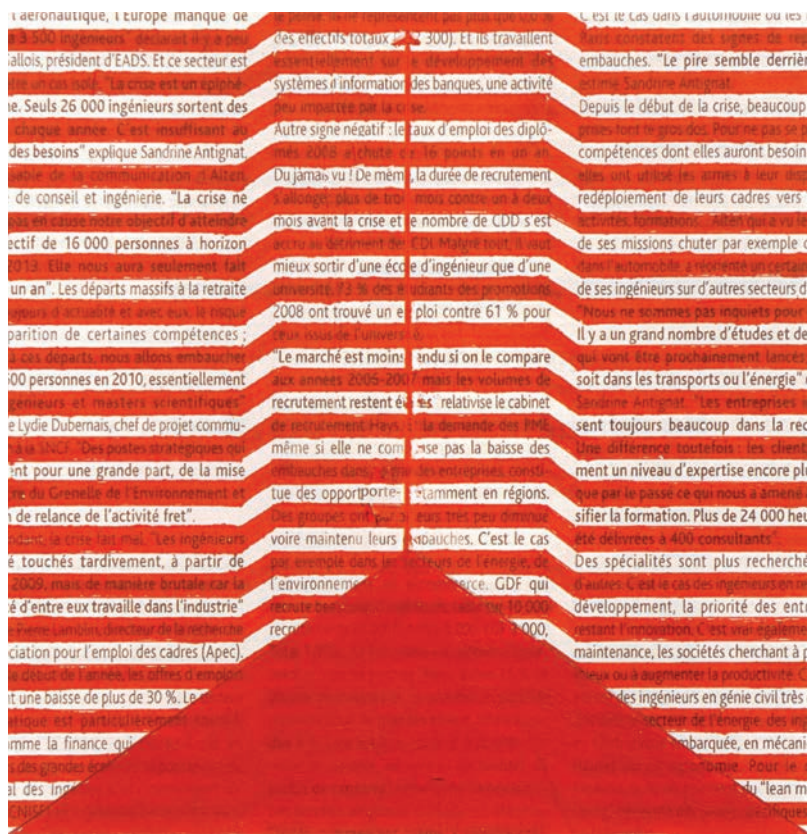
hatjuk vele Worringer korai logikáját, mely szerint az absztrakcióval a természetben benne-léttől elidegenedne az alkotó. Konok *Útmutatój*ának három körcikelyre osztott ábrája szerint ugyanis, mellyel saját alkotási folyamatát éppúgy jellemezte, mint műveit, az organikus, a reális és az immateriális – vagy az alakuló, a testet öltő és az elvont – alkotóelemek együtt képezik az egészet, melyet egy körformába foglalt.

Konok „világkörében” minden együtt van:

1. munkáinak az alapja a formátlan, organikus világ (a „téranyag” – ez például akvarelllel készül a papíron); 2. melyre rákerülnek a formák, és így megszületik egy rend: a „konstrukció”; 3. melyet felülír (!) érzékeny vonalaival: megmozgatja a statikus konstrukciót, immaterializálja az anyagságot, elvonttá változtatja a valóságot.⁵ Vonalaival ráadásul Konok visszatér a kiindulópontához, a (végtelen) térhez, hiszen kompozíciói javarészt nyitottak, a vonalak és a formák lebegnek, abba az élő, tagolatlan „invenció”-világba is szervülnek, mely a kiindulópontja volt. Logikus tehát a hármas alkotófolyamat körbe foglalása, mely egyszerre egy teljes egész és folyton folytatható is.

Ezzel a „munka-körrel” tulajdonképpen a tér megszületik a síkon. A Konok-művek nyugtalanító elemeire: érzékeny vonalainak egyszerre közvetlen és elvont voltára, játékos formáinak bizonytalan és mégis csak-így-lehetséges helyzetére vonatkozóan azonban nem lettünk okosabbak, pedig gyaníthatjuk, hogy

⁵ Az *Útmutató munkáimhoz* című kiadvány záró ábrája alapján.

Konok Tamás: Systèmes. 2011

független volt attól, amit „hétköznapi” látással láthattunk volna. Soknyelvű kollázsai-szisztémái-struktúrái születtek ezekből a „költői képekből” 2011-ben. Egy elvont, tiszta rend a rendtelenségben, melynek semmi köze sem az újságok információihoz, sem a nyelvekhez, s a papírhoz is csak annyiban, amennyiben felhasználta a talált anyagot.

ezekben rejlik a költői kép lényege s valamely másfajta téri vonatkozás is. Ez az a pont, amelyet Worringer a lét kifürkészhetetlenségének nevez, s amely az absztrakció velejárója lenne.

Bachelard írásainak témái nem idegenek a Konok „játékaiban” megjelenő folyamatosságtól és esztétikumtól. Egyik megelőző, *A víz és az álmok* című esszéjében (1942) ugyanis kétféle imaginációról: anyagiról és formairól írt. Utóbbit a nem szükség-szerű szépségek megjelenésében, előbbi a dolgokban jelen lévő, elemi és örök folyamatosságban mutatja ki (BACHELARD 1942).

A bergsoniánus Eugène Minkowski a lét visszhangjának (idézi BACHELARD 1942, XII. o.) nevezte azt a materiából-lélekből és szívből eredő jelenséget, amelyet Bachelard a lét költői képben való felzengésének tart. Konok elfogadja ezt a rációval-logikával nem megragadható transzcendenciát, s képalkotó gyakorlatával, ennek ábrába foglalt summájával bizonyítja. Érthetetlené változtatott szöveg- és betű- vagy jelstruktúrái éppúgy, mint az anyag-forma-vonal egymásra épülő hármasságából született „játékai”, erről az elfogadásról szólnak, s arról a titokról, amely a művészetben is túl az életünket lehetővé teszi. Ezt a titkot (dimenziót) nem akarja megragadni, eszközként-anyagként-technikaként láthatóvá tenni vagy feltárni, viszont folytonos benne-létét a „játékaival” fenntartja.

Képei ezt és Konok imaginációját – a mai francia fenomenológia szavai szerint a „maga-magától adódó fenoméneket”⁶ – kommunikálni tudják, mások számára költői képekként „adódnak”, transzszubjektívek. A Bachelard-nál is mélyebb megértésre vállalkozó Jean-

Luc Marion szerint pedig a „megadatás a végső princípium, a legeredetibb kiindulópont”; az adott „minden kauzalitástól függetlenül adatik meg”, a megadatás pedig „hagyja magát megjelenni önmagában”.

Konok felkészült a „megadatásra” tanulmányai-val és emigrációjával, amellyel egy lehetetlen időben fenn akarta tartani magában azt a készséget, ki akarta dolgozni műveiben azt a teret, amely a megadatás befogadására képes.

Hivatkozott művek

- BACHELARD, Gaston 1942. *L'eau et les rêves: essai sur l'imagination de la matière*. Librairie José Corti, Paris.
- BACHELARD, Gaston 1992. *The Poetics of Space*. Beacon Press, Boston.
- BEKE László 2003. *Konok à Menton*. Galerie d'Art Contemporain Palais d'Europe, Menton.
- HARMATI Gergely: *Utószó*. Kézirat.
- J. M. N. 1979. Konok on l'abstraction géométrique et musicale. *L'Impartial*.
- KESERÜ Katalin 2006. Bevezető. In: Konok Tamás: *Sine loco et anno*. Ernst Múzeum, Budapest, 5–6. o.
- KESERÜ Katalin 2011. Gémes Péter újra Budapesten. *Új Művészet*, XXII. évf. 10. sz. 4–5. o.
- KESERÜ Katalin 2012. A forradalom stigmái. Paizs László kiállítása. *Új Művészet*, XXIII. évf. 5. sz.
- KONOK Tamás 2011. *Mikroludiumok*. Pauker Collection, Budapest.
- MANSBACH, Steven 1998. *Konok Mikroludium*. Rácz Galéria Kiadó, Budapest.
- P. SZÜCS Julianna 2000. Mikroludium a makrosivatagban. *Népszabadság*, febr. 5.
- WORRINGER, Wilhelm 1989. *Absztrakció és beleérzés* (1908). Gondolat, Budapest.

Keserü Katalin

⁶ Jean-Luc Marion problematikájáról lásd HARMATI Gergely: *Utószó*. Kézirat.

Bárhol vagyok, velem vannak a lapjaim.

A Credot digitális formában is olvashatja.

WWW.DIGITALSTAND.HU

CONTENTS

LECTORI SALUTEM

Fabiny, Tibor: *Freely, as Salt in the World. Lutheran Reflections on Current Events* 1

COMPASS

Fabiny, Tamás: *The Power of the Powerless* 3

QUOTABLES

Sumonyi, Zoltán: *The Refused Invitation • Lazarus and the Rich Man* 16–17
The Prodigal Son 43

GOD'S WORKSHOP

John Donne: *A Lent Sermon* (Translated by Najbauer, Noémi Mária) 5

Jobst Schöne: *The False Doctrine of Fundamentalism as Opposed to Lutheran Biblical Interpretation* 18

REALM OF WORDS

Najbauer, Noémi Mária: *The Poet, the Young Man, and the Dark Lady. A Love Triangle in Shakespeare's Sonnets* 26

MODUS VIVENDI

Kamarás, István: *Paradigm Shift in Christianity? The End of the Age of "Christian Society"* 32

Gadó, György Pál: *The Power of a Good Example. Environmental Protection in the Evangelical Lutheran Conference and Mission Center in Balatonszárszó* 44

REVIEW

Kertész, Botond: *How is a Nation Born?* 53

Laborczi, Dóra: *The Gap Filling Good News* 55

Kránitz, Mihály: *The "Most Humanist" Teacher in Buda* 56

Kókai Nagy, Viktor: *Our Responsibility for Others* 58

Turi, Zita: *The Cosmic "Theatrum". The Medieval Origins of Shakespeare's Plays* 60

Hegedűs, Attila: *A Writer without a Novel* 62

Kézdy, Pál, Jr.: *Christopher Descends into Hell* 64

Kurdi, István: *The Material is Material. Image-Forming Gestures from Tibor Csernus* 65

Csorba, László: *The Son of His Age, Heckenast* 69

Keserü, Katalin: *The Inscrutableness of Abstraction. Tamás Konok's Imaginative Vision* 73

INHALT

LECTORI SALUTEM

Fabiny, Tibor: *Frei, als Salz in der Welt. Eine aktuelle Grübelelei mit den Augen eines Lutheraner* 1

KOMPASS

Fabiny, Tamás: *Die Kraft der Kraftlosen* 3

ANFÜHRUNGSZEICHEN

Sumonyi, Zoltán: *Die abgelehnte Einladung • Lazarus und der reiche Mann* 16–17
Der verlorene Sohn 43

GOTTES WERKSTATT

John Donne: *Fastenpredigt* (übersetzt von Najbauer, Noémi Mária) 5

Jobst Schöne: *Die Irrlehre des Fundamentalismus im Gegensatz zum lutherischen Schriftverständnis* 18

WÖRTERREICH

Najbauer, Noémi Mária: *Der Dichter, der Jüngling und die dunkle Dame. Liebesdreieck in Shakespeares Sonetten* 26

MODUS VIVENDI

Kamarás, István: *Christlicher Paradigmawechsel? Das Ende der Epoche der „christlichen Gesellschaft“* 32

Gadó, György Pál: *Die Kraft des guten Beispiels. Umweltschutz im Evangelisch-Lutherischen Konferenz- und Missionsheim in Balatonszárszó* 44

RUNDSCHAU

Kertész, Botond: *Wie kommt eine Nation zur Welt?* 53

Laborci, Dóra: *Die Mangel abhelfender Freudenbotschaft* 55

Kránitz, Mihály: *Der „am meisten humanistische“ Lehrer in Buda* 56

Kókai Nagy, Viktor: *Unsere Verantwortung für anderen* 58

Turi, Zita: *Das kosmische „Theatrum“. Der mittelalterliche Ursprung Shakespeares Dramen* 60

Hegedűs, Attila: *Ein Schriftsteller ohne Roman* 62

Kézdy, Pál d.J.: *Christopher steigt in das Reich des Todes hinab* 64

Kurdi, István: *Die Materien – Materie. Die bildschöpferische Geste bei Tibor Csernus* 65

Csorba, László: *Der Sohn seiner Zeit, Heckenast* 69

Keserü, Katalin: *Die Unerforschlichkeit der Abstraktion. Die imaginative Sichtweise von Tamás Konok* 73

TARTALOM

LECTORI SALUTEM

Fabiny Tibor: *Szabadon, sóként a világban. Aktuális töprengés lutheránus szemmel* 1

IRÁNYTŰ

Fabiny Tamás: *Az erőtlének ereje* 3

IDÉZŐJEL

Sumonyi Zoltán: *A visszautasított meghívás • Lázár és a gazdag ember* 16–17
A tékozló fiú 43

ISTEN MŰHELYE

John Donne: *Nagyböjti prédikáció* (fordította Najbauer Noémi Mária) 5

Jobst Schöne: *A fundamentalizmus tévtanítása és a lutheránus irásértelmezés* 18

SZÓBIRODALOM

Najbauer Noémi Mária: *A költő, az ifjú és a barna hölgy. Szerelmi háromszög*
Shakespeare szonettjeiben 26

MODUS VIVENDI

Kamarás István: *Keresztény paradigmaváltás? A „keresztény társadalom” korszakának vége* 32

Gadó György Pál: *A jó példa ereje. Környezetvédelem a balatonszárszói Evangélikus*
Konferencia- és Missziói Otthonban 44

SZEMLE

Kertész Botond: *Hogyan születik meg egy nemzet?* 53

Laborczy Dóra: *A hiánypótló örömhír* 55

Kránitz Mihály: *A „leghumanistább” tanító Budán* 56

Kókai Nagy Viktor: *Felelősségünk másokért* 58

Turi Zita: *A kozmikus „theatrum”. Shakespeare drámáinak középkori eredete* 60

Hegedűs Attila: *Író regény nélkül* 62

Kézdy Pál: *Christopher alászáll a poklokra* 64

Kurdi István: *Az anyag – anyag. Képpalkotói gesztus Csernus Tibornál* 65

Csorba László: *Korának fia, Heckenast* 69

Keserü Katalin: *Az absztrakció kifürkészhetetlensége. Konok Tamás imaginatív látása* 73

CSORBA LÁSZLÓ • JOHN DONNE • FABINY TAMÁS • FABINY TIBOR • GADÓ
GYÖRGY PÁL • HEGEDŰS ATTILA • KAMARÁS ISTVÁN • KERTÉSZ BOTOND • KESERŰ
KATALIN • KÉZDY PÁL • KÓKAI NAGY VIKTOR • KRÁNITZ MIHÁLY • KURDI ISTVÁN
• LABORCZI DÓRA • NAJBAUER NOÉMI MÁRIA • JOBST SCHÖNE • SUMONYI
ZOLTÁN • TURI ZITA

